

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. В.Н. Каразіна

ISSN 0453-8048

№ 461

1999

КОHCTAHTA

V.N. Karazin Kharkiv National University

00317045

4

ISSN 0453-8048

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. В.Н. Каразіна**

№ 461

СЕРІЯ

**РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА
ФІЛОЛОГІЯ**

Заснований у 1965 р.

**Харків
КОНСТАНТА
1999**

У статтях цього вісника розглянуто проблеми фонетики, лексикології, комунікативної лінгвістики, прагматики, філософії мови, міжособової та міжкультурної комунікації, системи мови, методів викладання іноземних мов та виховання.

Для лінгвістів, викладачів, студентів старших курсів, аспірантів та пошукачів.

Редакційна колегія:

Головний редактор

А.Г.Дородних (докт. філол. наук)

Відповідальний редактор

І.С. Шевченко (канд. філол. наук)

О.І.Давидов (канд. істор. наук),	В.А.Дмитренко (канд. філол. наук),
В.І.Говердовський (докт. філол. наук),	В.І.Каравашкін (канд. філол. наук),
Л.М.Мінкін (докт. філол. наук),	В.Г.Пасинок (канд. пед. наук),
Н.І.Сукаленко (докт. філол. наук),	О.В.Тарасова (докт. філол. наук),
В.О.Ужик. (канд. філол. наук),	І.М.Черноватий (канд. пед. наук),
С.О.Швачко (докт. філол. наук),	В.П.Кривенко (канд. філол. наук)
О.Д.Нефьодова (секретар)	

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61007, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет
ім. В.Н.Каразіна, факультет іноземних мов.
Тел.: (0572) 45-75-04.

Видається згідно з рішенням Вченої Ради Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна від 26 листопада 1999 р., протокол № 10.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРЯМЫХ И КОСВЕННЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ С ИЛЛОКУТИВНОЙ СИЛОЙ ВЫРАЖЕНИЯ ИРОНИИ

Андриенко Т.П. (Харьков)

Объектом данного исследования являются речевые акты (РА), обладающие иллокутивной силой выражения иронии (для краткости именуемые ироническими РА, далее - ИРА). В основу выделения ИРА в отдельную группу положен критерий общности их функции - выражения особого рода эмоционального отношения, что позволяет причислить их к РА экспрессивам. На основании соответствия/несоответствия структурно-семантическим особенностям предложения выделяются прямые и косвенные РА, иллокутивная цель которых соответственно находит и не находит выражение в употребляемом высказывании. Для построения системной парадигматической характеристики определенного типа РА к описанию должны привлекаться такие понятия как исходная/производная иллокуция, иллокутивный синкретизм (6: 45-46).

ИРА, которые совершаются посредством произнесения высказываний, соответствующих по структурно-семантическим параметрам иллокутивной функции выражения эмоций, рассматриваются в данном исследовании как прямые. Приведем примеры ИРА, обладающих характерными особенностями экспрессивов:

- на синтаксическом уровне:

Повествовательная или восклицательная структура (9: 140):

«A few guests!» squeaked Mother. «I'm glad that you think eight people are a few guests.»

«I think that you are adopting a most unreasonable attitude.» (G. Durrell)

Повторы как слов в составе РА, так и целых РА (4):

«You never read any papers at all - not even our friend Mercaptan's delicious little middles in the weeklies? How is your delicious little middle, by the way?» (A. Huxley)

- на лексическом уровне:

Оценочные номинации, причем для иронии очень характерным является употребление номинаций с инвертированным знаком оценки (3: 178, 181), например:

«It's a pleasant piece to read,» Malcolm said acidly over breakfast the day after his return. «I don't enjoy reading about my wife consorting with other men.» (D. Steel)

Употребление аффективных прилагательных (3: 168):

Robert Di Silva looked at her with exaggerated surprise. 'You mean you came to make a deal? You amaze me. I would have thought that someone with your great legal talent would be able to get him off scot-free'. (S. Sheldon)

Наличие интенсификаторов:

«...He has sent me with a dozen of our Guard to protect the Embassy - until arrangements can be made for repatriation.»

«Very kind,» I comment sarcastically. (A.J. Quinnell)

Употребление местоимений *какой, как* (3: 182) (англ. *What...! How...!*):
He seemed threatening somehow, when he said it.

«That's a nice attitude, Charles.»

«I can do whatever I damn well please.»

«How fortunate for you.» (D.Steel)

Как особый случай следует отметить транспозицию этикетных экспрессивов в ИРА. Приведем пример иронической транспозиции комплимента:

'I entirely disagree with you...I've always found their mentality very interesting. Especially in Paris... I saw a great deal of Tschuplitsky in Paris this spring...'

'Ah, but then you're an exception. Mary, you're an exception.' said Mr Scogan. 'You are a femme superieure.'

A flush of pleasure turned Mary's face into a harvest moon. (A. Huxley)

В результате переосмысления комплимент превращается в выражение насмешливого отношения говорящего к адресату, т.е. транспозиция приводит к переходу этикетного экспрессива в неэтикетный. Наличие в ИРА характерных признаков экспрессивов позволяет причислить их к прямым РА.

В ряде случаев иллюкутивная сила иронии присутствует в РА, структурно-семантические параметры которых не соответствуют функции экспрессива. В таких высказываниях иллюкутивная сила иронии является производной, возникает в результате ситуативного или контекстуального переосмысления исходной иллюкуции. Такое переосмысление ведет к порождению косвенных РА. В данном исследовании мы разграничиваем случаи косвенной реализации РА, когда прямая (исходная) иллюкуция вытесняется производной и имеет место реализация одного РА и случаи иллюкутивного синкретизма, когда в пределах одного РА совмещаются две или более иллюкутивных сил, причем, как правило, одна из них является доминирующей.

Транспозиция высказываний различных типов в косвенные РА экспрессивы с прагматическим значением иронии обеспечивается их способ-

ностью подвергаться переосмыслению и нести дополнительное значение выражения эмоций.

Характерно использование вопросов, в частности риторических вопросов, в качестве иронических РА (1; 5; 7; 8). Наиболее существенными характеристиками вопроса являются наличие когнитивного дефицита у говорящего и побуждение адресата к устранению этого дефицита (2). Основанием для иронического переосмысления является, как правило, нарушение условий успешности квеситива: отсутствие когнитивного дефицита у говорящего, т.е. знание им той информации, запрос которой осуществляется в ходе РА. Такой РА не побуждает адресата к ликвидации когнитивного дефицита, а, скорее, призывает его признать бесспорность единственно возможного ответа на вопрос. Формальным показателем переосмысления в данном случае может служить прямой порядок слов, как в примерах, приводимых И.В. Арнольд: «*And that's supposed to be cultured?*» «*And this is what you want to study at Cambridge?*» (1: 166). Характерным для таких ИРА является осложнение модальностью предположительности, как в первом из вышеприведенных и в следующем примере:

«I think that you are adopting a most unreasonable attitude.»

«I suppose there's nothing unreasonable in inviting people and not letting me know?»

Larry gave her an injured look, and picked up his book. (G. Durrell)

Нередким является также включение оценочных номинаций, интенсификаторов и подобных языковых единиц в структуру косвенного ИРА - вопроса, что соответствует функции выражения эмоций. В следующем примере использование альтернативного вопроса подвергается ироническому переосмыслению, т.к. очевидной является явная бессмысленность предлагаемой альтернативы:

They had hanged Vagras and his brother from the chandeliers in his office. Chandeliers imported from Venice and costing thousands of dollars! It was only two nights ago. They were probably still hanging there. Would I like to look?

«At what? The bodies or the chandeliers?»

He laughed delightedly and repeated it to the driver. (A.J. Quinnell)

Особый интерес представляет ироническое переосмысление предложений, имеющих формально-семантическую структуру комиссивов, прагматическое значение которых составляет принятие на себя обязательства говорящим по отношению к слушающему. В рамках данного класса можно выделить промисив и менасив, которые различаются по признаку желательности/нежелательности предсказуемого говорящему действия для адресата. Ироническое переосмысление комиссивов может основываться

ся на позиционной мене по этому признаку, когда говорящий формально угрожает желательным для адресата действием или, напротив, обещает сделать что-то нежелательное для адресата, как в следующем примере, где речь идет об оружии пытки:

«...You will not bleed now, but I promise you it will not be comfortable riding 'El Abrazo'. The two of you will become very intimate.» (A.J. Quinnell)

Для таких РА характерен иллюкутивный синкретизм, когда в пределах одного РА сосуществуют две иллюкутивные силы: выражения эмоционально-оценочного отношения и угрозы или обещания. В следующем примере угрозы преследования ФБР в действительности подразумевает общание проявлять заботу:

«Don't plan on leaving the town without the FBI on your heels, Mrs. Patterson»

«Actually, that sounds very appealing.» (D. Steel)

Транспозиция побудительных предложений в ИРА происходит в случае нарушения условий успешности РА директива, когда говорящий не желает совершения того действия, к которому он побуждает адресата, либо когда совершение действия адресата является невозможным, и говорящий об этом знает. Иронические директивы в ряде случаев фактически являются призывами делать противоположное тому, к чему формально побуждают адресата (т.е. синкретичными РА), например:

«But I like it...and I'm not asking you to wear it,» Mother pointed out belligerently.

«That's right, you do what you want to do,» agreed Larry; «don't be put off. It'll probably suit you very well if you can grow another three or four legs to go with it.» (G. Durrell)

Нередко ИРА, совпадающие по форме с директивами, выражают эмоциональное отношение говорящего, не побуждая адресата ни к какому действию, как в следующем примере:

«What are all those frills and things for?» asked Larry with interest.

«Decoration, of course,» said Mother indignantly.

«What a jolly idea! Don't forget to shake the fish out of them when you come out of the water.» (G. Durrell)

Особым случаем переосмысления директивов является транспозиция оппозитивной пары реквестив/инъюнктив, когда преувеличенная любезность просьбы свидетельствует о настоятельном характере требования, как в следующем примере:

'Miss Parker,' Melvin Hutcherson said, 'do me a big favour, will you? If you have any more questions, call me during office hours'

'Sorry,' Jane said absently. 'Go back to sleep.' (S. Sheldon)

Транспозиції в ІРА підвержені також пропозиції, які мають формально-семантичні характеристики **репрезентативів**. Основаним для переходу є неістинність пропозиції. Як правило, показателі невідповідності реального значення висловлювання буквальному вмісту в контексті або передаються невербальними засобами, якщо говорячий не розраховує на розуміння на основі презупозицій адресата.

«...I would kill you... and so would my husband.»

«You terrify me.» He laughed drunkenly again. (D. Steel)

Декларації визначаються Дж. Серлем як РА, функціонування яких пов'язано з мовозовнісними встановленнями і, в разі успішного виконання, призводить до дійсності в відповідності до слів (Серль 1986: 186). Пропозиції, які мають формально-семантичні характеристики цього типу найменше підвержені транспозиції в ІРА. В наступному прикладі іронічне переосмислення пов'язано з грою на багатозначності слів; воно ускладнює досить характерний для фрази *'I bet'* перехід в клас експресивів.

There are murmurs of assent and one woman asks, «Is there any news of the group at the party?»

I recognize her as the wife of the Political Councillor.

«Not for the past two hours, Mrs Levy. Why were you not there?»

She looks close to tears, then straightens herself and says: «Because I didn't know about it. The bastard told me he was working late on something delicate - I'll bet he was!» (A.J. Quinnell)

Багатозначність способів вираження іронічного значення свідчить про динамічність прагматичної сторони висловлювання, гнучкість і багатозначність мовної форми. Виділяючи іллокутивну силу вираження іронії в різних типах РА як інваріантний компонент, ми можемо представити систему способів мовного вираження іронії на рівні висловлювання в формі поля, де ядро представлено прямими ІРА, в яких іллокутивна сила реалізується типовими для неї мовними засобами; периферійну частину поля займають косвенні ІРА, що представляють собою випадки повної транспозиції. Синкретичні РА представляють собою зони перетину іллокутивного поля іронічності з іншими іллокутивними полями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: стилистика деконструирования. – М.: Просвещение, 1990. – 300с.
2. Безуглая Л.Р. Историческая динамика речевого акта квеситива в немецком и английском языках. – Дис....канд. филол. наук. – Харьков. 1998. – 215 с.
3. Вольф. Е.М. Функциональная семантика

оценки. М.: Наука, 1985. – 228с. 4.Иванченко А.И. Сочетание повтора с интенсификаторами как характерная черта речевого акта экспрессива // Актуальні проблеми мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації. – Харків: Константа, 1996, – С. 87-88. 5.Лимарева Т.Ф. Функционально-семантическая сущность иронии. Автореф.... дис. канд. филол. наук. – Краснодар, 1998. – 19с. 6.Медведева Л.М. О типах речевых актов // Вестник Харьк. ун-та. – № 339, Харків, 1989. – с. 42-46. 7.Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. – Киев: Наук. Думка, 1989. – 128с. 8.Прокофьев Г.Л. Ирония как прагматический компонент высказывания. – Автореф. дис. канд. филол. наук. – К., 1988. – 24с. 9. Фролова И.Е. Некоторые особенности синтаксической структуры речевых актов экспрессивов. //Вісник Харків. ун-ту. – № 386. Харків, 1996. – С. 139-143.

СИНОНИМИЧЕСКИЙ РЯД ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ДОМИНАНТОЙ “DETERMINED”

Бабенко М.Ю. (Харьков)

Синонимия – это фундаментальное явление всех языков мира. В его основе лежит тождество содержания при отличии формы. Данное явление достаточно полно освещено в современном языкознании в работах Д.Н. Шмелева, В.А. Звегинцева, В.Г. Вилюмана, А.П. Евгеньевой, Ю.Д. Апресяна, в том числе и на материале английского языка. Однако до сих пор остается открытым вопрос о том, чем в смысловом плане различаются высказывания в случае употребления различных слов-синонимов, и различаются ли они вообще. Такое исследование представляется интересным не только и не столько в плане теории синонимии, сколько с точки зрения необходимости практического овладения иностранным языком. Практическое владение иностранным языком предполагает умение четко определить возможность или невозможность употребления той или иной лексической единицы в данном конкретном контексте, в определенной ситуации, в полном соответствии с коммуникативным замыслом автора высказывания.

Целью данной работы является исследование контекстуальной специфики каждого из конституентов синонимического ряда одной лексико-семантической группы слов. Анализ ведется на материале синонимического ряда прилагательных английского языка, обозначающих волевые качества человека. Все отобранные слова (14) являются лексическими синонимами прилагательного *determined* с идентифицирующей семой “настойчивость в достижении цели”. Настойчивость рассматривается в психологии как “положительное волевое свойство личности, а иногда и ха-

рактера, проявляючися в упорном достижении сознательно поставленной цели”(1:266-267).

Разные словари английского языка, в том числе и словари синонимов, предлагают различные синонимические ряды, отличающиеся количеством, а иногда и качеством компонентов ряда. Поэтому отбор исследуемой группы производился логико-семантическим способом на основе идентифицирующего признака из различных толковых словарей английского языка и представляет собой следующий ряд: *determined, decided, resolute, purposeful, dogged, firm, single-minded, strong-minded, persevering, persistent, strong-willed, obstinate, stubborn, adamant*.

Предварительный дефиниционный анализ прилагательных позволил определить содержательное ядро всего ряда – доминанту, которая прямо или опосредованно содержится в значении каждого из членов группы. Доминантой данного синонимического ряда является прилагательное *determined*, поскольку практически все остальные слова определяются через это прилагательное, например, *purposeful = having a clear aim, determined; strong-willed = having strength of will, determined; resolute = marked by firm determination; firm = 4. determined in purpose, resolute; (2).*

Прилагательное *determined* стилистически нейтрально, не имеет экспрессивно-эмоциональной окраски, не ограничено сферой распространения. Употребление этого прилагательного не обусловлено контекстом и уместно для характеристики решительного человека, который взвешенно и продуманно выбрал курс деятельности, следует ему неукоснительно и строго соблюдает принятое решение, прямо идет к достижению своей цели.

I was determined to learn to ride it [bicycle] by myself and chaps at school had told me that they had learned in half an hour (Maugham 4:67).

She [June] went on the following Sunday, looking so determined that she had some difficulty in getting a cab at Reading station (Galsworthy 3:105).

В отличие от прилагательного *determined*, его синоним *decided* скорее уместен в контексте, где нужно акцентировать внимание на таких чертах человеческого характера, как решимость и решительность в достижении поставленной цели. Прилагательное это является производным от глагола *to decide* = “решать, принимать решение”, т.е. значение прилагательного мотивируется основой.

Amy has very decided views on the subject but I don't see how I can possibly meet them (Maugham 4:116).

Прилагательное *resolute* указывает на твердое намерение принятого решения, часто вопреки желаниям других людей. Прилагательное *resolute* имеет общий корень со словом *solution* (“решение проблемы”). Значение корня эксплицировано. Человек, характеризующийся прилагательным

resolute, непоколебим в стремлении выполнить намеченное, несмотря на неблагоприятные условия. Его не могут остановить даже возможные отрицательные последствия его действий. Значение прилагательного закреплено в английском языке в пословицах и поговорках:

In things that must be, it is good to be resolute (= в том, что необходимо сделать, нужно быть решительным) (3:206).

Every task is easy for a resolute man (= любое дело по плечу решительному (настойчивому) человеку) (3:206).

Прилагательное *purposeful* констатирует наличие ясно поставленной цели и сильного желания достичь ее, то есть происходит полная экспликация значения корня слова *purpose* = “цель”. Употребление данного прилагательного уместно в контексте, когда необходимо дать характеристику целеустремленным, решительным, целенаправленным людям.

Человека, который непреклонно и неумолимо движется к намеченной цели, невзирая на возможные трудности, характеризуют прилагательным *dogged*. Стремление к достижению поставленной цели у такого человека очень велико, и его не пугает, что процесс этот может затянуться надолго. Прилагательное *dogged* представляет собой зоосемизм с основой *dog* = “собака”. Внутренняя форма прилагательного остается лишь частично эксплицированной, поскольку нельзя с уверенностью сказать, насколько данное животное обладает приписываемым ему качеством “настойчивость”. Однако прилагательное *dogged* отличается от предыдущих положительной эмоциональной оценкой и образностью представления. Значение “настойчивый” у данного прилагательного закреплено в английской пословице “*it is dogged (that) as does it*” (“упорством можно многого добиться” = “терпение и труд все перетрут”). В силу образного представления, употребление прилагательного *dogged* контекстуально и стилистически ограничено и скорее характерно для разговорной речи, нежели для книжного стиля.

Особое место в ряду синонимов занимает прилагательное *single-minded*. Значения обоих составляющих прилагательного эксплицированы (*single* = “единственный”, *mind* = “ум, разум”). В сложных словах основа *-minded* указывает на склад ума, характер. Употребление прилагательного *single-minded* уместно в контексте, когда необходимо охарактеризовать человека, имеющего одну определенную, разумно поставленную цель и одержимого упорным достижением этой цели.

Прилагательное *firm* акцентирует твердость, решительность и настойчивость. Данное значение является производным от первичного “твердый, крепкий”. Употребление этого прилагательного по отношению к человеку одобрительно по тону, имеет положительную рациональную оценку. Данное прилагательное используется для характеристики человека, об-

ладаючого сильним характером і волей, на цього человека трудно оказывать психологическое давление. Слово может быть использовано также в определенных контекстах как эвфемизм для прилагательного *obstinate*. Идиоматическое сравнение *as firm as a rock* (=непоколебимый, как скала) употребляется для обозначения твердого, решительного, непоколебимого человека. *Firm* здесь выступает в значении прилагательного *resolute*.

Прилагательное *persevering* является сложнопроизводным от латинских корней *per* = "через" и *severus* = "трудный". Мотивирующая основа *-severe-* указывает на упорство и настойчивость, нежелание сдаваться, даже если поставленная цель слишком трудна для достижения.

Его лексический синоним *persistent* уместен в контексте при характеристике не просто упорного и настойчивого, а даже упорствующего человека. Данное прилагательное является производным от латинского *per- + -sistere = stand firm* ("настаивать"). Как видим, значение мотивирующей основы у этого прилагательного также эксплицировано. Следует отметить особую отрицательную эмоциональную оценку, выражаемую прилагательным *persistent*: настойчивость эта раздражающая, надоедливая.

He was persistent, and although I thought he could easily find someone going directly to Epsom if he tried hard enough, I agreed in the end to take him (Francis 2:41).

Еще одно прилагательное с имплицитно выраженной отрицательной оценкой – *strong-willed*. В этом прилагательном акцентируется наличие сильной воли (эксплицируются значения обеих основ-составляющих), упорства, которое можно было бы и не проявлять в такой степени. Иногда употребление данного прилагательного в контексте неодобрительно. В отличие от прилагательного *strong-willed*, его синоним *strong-minded* имеет намеренное, эмоциональное значение одобрения, поскольку эксплицированы значения составляющих его основ ("сильный", "разум"), что указывает на наличие собственного мнения, энергичность и решительность.

Прилагательные *stubborn*, *obstinate*, *adamant* могут употребляться для характеристики человека, проявляющего настойчивость, граничащую с упрямством, выражающуюся в неразумном противодействии всему, что исходит от других людей, в тенденции действовать вопреки доводам разума и советам окружающих, настаивать на своем, даже если действия при этом явно нецелесообразны.

Church-going was compulsory on Sunday morning – Colonel Protheroe was adamant on that point – but I had never seen Lettice at evening service before (Christie 1:189).

"He has always struck me as rather a stupid man", said Miss Marple. "The kind of man who gets the wrong idea into his head and is obstinate about it..." (Christie 1:17).

Отрицательное или неодобрительное отношение к упрямству закреплено в английском языке и в пословицах:

Fate leads the willing, but drives the stubborn (= судьба покровительствует стремящимся, но противодействует упрямым) (3 :258).

Obstinate oxen waste their strength (= упрямство до добра не доводит) (3 :259).

Таким образом, можно сделать вывод о том, что все 14 синонимов данного ряда объединяет общая сема “настойчивость”, однако в каждом прилагательном она эксплицируется по-своему. Каждый из конституснтов данного синонимического ряда имеет свою собственную сферу употребления, обусловленную конкретным контекстом, определенной ситуацией, соответствием с коммуникативным замыслом автора высказывания. Синонимы различаются в смысловом плане и в редких случаях полностью взаимозаменяемы, то есть не являются абсолютными синонимами.

Если бы мы попытались расположить прилагательные данного синонимического ряда на прямой “отрицательные качества характера – положительные качества характера”, то центральное (нейтральное) положение заняли бы прилагательные *determined, decided, resolute*. Данные прилагательные стилистически нейтральны, сфера их употребления не имеет ограничений и не обусловлена контекстуально.

Прилагательные *purposeful, dogged, persevering, strong-minded, firm* занимали бы позиции ближе к “положительной” стороне прямой, поскольку употребление их указывает на одобрительное отношение говорящего. Однако и здесь наблюдается некоторое отличие, так, прилагательные *purposeful, persevering, strong-minded, firm*, в отличие от прилагательного *dogged*, не имеют образного представления и употребление их не ограничено стилистически. Прилагательное *single-minded* располагалось бы в стороне от основной прямой, так как направленность его несколько односторонняя – одна цель –, но все же положительная. Прилагательные *persistent, strong-willed* заняли бы положение в направлении “отрицательной” оценки. Эмоциональная отрицательная оценка, характерная для этих прилагательных, выражается в толковых и переводных словарях при помощи пометы “неодобрительно”. Крайне “отрицательное” положение заняли бы прилагательные *adamant, obstinate, stubborn*, обозначающие упорство, переходящее в упрямство, имеющие ярко выраженную неодобрительную оценку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов-н/Д.: Феникс, 1988. – 544 с. 2. Longman Interactive American Dictionary. Addison Wesley Longman, 1997. 3. The Penguin Dictionary of Proverbs. Penguin Books, 1983.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Agatha Christie. The Murder at the Vicarage. Dell Publishing Company, 1960. 2. Dick Francis. Dead Cert. Pan Books, 1980. 3. John Galsworthy. The Forsyte Saga. Book 3. To Let. – М.: Прогресс, 1975. – 256 с. 4. W.Somerset Maugham. Cakes and Ale. – М.: Прогресс, 1980. – 237 с.

К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИЙ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ

(на материале английских ФЕ¹)

Бабушкина Е.В. (Запорожье)

Ввиду того, что фразеология как своеобразная наука об устойчивых оборотах речи выделяется и изучается в рамках языкознания сравнительно недавно, в этой сфере всё ещё можно выделить ряд спорных, недостаточно разработанных вопросов. В частности, более глубокого изучения требуют такие важные компоненты любого развитого языка, как *пословицы и поговорки*. Этому аспекту фразеологии уделялось, на наш взгляд, недостаточно внимания, хотя анализ этих своеобразных ФЕ представляет несомненный научный интерес. Комплексная природа пословиц и поговорок таит в себе значительный лингвистический и экстралингвистический материал, что делает пословицы и поговорки потенциальным объектом изучения сразу нескольких наук. Задачей данной статьи стало выявление этого потенциала с целью его дальнейшего изучения.

В рамках поставленной задачи необходимо рассмотреть следующие вопросы: о месте пословиц и поговорок во фразеологическом фонде того или иного языка; о сущности, характеристиках и свойствах пословиц и поговорок; о четком, обоснованном разграничении этих понятий и об установлении определённых критериев для причисления той или иной ФЕ к разряду пословиц или поговорок. Среди общетеоретических проблем фразеологии эти вопросы всё ещё остаются открытыми и требуют более детального рассмотрения и систематизации.

До конца не выясненным остается не только статус пословиц и поговорок среди других фразеологизмов, но даже сам факт их принадлежности к объектам изучения фразеологии подвергается сомнению. Так, некоторые исследователи, ссылаясь на довольно сложную природу пословиц и поговорок, наделяют их чертами, выходящими за рамки основных характеристик типичных фразеологизмов, и относят их на этом основании к

¹ ФЕ - фразеологическая единица

объектам изучения фольклористики наряду с притчами, баснями и другими произведениями народного творчества. Другие лингвисты исключают из сферы исследований фразеологии лишь часть пословиц и поговорок на том основании, что некоторые из них не несут в себе образа, метафоры. При таком подходе к ФЕ не относят пословицы и поговорки с буквальным значением всех компонентов: *all is well that ends well* «всё хорошо, что хорошо кончается»; *when all is said and done* «когда всё сказано и сделано»; *let bygones be bygones* «пусть прошлое остается в прошлом», *appearances are deceptive* «наружность обманчива»; *better late than never* «лучше поздно, чем никогда» и другие. А. В. Кунин называет подобные пословицы и поговорки «устойчивыми образованиями нефразеологического характера» (8: 252).

В рамках фразеологии такое разграничение вполне оправданно. Действительно, как отмечает большинство языковедов, полноправным фразеологизмам свойственны иносказательность, образность, метафоричность. С учетом этой особенности следует признать, что пословицы и поговорки с буквальным значением всех компонентов не являются ФЕ. Однако, если пословицы и поговорки используются как языковой материал вне рамок фразеологических исследований (в фольклористике, в лингвострановедении, в психолингвистике), то критерий метафоричности теряет своё принципиальное значение. В этом случае для исследователя важным является не столько полное соответствие пословиц и поговорок требованиям, предъявляемым фразеологами к ФЕ, сколько их способность заключать в себе и передавать из поколения в поколение нравственные устои, моральные ценности и поведенческие нормы, а также другую экстралингвистическую информацию о носителях того или иного языка.

Итак, пословицы и поговорки фразеологического характера рассматриваются в качестве единиц наивысшего яруса фразеологической системы, обладающих как всеми свойствами других, более простых фразеологизмов, так и некоторыми уникальными чертами, которые, однако, не вытесняют пословицы и поговорки за пределы науки об «устойчивых сочетаниях лексем с полностью или частично переосмысленным значением» (8: 8). При такой трактовке на примерах пословиц и поговорок изучают такие присущие всем ФЕ характеристики, как устойчивость, воспроизводимость, метафоричность и др. Если же особый акцент делается на такой своеобразной черте пословиц и поговорок, как способность в большей мере, чем более простые фразеологизмы, нести в себе ценнейшую экстралингвистическую информацию (уникальные реалии национальной культуры, истории и современности того или иного народа), то эти ФЕ становятся также объектом изучения смежных с лингвистикой наук. С этой точки зрения пословицы и поговорки целесообразно изучать в рам-

ках таких наук, как лингвострановедение, психолингвистика, этнография и др.

Таким образом, всестороннее определение сущности пословиц и поговорок и всесторонняя экспликация их свойств может способствовать уяснению их места во фразеологии, а также выявлению тех аспектов природы этих ФЕ, которые позволяют использовать их в качестве языкового материала в других областях знания. Значимость таких исследований сегодня объясняется, прежде всего, их *междисциплинарным характером*. Современный уровень знаний о языке и речевой деятельности показывает, что для наиболее полного освещения некоторых вопросов необходим *комплексный подход*, требующий применения методов исследования разных наук. Так, при изучении пословиц и поговорок учет и комбинирование фразеологического, страноведческого, социально-психологического и др. аспектов может способствовать получению принципиально новых результатов в данной области языкознания. Попытаемся выяснить, что в природе пословиц и поговорок делает их объектом комплексного анализа.

Однозначно определить природу пословиц и поговорок, провести чёткую границу между этими двумя понятиями довольно трудно. Мнения лингвистов по этому поводу расходятся: одни определения частично совпадают, взаимно дополняя и уточняя друг друга; иные противоречат друг другу в определённых аспектах. Чтобы получить наиболее полную картину сущности и особенностей пословиц и поговорок, рассмотрим несколько определений и трактовок, данных разными лингвистами.

А.В. Кунин объединил пословицы и поговорки в одну группу и назвал их *коммуникативными ФЕ*. К этой группе относятся фразеологизмы, являющиеся предложениями, причём цельнопредикативными. А.В. Кунин подчеркивает, что частичнопредикативные предложения типа *believe that the moon is made of green cheese* или *ships that pass in the night* не могут считаться коммуникативными ФЕ, однако это ограничение следует уточнить. Указывая на частую вариативность компонентов поговорок, А.В. Кунин приводит многочисленные примеры таких ФЕ, как *one could (might) hear the pin drop* «слышно было, как муха летит»; *one has one's hands full (one's hands are full)* «иметь работы по горло», «хлопот полон рот»; *one has one's heart in the right place* «быть добрым, отзывчивым человеком» (8: 245; 249). При такой презентации данные фразеологизмы несомненно являются цельнопредикативными, но во многих фразеологических словарях те же ФЕ могут быть представлены как частичнопредикативные структуры: *hear the pin drop*; *have one's hands full*; *have one's heart in the right place* и т. д. (в классификации А.В. Кунина такие глагольные образования называются «номинативно-коммуникативными»). Теряют ли подоб-

ные ФЕ статус поговорок вследствие структурно-грамматических трансформаций? Как объяснить тот факт, что одни и те же фразеологизмы разные исследователи относят в разные классификационные ниши?

При анализе этой особенности следует учитывать, что вариативность и эллиптичность пословиц и поговорок могут привести к значительным изменениям в их морфологической или синтаксической структуре, но *выводимость, инвариантность образа, метафорического значения* той или иной пословицы или поговорки обеспечивает её узнаваемость и целостность. Так, независимо от того, какая форма фразеологизма фиксируется в словаре - глагольная: *to kill the golden goose*; субстантивная: *golden goose*, - следует помнить, что это производные ФЕ, а исходным фразеологизмом является в данном случае пословица *kill the goose that laid golden eggs* (4: 131).

Чтобы избежать неясностей и противоречий по вопросу цельнопредикативности, необходимо оговорить, что эта обязательная черта пословиц и поговорок, проявляется *в конкретных случаях их реализации в речи* (о чем свидетельствует сам термин «коммуникативные ФЕ»), например: *It was so quiet, that she could hear a pin drop; She had her hands full with the children; Don't kill the goose that lays golden eggs*. В словарях же может фиксироваться «упрощенная», инвариантная форма той или иной коммуникативной ФЕ.

Причислив пословицы и поговорки к «коммуникативным ФЕ», А.В. Куний даёт им следующее определение: это афористически сжатые изречения с назидательным смыслом в ритмически организованной форме. В отличие от ФЕ других типов, пословицы часто бывают сложными предложениями. В контексте пословица может выступать в качестве самостоятельного предложения или части сложного предложения (8: 115).

Обобщая и систематизируя основные черты пословиц, И.М. Деева наделяет их следующими характеристиками:

1. Пословицы не образуются в процессе речи; они существуют и воспроизводятся как готовые к употреблению единицы речи;
2. Пословицы характеризуются стабильностью структуры;
3. Пословицы выражают некую общеизвестную истину или своего рода предсказание и всегда имеют обобщающий характер;
4. Пословицы кратки и всегда содержат контрастирующие части, рифму, аллитерацию или определённый ритм (3: 5).

Другие лингвисты (О.С. Ахманова, Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова), давая определение пословиц, также единодушно указывали на такие их черты, как образность, завершенность, дидактичность, специфику ритмо-фонетического оформления (1: 341; 10: 304). Что же касается дефиниции поговорок, то здесь гораздо больше неопределённости. Основной

проблемой здесь является установление четкого критерия, по которому различаются пословицы и поговорки.

А.В. Кунин указал на то, что единственное, что выделяет поговорки среди других коммуникативных ФЕ, - это то, что они не являются пословицами, хотя близость тех и других очевидна. Он определил поговорки, как *коммуникативные ФЕ непословичного характера* (8: 240). Большинство поговорок, по Кунину, носит разговорный характер. В английском языке их во много раз меньше, чем пословиц.

О.С. Ахманова выделила в качестве отличия от пословиц такую черту поговорок, как *синтаксическая незаконченность*, однако заметила также, что понятие «поговорка» может обозначать «то же, что пословица», и подтвердила этот тезис тем фактом, что в зарубежной лингвистике термины *proverb* и *saying* часто взаимозаменимы (1: 328). В английской и американской лингвистической литературе действительно не проводится чёткого разграничения между пословицей и поговоркой. Этим объясняется, почему английские словари пословиц включают также обороты не пословичного характера (5: 11).

Ещё одну отличительную черту поговорок, наряду с синтаксической незаконченностью, отметили Д.Э. Розенталь и М.А. Теленкова. По данному ими определению, поговорки не заключают в себе «прямого поучительного смысла», но метко, «определяют какое-либо жизненное явление» (10: 289).

Такое же различие между пословицами и поговорками увидел и отразил в своих дефинициях В.И. Даль: «**Пословица** - коротенькая притча... Это суждение, приговор, поучение, высказанное обняком. **Поговорка** - окольное выражение, но без притчи, без суждения» (2: 486). Как видно из приведённых определений, В.И. Даль понимал пословицы и поговорки в наиболее широком смысле - как объекты изучения фольклористики, делая акцент на народном характере их происхождения и употребления.

А.В. Кунин также не наделял поговорки дидактичностью, назидательностью пословиц, но указывал, что в своём большинстве поговорки являются оценочными оборотами; они могут выражать как положительную, так и отрицательную оценку:

ФЕ с положительной оценкой - *may your shadow never grow less!* «желаю вам здравствовать долгие годы!»; *more power to your elbow!* «желаю успеха!», «удачи!»; *smb's word is as good as his bond* «на его (её и т.д.) слово можно положиться (и др.)»;

ФЕ с отрицательной оценкой - *does your mother know you are out?* - «у тебя молоко на губах не обсохло»; *woe betide you!* «будьте вы прокляты!»;

Безоценочные поговорки (единичные) – *what's up?* «что происходит?», «что случилось?»; *where do you hail from?* «откуда вы родом?» (7: 116).

Весьма свособразная и обоснованная трактовка рассматриваемых в настоящей статье вопросов дана в работах Г.Л. Пермякова. Его несомненной заслугой следует считать учёт комплексности, многосторонности природы пословиц, что отражено в следующей дефиниции: "*On the one hand, they (proverbs) are language phenomena, similar to ordinary phraseological units; on the other hand, they are artistic miniatures, reflecting living reality in a graphic and finely-etched form*" (9: 28).

Что касается критерия разграничения пословиц и поговорок, то Г.Л.Пермяков также указал на то, что эти понятия часто не различают как в русском, так и в других языках. Сходство природы пословиц и поговорок проявляется в предложенной им терминологии: *proverbs and proverbial phrases*. Различаются же эти понятия таким образом: "*For the most part, the term "proverbs" is used to refer to allegoric statements, expressing a complete statement, (if you pound water in a mortar it will still be water), whereas "proverbial phrases" refers to allegoric sayings, expressing an incomplete statement (to pound water in a mortar)*". Эти отношения подтверждается и иллюстрируется фольклорной пословицей: "Поговорка - цветок, а пословица - ягодка".

Такое разграничение между пословицами и поговорками убедительно аргументируется с точки зрения грамматики. Приводя в пример поговорки выражение: *to fire cannon at sparrows*, Г.Л. Пермяков справедливо указывает, что завершенность оно приобретает только в контексте, где добавляется недостающий элемент (в данном случае - подлежащее); в то время как пословица, например, *only the grave will straighten the hunch back*, воспроизводится в речи без изменений и не нуждается в дополнениях. На этом основании пословицы являются закрытыми (*closed*) предложениями, а поговорки - открытыми (*open*). Этот тезис наглядно иллюстрируется следующей таблицей:

Таблица 1

Тип предложения	Тип клише
Открытое	Поговорка
Закрытое	Пословица

Несомненно, доводы Г.Л. Пермякова подтверждают нашу идею о том, что критерий цельнопредикативности коммуникативных ФЕ справедлив лишь для *актуализированных в речи* пословиц и поговорок. Следовательно, при их отборе из фразеологического фонда того или иного языка в качестве объекта изучения, исследователей не должен останавливать тот факт, что в словарях та или иная поговорка или пословица зафиксирована

в виде открытой, частичнопредикативной структуры: *bite more than one can chew; count chickens before they are hatched; come (get) down to brass tacks* и т.п. Необходимая дидактичность пословиц или оценочный характер поговорок проявится по-своему в каждом конкретном случае их реализации в речи, когда добавятся нужные по смыслу элементы: *Never bite more than you can chew; Don't count chickens before they are hatched; Let's get down to brass tacks.*

Таким образом, критерием причисления того или иного фразеологизма к разряду пословиц или поговорок является не только (и не столько) цельнопредикативность, а целый комплекс присущих коммуникативным ФЕ характеристик, которые были выявлены в данной статье в ходе обзора дефиниций, сформулированных разными лингвистами.

Анализ приведённых определений и трактовок пословиц и поговорок показал, что в них, в целом, верно отражены их основные лингвистические свойства, но не отмечается такая важная черта, как ярко выраженная национальная самобытность, способность нести в себе уникальную экстралингвистическую информацию: данные о традициях, обычаях, реалиях, особенностях истории и современности того или иного народа. Подобный недосмотр долгое время был причиной того, что преуменьшалась роль пословиц и поговорок как материала в исследованиях междисциплинарного характера. Однако огромный потенциал,

заложенный в самой природе этих своеобразных ФЕ свидетельствует о том, что их комплексное изучение позволит в значительной степени обогатить наши знания не только в сфере фразеологии, но также в области социолингвистики (в частности, лингвострановедения), психолингвистики, фольклористики, этнографии и других смежных с лингвистикой наук.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Советская энциклопедия, 1966. - 608с.
2. Даль В.И. Пословицы русского народа. Напутное. - М., 1957. - 502с.
3. Деева И. М. Пятьдесят английских пословиц и их употребление. Л.: Просвещение, 1970. - 167 с.
4. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. - Запоріжжя: ЗДУ, 1998. - 431с.
5. Коллинз В.Х. Книга английских идиом. - Л., 1960. - 258с.
6. Кунин А. В. Основные понятия английской фразеологии. - М.: Высшая школа, 1986. - С. 322-366.
7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. - М.: Высшая школа, 1986. - 336 с.
8. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. - М.: Изд-во "Международные отношения", 1972. - 289 с.
9. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки. На англ. яз. - М.: Наука, 1979. - 285 с.
10. Розенталь Д.Е., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. - М.: Просвещение, 1976. - 543 с.
11. Сейдл Дж., Макморди У. Идиомы английского языка и их употребление/Предисл. Медниковой Э.М. - М.: Высш. школа, 1983. - 226 с.

THE SURVEY OF "LANGUAGE AND GENDER" SYLLABI

Bakhareva O.M., Ph.D. (Kharkiv)

In American, European, Australian and Canadian universities, some courses exist which are not being offered in any Ukrainian universities, nor in any universities of the former Soviet Union. The aim of this article is to present a comprehensive survey of the nature of syllabi of one such course; the course on "Language and Gender". The syllabi are taken from a collection of syllabi for courses on language and gender.

The concept of gender is used to transform female and male human beings into social participants as women and men, assigning them roles and according them cultural value. Sexual difference profoundly influences our experience and perception of the world. Gender constructs are constructed differently in different societies and cultures. It is gender constructs that outline modes of demeanor as well as appropriate styles of communicative behavior which is considered to be proper for women and men.

There are two approaches concerning the impact of gender on communication and the impact of communicative norms on perceptions of gender. The first approach deals with analyzing styles of speaking, differences in pronunciation, intonation, speech velocity, volume of speech, grammatical forms, lexical choices and speech performance. The latter includes modes of topic introduction, topic control, and supportive and non-supportive mechanisms used by speakers and listeners in conversational interaction. The second approach provides the examination of the words and constructions in a language which show the categories in the language itself. Grammar and vocabulary show cultural attitudes toward people. (Bonvillain 1998: 249)

According to well-known scholar D. Cameron, feminists have placed language on the political agenda. She underlines the diversity of feminist views on language. Through her selection of works for the "The Feminist Critique of Language" she shows the complex nature of feminist views. Taking into consideration two meanings of the word "critique", D. Cameron points out that one of them corresponds to the word "criticism" and means negative assessment or evaluation. It supports feminists' thought about language as the one that is not good enough and should be changed. Another meaning of "critique" is a philosophical one and lies in an examination of the conditions on which something exists, calling into question the assumptions it is based upon. Feminists have put forward new theories and perspectives on language "as a social and cultural institution, questioning, for instance, the assumption that the two sexes share a common language, and reviving an old debate about linguistic

determinism - the question being how far language underpins as opposed to just reflecting our perceptions of the world" (Cameron 1998:2).

Although contemporary studies of language and gender go back to the middle of 1970s, the past three decades have seen an explosion of high-quality scholarly research into women's issues as reflected in communication and language. We can mention the works of P. Eckert and S. McConnell-Ginet (1995), D. Cameron (1998), Jennifer Coates (1996), Kira Hall and V. Donovan (1996), S. Ehrlich (1988), D. Tannen (1996), B. Thorne (1990), and many others.

All the endeavors being undertaken by scholars from different fields, including contemporary linguists concerned with the analysis of language as it is used in everyday life, make the course of "Language and Gender" popular issue.

First of all, it should be noted that the course is usually designed for either undergraduate or graduate students. It is taught within the disciplines of linguistics, anthropology, education, foreign languages and, as a rule, requires no prerequisites.

Although many of the works usually examined are linguistically oriented, research from the fields of anthropology, linguistics, literature, psychology, philosophy, sociology and women's studies is drawn upon.

The format of this course is assigned readings, lectures, and discussion; the latter receiving special attention. Almost all the courses are intended to be discussion-oriented as much as possible. The instructors find discussions vital to this course. And if an instructor of the course discovers that most students are unfamiliar with this type of class interaction, since most of their classes were lecture-oriented, the class can be broken up into small groups of 4 or 5 students. For part of the course they discuss a particular topic in small groups, then towards the end of the course they all come together as one large group to share the ideas that have been developed. Since students often represent a variety of cultural backgrounds, the general discussion of some film relevant to the topic can help provide a common starting point for discussion on things that everyone is to some degree familiar with, but may not have examined to equal degrees.

As far as the **Course Description** is concerned, some instructors (like professor S. McConnell-Ginet from Cornell University) begin the course by looking at some general methodological and theoretical issues raised in the study of language as it interacts with gender/sex. Other questions being discussed within the course can be organized around the following central questions formulated by professor K. Lange in her syllabus:

- a) Language structure and the sexes: How does language treat the sexes differently?
- b) Language usage and the sexes: How do the sexes use language differently?
- c) Language and the sexes in social context: What effects do these linguistic differences have in our everyday lives? How does language reflect and recreate social reality?

The course can explore the relationships between language and gender from a variety of perspectives. The emphasis can be kept on social aspect of this relationship - issues of status and politeness; gender bias in language use; on anthropological aspect; linguistic aspect - sex differences in linguistic forms (pronunciation, vocabulary, syntax, etc.); conversational patterns; developmental aspects of sex-differential language use; sex differences in nonverbal communication; case studies in language use (i.e., sex-related differences in legal language; in educational texts; in the mass media); and strategies for changing sexist linguistic practices. Professor N. Besnier (Yale University), though emphasizing ethnographic approach, discusses the approaches to language and gender relationship from political economy. Professors P.Eckert and S. McConnell-Ginet, for example, try to integrate social and cognitive approaches to the interaction of language and gender and of language and society in general. They suggest that not only gender and linguistic conventions, but most beliefs, knowledge, values and desires emerge from and are transformed by people collectively engaged in practices that constitute them as members of a common community of practice. But it is impossible to enumerate all the questions discussed within the course "Language and Gender". Professor J. Bing (Old Dominion University) notes in her syllabus that since this is an interdisciplinary course rather than a linguistics course, and since most of the students come from the Interdisciplinary Studies Program, she is trying to develop the "coursepak" into a textbook with an emphasis on different approaches to knowledge.

Professor R. Freeman (University of Pennsylvania) tries to design her course by taking into account the students' preliminary proposals. She divides the course into three to five sections that correspond with her students' interests. For example, that several students are interested in investigating some issue related to Language Socialization. There will be a section of her syllabus dedicated to Language Socialization. At the end of the section, each of the students will be responsible for writing a 2-3 page synthesis of his or her thinking in response to the articles they read, the issues they discuss, their life experiences, their project etc. Each synthesis will be due the week following the end of a section so that students will have opportunity to reflect and integrate.

Course requirements include different short exercises and tests to be done in class and then all students' participation is mandatory. For example professor M. Klaiman (University of Indiana) suggests three end-of-unit quizzes which must be taken on time.

An important part of this course, for example, in professor B. McElhinny's (Stanford University) syllabus, is the set of attached mini-fieldwork exercises. They are intended to provide students with practice in the gathering, analysis and interpretation of naturally-occurring conversational data. Students will tape

a conversation somewhere on campus, and then will use that audio-tape to consider a number of questions about language and gender.

Professor Janet Bing (Old Dominion University) requires each student to keep a journal which will be handed in and returned for each class. Each entry of the journal should be dated and numbered. The journal should minimally include a brief summary of and reaction to some of the readings and class or small group discussions. Additionally, students may wish to add reactions to appropriate events, experiences, stories, and articles from other sources. Journals are graded on thoughtfulness and quality of writing, and should be typed (or in very legible handwriting). The cumulative journal is graded at midterm and at the end of the course.

All course participants are believed to be responsible for (and graded on): required readings, regular class attendance and participation in discussion, written reports, reflecting class discussion as well as prior research.

An end-of-course project or research paper, collective or individual, is considered to be the most important. For instance, professor D. Tannen (Georgetown University) requires the research paper to be of at least 15 pages analyzing conversational tapes and transcripts, including relevant literature review. Topics may be chosen from the given list, or be approved by her. Brief (one-page) but detailed proposals for the term project or paper are to be submitted in advance.

Sometimes the syllabi provide the helpful hints concerning the structure of the term-paper. These include, for example: a statement of purpose (what a student hopes to accomplish and why); a brief discussion of the programs a student chose to watch and why these particular programs; a compact presentation of student's data, and possibly examples of some exchanges among speakers that were recorded; a discussion of the data and their implications in connection with the stereotypes and realities of male/female communication differences; a brief conclusion.

Most of the syllabi include the criteria of **Assessment (Evaluation)**. The grade is usually based on different combinations of one term paper (50-70 points), final exam (25-30 points), class participation (10-15 points), oral presentation (20-25 points), and participation in class discussion (25 points).

At present, the author of this article is working on the course of "Language and Gender" that is to be run as a pilot course for the students of Sociology School in Kharkiv State University, in 2000 Spring term. The course is intended for graduate students. I assume that they have some background in Gender Studies. At least they had the course on "Introduction to Gender Studies" last year.

The *aim of the course* will be to demonstrate the unseen but ever-present force of language in one's life as a gendered person and to show the way categories of language and communicative habits shape one's beliefs about one's self and others.

Students are not required to have any previous linguistic training since this is an interdisciplinary course rather than linguistic, and it introduces the necessary linguistic tools that include Discourse Analysis, including narratives, conversation, written texts, metaphors, etc.

Description of the course. This course is intended to stimulate awareness of how culturally cherished ideas about gender affect language and the use of language, and, in turn, how linguistic conventions for the expression of gender differences tend to reinforce these ideas. So, there will be a critical survey of the relationship between language, gender, and social structure which explores the role of language in reflecting and preserving gender inequities, as well as the potential of language for challenging and transforming gender relations.

The issue of sexism in language will be one of key questions. The extracts of the works of Dale Spender, Maria Black & Rosalind Coward, Luce Irigaray and Ann Bodine will constitute the theoretical base of my survey of sexism in language. Students will become acquainted with the debates on nonsexist language through the works of Douglas Hofstadter, Margaret Doyle, Deborah Cameron, Susan Ehrlich & Ruth King. Approaches to discourse will be introduced by the works of Kate Clark and Sally McConnell-Ginet.

The problems of dominance, difference and performance will be presented by the extracts from the works of Otto Jespersen, Robin Lakoff, Pamela Fishman, Deborah Tannen, and Aki Uchida.

The more recent scholarship in language and gender studies concerning the question of language role in the construction of gender/sex will be discussed as well as the question of the way the patterns of speaking and interpreting reflect, preserve and create our experiences of gender. Unfortunately, I have only two extracts from the works of Jennifer Coates and Kira Hall at my disposal right now. (They are taken from "The Feminist Critique of Language". A Reader. Ed. by Deborah Cameron. Second edition. Routledge. London. 1998.)

The authors of the syllabi I analyzed above complain that it is becoming increasingly difficult to choose among the ever increasing number of interesting articles and books in language and gender. A number of good textbooks and anthologies are available in addition to the ones they use (e.g. Professor Alice F. Freed from Montclair State College). And in my case the choice of topics and works is restricted to the books available in Ukraine. That is why the syllabus I am working on is subject for change. Besides, I will have to Xerox and compile a packet of necessary works for students, which is quite money and time-consuming.

Thus, the main difficulties I will be facing are the following ones: there are only a few works devoted to the problems on language and gender in the Russian language, to say nothing about the Ukrainian language (There are some works of A. Martynuk, E. Goroshko, A. Kholod, A. Kirilina which are available). That's

why the main sources will be the works of well-known scholars working mostly with English language material. But the students will be encouraged to find the examples in the Ukrainian or Russian languages. Finally, as a student assignment I am planning interviews with Ukrainian people and then they will be able to compare the data with the ones they were told about during the lectures.

The format of the course for the first seven weeks is assigned readings, lectures, and discussion with four short tests on the subject. The remaining three weeks will be devoted to "workshop" sessions in which students will analyze their transcripts, discuss their findings, and deliver their final written papers.

Students' assignments will be: "to keep an open eye" towards newspaper/TV reporting and to the ways in which gender characteristics are represented; to tape some conversation for analysis with regard to male/female interaction; to conduct interviews.

The grade on the course will be based on: class attendance: 10 points maximum; oral presentation of their data from conversational tapes/transcripts and findings on cultural and linguistic issues involving sexual/gender difference in Ukrainian (Russian) language: 30 points maximum; (of course, the content and the level of interest stimulated in the rest of the class and degree of participation by all members of the team will be taken into account); participation in class discussion: 10 points maximum; a term paper: 50 points maximum.

By the way, such grading system is not familiar to our students, and I think that I shall have to spend some time bringing it to them.

LITERATURE:

1. Bonvillain, N. Women and Men: Cultural Constructs of Gender. Prentice-Hall Inc., 1998. 2. Cameron, D., Ed. "The Feminist Critique of Language". A Reader. Second edition. Routledge. London, 1998. 3. Materials on syllabi from "The Council on the Status of Women in Linguistics" site.

ПОЛЕВОЙ ПОДХОД К ОПИСАНИЮ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

Безуглая Л.Р., канд. филол. наук (Харьков)

Одним из наиболее репрезентативных методов описания единиц языка признан метод полевого моделирования, отражающий в полной мере единство системы языка и языковой деятельности и обеспечивающий интегративное их описание.

На сегодняшний день известно два вида языкового поля: функционально-семантическое и функционально-коммуникативное.

Функционально-семантическому полю языковых единиц присущи три принципиальных свойства: общность семантических функций, взаимодействие языковых явлений и структурированность (разделение на ядро и периферию) (Бондарко 1976:204). Языковые единицы объединяются в поле на основе определенной функциональной инварианты. К примеру, функционально-семантическое поле вопроса включает общие и специальные вопросительные предложения.

Функционально-коммуникативное поле - это форма, ориентированная на коммуникацию, на применение языковых средств в речи. Это поле рассматривается поэтому как объективно существующая психолингвистическая данность, имеющая ономаσιологическую основу, в отличие от семасиологически обоснованного функционально-семантического поля. Исходным пунктом при построении функционально-коммуникативного поля является не семантическая инварианта, а определенное речевое действие. Следовательно, под функционально-коммуникативным полем понимается набор языковых средств, которые типичны для определенного типа коммуникативного действия, т.е. могут применяться при реализации данного действия субъектом коммуникации в характерных комбинациях (Lohde 1997:56).

Так, функционально-коммуникативное поле вопросительности объединяет языковые средства, использующиеся для выражения вопросительных действий (речевых актов): в ядре его располагаются вопросительные предложения (пример 1), на периферии - побудительные (2) и повествовательные предложения (3).

- (1) *Wie spät ist es überhaupt? - Ich hab keine Uhr ... (Bauer)*
- (2) *Überleg lieber, was wir wirklich am Abend machen!*
- *I bleib zuhaus ... (Bauer)*
- (3) *Ich will wissen, wo das Fremdwörterbuch liegt. (Stolper)*

Оба рассмотренных вида поля объединены направлением исследования «функция - языковые средства» и включают в качестве конститuentов единицы структуры языка.

Представляется целесообразным применение метода полевого моделирования и в исследованиях единиц речи. В частности, если выделить в качестве функциональной инварианты иллокутивную силу высказывания, то можно говорить об иллокутивном поле. Конституентами такого поля можно считать речевые акты, в которых представлена конкретная иллокутивная сила.

Например, поле квеситивности позволяет рассмотреть речевые акты, объединенные иллокутивной силой спрашивания. Ядро его представлено моноиллокутивными квеситивами, в которых иллокутивная сила спраши-

вания является единственной (1). Доминанту ядра образуют гиперэксплицитные моноиллокутивные квеситивы - речевые акты с двойной экспликацией иллокутивной силы спрашивания (4).

(4) *Wie alt sind Sie, wenn ich fragen darf?* - 68 (Strauß)

В средней части поля располагаются полииллокутивные квеситивы: эксплицитные (5), гиперэксплицитные (6) и имплицитные (7). В них иллокуция спрашивания сосуществует с иными типами иллокутивных сил, однако является доминирующей, как в последующих примерах, где в качестве сопутствующей выступают иллокутивные силы предположения (7) и выражения эмоций (5,6).

(5) *Was wird bloß aus dem Kind? Ich mach mir Sorgen.*

- *Das Kind bleibt Kind.* (Strauß)

(6) *Willkommen, Herr Fischer! Sagen Sie mir doch, ist meine Tür so heißig, daß Sie sich fürchten hereinzukommen?* (Lenz)

(7) *Ich gehöre also zur Familie?* - *Natürlich.* (Strauß)

На периферии иллокутивного поля квеситивности разместились речевые акты экспрессивы (8), констатиры (9), директивы (10) и фатические (11), реализуемые вопросительными конструкциями. Иллокутивная сила спрашивания в них присутствует в качестве вторичной.

(8) *Mein Gott, wie soll ich dieser Verführung widerstehen?* (Stolper)

(9) *Ich bin im Mai. Geburtstag! - Glaubst, was vergiß ich was schon bald is?*

(10) *Kaffee gewünscht?* - *Wenn es wirklich welcher ist.* (Stolper)

(11) *Die Lage ist so, daß es passieren muß. Verstehst du?* (Sperr)

Средняя часть и периферия поля квеситивности пересекаются с другими иллокутивными полями: экспрессивности, констатиности, директивности и фатичности, поскольку в данных конституентах присутствуют соответствующие иллокуции.

Иллокутивные поля, как и другие виды лингвистических полей, способны развиваться во времени, что позволяет применить к их рассмотрению диахронический подход (Sommerfeldt, Starke 1984:25). Исследование исторической динамики речевого акта квеситива в немецком и английском языках показало, что в современных языках идет тенденция к элиминированию доминанты поля квеситивности, поскольку в 20 в. гиперэксплицитные квеситивы исследуемых языков значительно сокращаются в частотности и не используются в речи систематически.

Очевидно, что предложенная полевая форма описания речевых актов может быть релевантна и при исследовании других типов иллокуции. При комплексном применении метод полевого моделирования способен наиболее выпукло и адекватно показать функционирование иллокутивных сил в различных речевых актах, а также описать взаимодействие между пря-

мыми и косвенными речевыми актами, реализованными определенным типом предложения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. - Л., 1984. 2. Lohde M. Modalfelder aus kommunikativer Sicht. - Aachen, 1997. 3. Sommerfeldt K.-E., Starke G. Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart. - Leipzig, 1984.

ЧАСОВІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ВІДНОШЕННЯМИ ОДНОЧАСНОСТІ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Бокова П.М. (Київ)

Одночасність з філософської точки зору є відношення, яке разом з відношеннями "раніше" і "пізніше" виражає часову структуру подій (2:131).

Часова характеристика складнопідрядного речення має свої особливості, зумовлені тим, що воно є поліпредикативним, тобто складається з двох або більше предикативних одиниць, які співвіднесені одна з одною в часі. Частини складнопідрядного речення не є рівнозначними з точки зору часових відношень. Часовий зв'язок складнопідрядного речення з моментом мовлення здійснюється через головну частину речення. Часова характеристика головної частини речення визначається відношенням часу ситуації до моменту мовлення, тобто визначається як теперішнє, минуле й майбутнє. Часовий план підрядної частини речення виявляється залежним і включається в мовленєвий потік через головну предикативну одиницю, тобто лише опосередковано пов'язаний з моментом мовлення.

В часових складнопідрядних реченнях відношення одночасності виникають лише тоді, коли подія або ситуація головної й підрядної частин функціонують паралельно.

Речення з відношеннями одночасності подій або ситуацій неоднорідні за характером прояву відноповідної семантико-синтаксичної характеристики. В них відтворюється повний збіг подій або ситуацій головної й підрядної частин речення (повна одночасність) або неповний (часткова одночасність). Ми вважаємо, що про повну одночасність можна говорити лише в тих випадках, коли подія або ситуація обох частин речення, які віднесені до одного часового плану, відбувається протягом одного й того ж періоду часу і має однакову тривалість. Іншими словами, якщо початковий і кінцевий моменти однієї події або ситуації співпадають з початко-

вим і кінцевим моментом другої події або ситуації. У випадках часткової одночасності, подія або ситуація відбуваються в один і той же час, але розрізняються за тривалістю: більш тривалою може бути як подія або ситуація головної частини речення, так і ситуація або подія підрядної частини речення. І повна і часткова одночасність передаються, як правило, співвідношенням однопланових часових форм.

Значення одночасності подій або ситуацій передається за допомогою сполучників, значення яких взаємодіє зі значенням вищо-часових і модальних форм дієслів-предикатів, а також лексичних компонентів головної й підрядної частин речення. На думку В.А.Белашапової, зв'язок між сполучником і можливими співвідношеннями часових і модальних планів частин складного речення є безумовною. Саме ці закономірності поряд зі сполучником і в нерозривному зв'язку з ним визначають основу структури складного речення і повинні слугувати основою для розрізнення окремих типів складнопідрядного речення як особливих структур (1:120).

При вираженні одночасності подій або ситуацій в часовому складнопідрядному реченні незалежно від відтінків значення використовуються такі сполучники: *cuando, mientras que, entre tanto que, en tanto que, a medida que, mientras tanto, siempre que, en cuanto*. Що стосується сполучника *en cuanto*, то в значенні "доки, в той час доки", цей сполучник використовується не дуже часто порівняно зі значенням "як тільки". Використання цього сполучника в часових складнопідрядних реченнях з відношеннями одночасності залежить від модального значення речення.

Для часових складнопідрядних речень з відношеннями повної одночасності подій або ситуацій характерним є використання у головній та підрядній частині речення дієслів-предикатів недоконаного виду (іноді одновидових дієслів, які вказують на початок або кінець дії). Граматична симетричність предикативних центрів обох частин відповідає смислово-му паралелізму подій, які повністю співпадають. Наприклад: *Cuando estaba sola lloraba de pena [Clarín:81]. Todos callaban en el balcón, mientras la Regenta se alejaba y desaparecía por la calle desierta [Clarín:78]. Cuando se irrita lo sabe todo [P.Alarcón:28]*.

Приклади показують, що однотипні дієслівні форми передають не звичайну гіпотактичну одночасність: на першому плані не стільки значення часового зв'язку подій або ситуацій, скільки значення зіставлення одночасних подій або ситуацій. Сполучник *cuando* не є показником часової підрядності. При одночасності в теперішньому часі значення теперішнього часу полягає у вираженні часової ознаки події, що співвідноситься з моментом мовлення. При одночасності в минулому використання дієслів-предикатів у минулому тривалому часі показує на повний збіг двох подій

або ситуацій у часі: одна подія або ситуація триває протягом усього періоду часу, який охоплює другу подію.

Часові сполучники, які передають відношення одночасності подій, мають здатність виступати формальними компонентами семантики підрядної частини речення, але це не робить їх функціонально тотожними. Сполучник *cuando* протистоїть іншим сполучникам своєю поліфункціональністю: для нього часове значення є одним з багатьох синтаксичних значень, які можуть бути виражені ними в конкретних умовах контексту.

Для іспанської мови характерним є використання в часових складно-ідрядних реченнях з відношеннями повної одночасності сполучника *cuando* при вираженні умовних, причинових, а іноді допустових значень. Крім того, вони можуть виконувати функції сполучника *mientras*. Порівняймо: *Yo fregaré mientras tu hagas la comida* [J.Casares:181].

Yo fregaré cuando tu hagas la comida. Yo fregaré si tu haces la comida.

В даних реченнях спостерігається умовний відтінок значення, що пояснюється використанням дієслів-предикатів у формі субхунтива. Крім того, зміст головної й підрядної частин висловлення має однакову модальну характеристику, тобто співвідноситься з подією, що припускається. В інших прикладах: *En silencio sólo se quebra unas instantes cuando el tío Alberto os hace partícipes de alguno de sus hallazgos* [J.Izcaray:108]. *Cuando entramos en el monte siento que el saco pesa menos* [L.R.Nogueras:13]. В цих реченнях, при вираженні повної одночасності подій, дієслова-предикати виражені в індикативі, бо зміст головної й підрядної частин речення також має однакову модальну характеристику і співвідноситься з реальною дійсністю. При заміні сполучника *cuando* на *mientras* смислове значення речення не змінюється, але набуває іншої модальної характеристики. Наприклад: *En silencio sólo se quebra unas instantes cuando el tío Alberto os hace partícipes de alguno de sus hallazgos.*

En silencio sólo se quebra unas instantes mientras el tío Alberto os hace partícipes de alguno de sus hallazgos.

Cuando entramos en el monte siento que el saco pesa menos. Mientras entramos en el monte siento que el saco pesa menos.

Як бачимо на прикладах, сполучник *cuando* лише фіксує часовий зв'язок подій без конкретизації характеру цього зв'язку, а сполучник *mientras* вказує й підкреслює тривалість події протягом її розгортання.

Численні приклади показують, що в сучасній іспанській мові при вираженні відношень повної одночасності пріоритетне місце займає сполучник *cuando*. Сполучник *cuando*, як відмічалось раніше, виражає недиференційоване значення часового зв'язку подій без будь-якої конкретизації характеру цих відношень. Ось чому основне навантаження припа-

дає на співвідношення вищо-часових і модальних фор дієслів-предикатів, на лексичний склад речення і загальний контекст висловлення.

При вираженні відношень повної одночасності подій або ситуацій дієслова-предикати головної й підрядної частин речення можуть бути використані як у теперішньому, так і у минулому часі. Але домінуюча роль належить дієсловам минулого часу недоконаного виду, бо сама природа цих дієслів у минулому зумовлює їх використання в темпоральних конструкціях з повною одночасністю, в основі яких – повний збіг у часі двох подій або ситуацій.

Часові складнопідрядні речення, яки виражають відношення повної одночасності подій або ситуацій, використовуються у творах сучасних іспанських письменників, як правило, при описанні дій персонажа і подій, які відбуваються в той же самий час і виконуються іншими діючими особами або групою осіб.

Mientras se viste oye la voz de Julia, que mantiene un animado monólogo con la chica [J.J.Millas:56].

Cuando mis ojos encontraban los de Fidel, sonreíamos silenciosos [J.E.Rivera:169].

Часові речення, де дієслова-предикати виражені формами минулого або теперішнього часу недоконаного виду являють собою конструктивний елемент опису, наочно-картинного зображення подій. Проте в сучасній іспанській мові частіше використовуються часові складнопідрядні речення з відношеннями неповної або часткової одночасності. Ці речення оформлюються однаковими сполучниками й релятами, що й речення з відношеннями повної одночасності. Дані сполучники й реляти означають період співвіднесеності події або ситуації, при цьому уточнення її тривалості й протяжності у часі визначається за рахунок модально-часових співвідношень дієслів-предикатів головної й підрядної частин речення. Події або ситуації частин в цих реченнях несхожі відносно тривалості, займають різний за обсягом часовий простір, одна з них (в підрядній частині) є більш тривалою ніж друга (в головній частині). Фоном для розгортання події або ситуації головної частини речення слугує подія або ситуація підрядної. Іншими словами, в цих реченнях ми спостерігаємо часовий контраст, який складають перфектні й неперфектні дієслівні форми, коли подія або ситуація представлені у вигляді процесу, на фоні якого відбувається інша одинична подія або ситуація. Наприклад:

Mientras cierra la puerta, el portero interpreta a su gusto la amplia invitación y entra hasta el salón [J.J.Millas:93].

В даному реченні одночасні події відбуваються у теперішньому часі. Подія головної частини речення розгортається на фоні підрядної, а час події головної частини речення обмежений відрізком часу, який є необхі-

дним, щоб відбулась подія підрядної частини речення. Сполучник *mientras* виступає як монофункціональний сполучник і має обмежене часове значення.

Mientras que yo desayunaba, sentóse en el suelo y comenzó a ajustar con los dientes la cadanita de una medalla que llevaba al cuello [J.E.Rivera:40].

Entonces, mientras la contemplaba en la mercurial penumbra del espejo, rodeada por el marco de guirnaldas, de coronas y de ángeles negros, me pareció distinta [A.B.Casares:16].

A veces, mientras leía, notaba que alguien abría la puerta con gran cuidado, sin ruido, por no distraerla [Clarín:26].

В цих прикладах ми бачимо, що події обох частин речення несхожі відносно тривалості й займають різний за обсягом часовий простір. Змістова несиметричність оформлена відповідними формами дієслів-предикатів головної й підрядної частин речення. В головній частині використовуються дієслова-предикати у формах минулого закінченого часу, а в підрядній – минулого тривалого. В підрядній частині речення подія є більш тривалою, бо оформлена дієсловом-предикатом недоконаного виду. В реченнях з такими співвідношеннями дієслів-предикатів також використовуються кореляти й лексичні конкретизатори часу, як ми бачимо у наведених прикладах, де лексичними конкретизаторами виступають прислівники *entonces*, *a veces*, які підкреслюють відрізок часу коли відбувається подія і стилістично забарвлюють речення. Крім сполучника *mientras*, у часових складнопідрядних реченнях з відношеннями неповної одночасності використовується сполучник *a medida que*. На відміну від інших сполучників, сполучник *a medida que* має схильність до виконання порівняльних функцій або порівняльного навантаження. Часові речення з цим сполучником можна віднести до семантично містких речень. Незважаючи на те, що даний сполучник передає часові відношення, він може передавати відтінки поступовості й порівняльності подій або ситуацій.

... a medida que pasaba la película, se sentía más el mismo en el gran espejo [J.Aldecoa:173].

При зіставленні семантики підрядних часових виявляється взаємозв'язок їх часових і модальних характеристик. Зміст підрядних з даними сполучниками складають одночасні події. Рельність цих подій визначає можливість їх якісної характеристики мовцем. Сполучники визначають часову межу здійснення основної події, і ці дії можуть належати різним особам – звідси оцінка мовцем даної характеристички як ситуативно обов'язкової (авторство мовця) або ситуативно допустової (авторство інших осіб). Взаємозв'язок часових і модальних характеристик виявляється в реченнях з відношеннями неповної одночасності у взаємодії лексичних і граматичних засобів їх вираження.

Аналіз прикладів показує, що найбільш характерною для часових складно-підрядних речень з відношеннями одночасності є препозиція підрядної частини речення по відношенню до головної, що співвідноситься з інтенцією мовця. Постпозиція підрядної частини лише підкреслює, поширює подію головної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В.А.Белошапкина. Сложное предложение в современном русском языке. М.: Наука, 1967. – 267 с. 2. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с. 3. Alarcón P.A. La Comendadora. El clavo y otros cuentos. – Madrid: Catedra, 1992. – 286 p. 4. Alas (Clarín) La Regenta. – La Habana: Arte y Literatura, 1976. – 859 p. 5. Aldecoa J.I. Cuentos. – Madrid: Catedra, 1994. – 252 p. 6. Casares A.B. Historias fantásticas. – Madrid: Alianza Editorial S.H., 1995. – 306 p. 7. Izcaray J. Un muchacho en la puerta del sol. – La Habana: Arte y Literatura, 1975. – 328 p. 8. Millas J.J. Visión del abogado. – Buenos Aires: Aguilar, 1994. – 238 p. 9. Noguerras L.R. Y si muero mañana. – La Habana: Ediciones Union, 1978. – 261 p. 10. Rivera J.E. La vorágine. – La Habana: Arte y Literatura, 1985. – 318 p.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МЕТАМОРФОЗА “ТЕПЛОЙ” КАРТИНЫ ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЭЗИИ

Бондаренко Е.В. (Харьков)

Типы восприятия человеком окружающего мира традиционно ассоциируются с различными формами сознания, общественного и индивидуального – наукой, культурой и искусством. Попытки их иерархизации или структурирования, стремление к приведению их к общему знаменателю до сих пор приводили гуманитарные науки, и в частности философию, в лучшем случае к признанию парадокса несовместимости компонентов единого, а в худшем – в идеологический тупик агностицизма.

Одной из причин подобного методологического кризиса явилось противопоставление научного и творческого мышления как взаимно исключающих друг друга. Это противоречие, разрывающее миропонимание между двумя несовместимыми полюсами, было неразрешимо до тех пор, пока не была возрождена и преображена концепция картины мира, а единым критерием оценки разнообразия свойств картины мира, “мерой всех вещей”, был признан сам ее творец – человек.

Совмещение субъекта и объекта научного анализа, признание приоритетности человека над всеми иными, пусть весьма существенными и объективными, явлениями действительности расширило горизонты фи-

лософии, логики, психологии и языкознания. Развитие этих дисциплин в контексте обновленного гуманитарного мышления позволяет по-новому взглянуть на их предмет, примиряет понятия, до сих пор непримиримые или необъяснимые в рамках строгого научного мышления. "Человек есть загадка в мире, и величайшая, может быть, загадка. Человек есть загадка не как животное и не как существо социальное, не как часть природы и общества, а как личность. Весь мир ничто по сравнению с человеческой личностью, с единственным лицом человека, единственной его судьбой" (2: 11-12). Эти слова Н.А.Бердяева можно принять за основополагающий принцип определения и исследования функционирования картины мира, которая всегда существовала, но по разным причинам игнорировалась наукой; картины мира, учитывающей уникальность, единичность явления, которым является в том числе и человек. В противоположность научной или "холодной" эта картина получила название "теплой" (9: 7).

Признание существования способа отражения мира в виде мировосприятия, эстетического, наивного, детского ощущения мира, а не мировоззрения, т.е. логического переосмысления материала, полученного в процессе мировосприятия, до недавнего времени ограничивалось лишь рамками искусства и отрицалось в объективной науке. Вместе с тем оставался без внимания или намеренно умалчивался тот факт, что наука, как и любая другая форма общественного сознания, - это порождение индивидуальности или группы индивидуальностей, лишь позднее более или менее обьективированное практикой социума в "холодную" картину мира (ХКМ). ХКМ позволяет объяснить мир как имманентную систему с предсказуемыми причинно-следственными связями, законами, которые обуславливают ее функционирование.

Изучение же всего маловероятного, случайного, аномального с точки зрения ХКМ, явлений, описанных, но не получивших научного истолкования - назначение комплиментарного антипода ХКМ - "теплой" картины мира (ТКМ). ТКМ - картина "феноменологическая, ограниченная смысловыми полями сознания, идеальными сущностями, рефлексией. (...) Человек в такой картине мира - уже не субъект, противопоставленный объекту, а сама духовная активность, источник динамики ТКМ" (9: 19).

Методология ТКМ предполагает не дихотомичность, а многокомпонентность логики, в которой "да" и "нет" соседствует с "возможно", "вероятно", "я думаю", что позволяет ей быть не антагонистом ХКМ, а ее составляющим, дающим научной картине мира основу для роста и развития.

Двойственность видения мира человеком особенно явно проявляется при вербализации концептов ХКМ и ТКМ. В первой концепты реализуются в языке через моносемичный и монофункциональный термин, а во второй - через полисемичную, многофункциональную лексему. "В нашем

разговорном языке слова и связи между словами до сих пор сохранили "неточность", многозначность, переливчатость. Чтобы превратить этот язык в язык точных терминов, понадобилось бы решительно перестроить его: исключить все синонимы и омонимы. Строго организованный язык терминов строился бы по двоичной системе добро - антидобро, ученый - антиученый. Но "Цветы зла" на таком языке никогда не были бы написаны." (7: 49-50).

"Теплая" картина мира в силах преобразовать и науку о языке, впервые дав изучению неточности, "смутности" (5) или образности в языке достаточно твердую философско-методологическую основу. В связи с этим поэзия, например, как "экстремальное" проявление ТКМ в языке впервые выходит за рамки стилистики и превращается в самостоятельную область научных исследований, начиная с логики и философии и заканчивая современной лингвистикой с ее полимерными структурами.

Особый интерес в этом отношении вызывает вербализация временных концептов картины мира. Анализ метода Н.Д.Арутюновой (1: 51-61), Е.С. Яковлевой (10: , В.П.Григорьева (6: 297-301) и определение времени в ТКМ как духовного, т.е. "трансцендентального, феноменологического, космопланетарного, объемного, абсолютного, виртуального и сакрального" (8: 81), позволяют утверждать, что не сам факт наличия вербализованных концептов ТКМ, а их соотношение с реализованными в языке концептами научной картины мира, "борьба" между Термином и Словом является одной из ярчайших характеристик той или иной поэтической эпохи, творческого направления или индивидуального творческого почерка поэта.

Обзорные исследования соотношения "теплых" и "холодных" компонентов поэтической картины времени эпохи У.Шекспира, Ф.Сидни, Г.Байрона, П.Шелли, Дж.Китса и др., представленные в наших предыдущих публикациях (3, 4) дают основания говорить о времени этих поэтов как о божественном, гуманном, природном. Благость времени, сопричастность его чувствам человека, щедрость, таинственность, полное отсутствие враждебности - вот те характеристики времени, которые отлиты поэтами в многообразные и мудрые образы. Темпоральное мировосприятие у них тесно связано с системой чувственного познания мира, причем преимущественно через положительную эмпирику.

Учет фактора ускорения темпа жизни, за счет ее рационализации, урбанизации, научного и информационного прогресса, оказывающего огромное влияние на человека современной эпохи, позволяет выдвинуть гипотезу об изменении концептуальной структуры "теплой" картины времени (ТКВ) в двух направлениях: с одной стороны, в виде ее количественного сокращения в пользу ХКМ, с другой - качественного преобразования ТКВ, частичной депозитизации или модернизации поэтических образов.

В качестве инструмента для верификации гипотезы мы избрали разработанную нами систему сопоставления “холодных и “теплых” единиц времяобозначения через различение трех типов вербального времени. Одно из них - “холодное”, вербализуется термином (minute, second, hour, century) и обозначает физическую величину. “Теплое” время вербализуется метафорой, омонимичной термину, т.е. лексемами minute, second, hour, century, приобретшими значение, несовместимое с научной трактовкой единицы времени, которую они называют. Время здесь понимается не как количественная, а как качественная, ценностная категория. Промежуточное время определяется употреблением вербализующих его именных лексем времяобозначения по произвольному выбору согласно признаку “быстро-долго” (3: 29-30).

Для рассмотрения набора ядерных именных лексем поля теморальности в соотношении трех указанных типов вербального времени нами были избраны произведения современных (50-80 г.г.) англоязычных поэтов, вошедшие в Оксфордскую антологию 1980 года. Ограниченные объемом данной статьи, мы имеем возможность представить лишь общие данные об основных группах указанных лексем.

Так, в рамках значения “кратковременность” наиболее популярной единицей, вербализующей “холодное” время, является лексема minute, часто сопровождаемая числительным:

He balances, motionless for thirty minutes/on the chain chair. (C.Causley)

“Теплая” или относительная кратковременность передается с помощью лексемы moment:

...they are savage with disappointment/ in us all & no doubt saying so this moment. (E.Birney)

Лексема hour, употреблявшаяся в классическом контексте в основном для обозначения относительно долгого промежутка времени, в противоположность краткому (4:29), теперь все чаще приобретает “холодное” значение:

My friends (...) / are taking a country walk in a flowerless April snow in exactly two hours/ and maybe won't be back. (J.Berryman)

Лексемы day, night, evening, т.е. единицы, обозначающие время суток, употребляются в рамках ХКМ примерно в том же соотношении с единицами, вербализующими ТКМ, что и в эпоху У.Шекспира:

... the Russians only three days from the Brandenburger Tor -... (P.Porter)

Переосмысление предназначения времени, воплощенного в днях человеческой жизни, т.е. в “теплом” значении, прекрасно отражено в стихотворении нашего современника Филиппа Ларкина:

What days are for?/ Days are where we live/ They come, they wake us/ Time and time over/ They are to be happy in/ Where can we live but days?/ Ah,

solving that question/ Brings the priest and the doctor/ In their long coats/
Running over the fields. (Ph.Larkin)

По-видимому, ни одна темпоральная лексема не претерпела в современной поэзии такой семантической метаморфозы, как "ночь" даже в холодном значении "время суток". Типичный лирический арсенал развернутых метафор, ассоциирующих ее с лунным светом, в котором бьют крыльями серафимы, с соловьем, спящими лебедями, тихими водами и дремлющими богами (4: 11) - черта ушедшей эпохи романтизма. Наше время обусловило другие когнитивно-ассоциативные связи, другую аксиологическую систему: ночь - это время секретных вылазок десанта, взрывов, террора, насилия или испытаний новейшего оружия, типа ядерных или космических ракет:

...as their low scream mars/And halts the warm hypnosis of the dark/Free
black automata cut swift and stark,/Shaped clearly by the backward flow of
stars... (R.Conquest)

Теперь и атрибуты ночи, создания, населяющие ее, потеряли для поэта свое волшебство:

...Pale as a wrist-/watch numeral glow,/Fireflies build a sky among the phlox...
(A.Hecht)

Ночь и в "теплом" персонифицированном значении теперь редко бывает тихой и задумчивой, она оглушена городом, ослеплена его огнями:

Night, our black summer, simplifies her smell (...)/blinded by headlights,
deaf of taxi klaxons,/she lifts her face from the cheap, pitch-oil flare/towards
white stars, like cities, flashing neon... (D.Walcott)

Утро теперь не вдохновляет современных авторов, оно - лишь "холодное" название времени начала рабочего дня:

...I let it lie/Among the adzes and squares, in a dazzle of sawdust, all /
morning... (G.M.Brown)

На лексему dawn ХКМ не оказала столь чувствительного воздействия, рассвет сохранил свое лирическое наполнение:

At dawn where the ocean has netted its catch of lights,/The sun plants one
lithe foot/ On that spill of mirrors... (A.Hecht)

Полдень в случае употребления в "теплом" значении приобретает иную по сравнению с традиционной окраску. Это не время зноя, истомы, отдыха. В оркестре дня играют совсем иные инструменты:

And the afternoon mist/ Brings lights on in the shops... (Ph.Larkin)
The old ones with the big estates hadn't survived/ The slobbering blindfold
violence of the afternoon... (K.Amis)

Описание вечерней поры, всегда отличающееся у поэтов яркостью словесных форм, и на этот раз поражает меткостью метафоры, вербализующей "теплое" время:

A cool small evening shrunk to a dog bark and the clank of a bucket - (T.Hughes)

Тем не менее, это уже совсем другой вечер, не спокойная пора, напоенная гармонией звуков, как у Китса или Байрона, чудес никто не сулит, все буднично или даже скучно, особенно в "холодное" время:

Who in the public library, one evening after rain(...)/ Stands bored under blank light to glance at these pages? (D.Abse)

Описание сезонов теперь редко ассоциируется с проявлениями "ожившей" природы, как, например, это происходит в поэзии романтизма (4: 11-12). Тогда лексемы *summer, fall, spring* относятся к арсеналу "теплого" времяобозначения:

...high-built cloud/Moving at summer's pace... (Ph.Larkin)

Более распространены упоминания политических или социально значимых событий, связанных с сезонами, что относит указанные лексемы к "холодному" или промежуточному типу вербального времени:

Each fall the children must endure together/what every child also endures alone... (H.Nemerov)

But there is much to be said for a summer/Without alarms. The plum crops is modest,/The monarch has remained unchanged, Small differences only in one's teeth and hair and verse-forms... (R.Fuller)

Уходит радость от общения с природой, ее богами, буйством запахов, звуков и красок, присущая романтикам. Описание сезонов чувствительно "охладилось", стало напоминать статистические сводки, бесстрастные репортажи.

Акцент во времяобозначении с использованием лексемы *year* резко сместился в сторону ХКМ. В летоисчислении теперь предпочтительнее точные даты:

...the church clock struck at three,/ And the year always/ Nineteen twenty or thirty something... (J.Heath-Stubbs)

Ярким свидетельством "охлаждения" картины времени в поэзии является вербализация самого понятия "время", которое приобретает конкретные ассоциативные корреляты. Так поэт описывает контраст между древними и нашими временами отчасти на современной "холодной" концептуальной базе:

...old times/ of zero-growth economics and season-change/ In a world without cars, computers/ Or chemical skies,/ Where thought is a fondling of stones/ And wisdom - a five-minute silence at moonrise. (D. Mahon)

Нашу эпоху поэты вообще не жалуют:

I set this down as one who shall outlive heartbreak,/ A contumacious poet in an unjust, barbarous age (J. Heath-Stubbs)

Человек перестал созерцать время и дружить с ним. Оно - его соперник, антагонист. Вместе со временем человеку оказались враждебными все традиционные темпоральные корреляты - природа, боги:

No weekends for the gods now (R.Lowell),

слишком уж жесток мир, в том числе и для обитателей небес.

“Охлаждение” поэтической картины мира знаменуется и появлением большого числа хронологических маркеров как в самих текстах, так и в названиях поэтических произведений:

Her fleet life ended anno / domini 1947 (D.Walcott)

1935. Professor of Sanskrit/ on cultural exchange (A.K. Ramanujan); It's October nineteen seventeen once more (Ch. Tomlinson)

Поэтическое время, таким образом, все чаще оказывается временем “холодным”, хронологическим, “теплые” же концепты претерпели метаморфозу, приобрета модернизированные корреляты, более уместные в репортажах новостей, чем в поэтических произведениях. Современный стихотворный текст грозит превратиться в самоотрицание поэзии, датами и хронометражем событий ограничивая многообразие мира в конкретном моменте времени. Ведь поэт, по замечанию В.Набокова, именно потому и является поэтом, что “ощущает все, происходящее в одной точке времени”.

Верится, однако, что возвращение поэзии и человека к самим себе еще возможно. Решающую роль в этом может сыграть идеология, послужившая основой построения “теплой” картины мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры // Логический анализ языка. Язык и время. - М.: Индрик, 1997. - С. 51-61.
2. Бердяев Н.А. О рабстве и свободе человека // Бердяев Н.А. Царство духа и царство кесаря. - М., 1995. - С. 11-12.
3. Бондаренко Е.В. К методологии анализа лексического компонента языка (категория времени в “теплой” языковой картине мира) (препринт). - Харьков: Изво Харьковського ун-та, 1997. - 36 с.
4. Бондаренко Е.В. Темпоральная метафора как средство вербализации “теплой” картины времени (на материале поэзии Дж. Китса) // Вестник Харьк. ун-та, 1999. - № 424. - С. 8-13.
5. Гевин У. Понятие “смутности” в философии Уильяма Джемса // Вопросы философии, 1996. - С. 79-83.
6. Григорьев В.П. “Где время цветет, как черемуха...” // Логический анализ языка. Язык и время. - М.: Индрик, 1997. - С. 297-301.
7. Померанц Г. Выход из транса. - М.: Юрист, 1995. - 575 с.
8. Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени // Логический анализ языка. Язык и время. - М.: Индрик, 1997. - С. 78-90.
9. Цофнас А.Ю. Комплементарність світогляду і світорозуміння // Філософська і соціологічна думка, 1995. - № 1-2. - С. 5-22.
10. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени, восприятия). - М.: Гнозис, 1994. - 344 с.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

The Oxford Book of Contemporary Verse 1945-1980. Chosen by D.J. Enricht. - Oxford University Press, 1980. - 298 p.

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВА МИФОЛОГИЗАЦИИ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСА

Геращенко Е. Д. (Харьков)

Мифологизация является неотъемлемой чертой реальной жизни. Как утверждал фундаменталист философии А. Ф. Лосев, миф – это «подлинная и максимально конкретная реальность» (2:95). Индивид живёт в мифе, т. к. человеческие возможности ограничены для познания глубин окружающих явлений. Следовательно, миропонимание и познание человека мифологичны. Миф инициирует праструктуры, архаические формы, которые путём социализации внедряются в глубины сознания человека. Социализация предполагает процесс познания насущной жизни посредством кумуляции ежедневного опыта и опыта прошедших поколений, в результате чего человек становится компетентным индивидом в своём обществе. Как следствие, вакуум системной картины мира человека заполняется определённым набором символов, в которых реализовано мифотворчество предыдущих поколений. Таким образом, миф отвечает на все вопросы, спровоцированные массовым сознанием в ходе истории существования человечества.

В современном мире консюмеризма возникают потребности – реальные или мнимые –, удовлетворить которые призваны мифологизированные свойства предлагаемых на рынке товаров. Рекламисты стремятся осуществить желания потребителя, мифологизируя положительный образ товара. В рекламе создаётся идеальная картина мира потребителя. Например, престижность и благосостояние вменяется тем, кто обладает таким «набором», как автомобиль «Мерседес», часы «Ролекс», ручка «Паркер», дорогая одежда от кутюр и т. д. Макдональдс у потребителей в нашей стране воспринимается как оазис американской культуры, а не как заурядная сеть заведений общественного питания в восприятии представителей американской культуры. Следовательно, реклама предлагает материализованные мифы, которые и заполняют брешь в мифотворчестве индивида.

Рекламный дискурс является одной из многочисленных сфер взаимосвязи мифа и языка. Мифологическое и языковое мышление тесно переплетены, что обусловлено одинаковыми духовными представлениями как в мифическом, так и в языковом мире – миф и язык подчиняются аналогичным законам духовного развития. Концептуальной формой единства и различия языкового и мифологического мира является метафорическое мышление. Э. Кассирер заметил, что «именно метафора создаёт духовную связь между мифом и языком» (3:33).

Метафора - это не только принадлежность языка, но, прежде всего, это способ познания, управляющий мышлением индивида. С помощью метафоры структурируется понятийная система индивида в отношении окружающих его реалий. Следовательно, метафорически структурируется деятельность человека и, соответственно, язык. Таким образом, метафоры творят социальные реалии, неоспоримым образцом которых выступает реклама (1:95).

В современном исследовании метафоры данный термин определяется двояко, что обусловлено традиционным и новым подходом к данной проблеме. В первом случае метафора относится к литературному, образному языку, а во втором она исследуется в ежедневном употреблении языка. Соответственно, различают метафору как троп, употребление слова в не-прямом значении, и как когнитивную метафору, способ употребления языка, при котором конвенциональное значение слова используется для выражения других смыслов (1:90), (4:296), (6:5). Когнитивная метафора приобретает особую важность в рекламном дискурсе. По когнитивной функции метафора в рекламе относится к базисной, которая определяет способ мышления о мире, т. е. картину мира.

Метафора в рекламном дискурсе реализуется в создаваемом ею образе товара, его имидже. У реципиента возникают ассоциации с тем или иным метафорическим переносом, что и предопределяет желаемую реакцию для потребителя, т. к. у последнего возбуждаемые ассоциации прескажутся с представляемой им идеальной картиной мира, связанной с данным рекламируемым продуктом.

Когнитивная метафора, как известно, чётко структурирована. Она представляет собой перенос от источника (source-domain) к цели (target-domain).

Проанализируем товарное имя антибактерицидного мыла Safeguard. В данном случае был использован метафорический перенос концепта стража, защитника на концепт антибактерицидного мыла. Для потребителя предлагаемый тип мыла должен иметь такие характеристики как защита от бактерий; предохранение от заболеваний, вызываемых бактериями; забота о здоровье потребителя; гарантия контроля безопасности здоровья. Перечисленные атрибуты непосредственно пересекаются с функциями стража безопасности. Таким образом, антибактерицидное мыло, ассоциируясь со своим названием, приобретает имидж «заботящегося о здоровье» мыла. Данный метафорический перенос можно представить в виде следующего фрейма:

№1. Source-domain		Target-domain	
Safeguard	- as/is -	антибактерицидное мыло	
защита,			
безопасность	_____	защита от бактерий	
забота	_____	забота и охрана здоровья	
жёсткий контроль	_____	контроль за бактерицидным уровнем	

Аналогичным образом можно представить ряд других товарных имён.

№2. Source-domain		Target-domain	
Ivory	- as/is -	мыло	
чистота	_____	чистота, белый цвет	
мягкий приглушённый цвет	_____	мягкость	
долговечность	_____	долговечность	
дороговизна			

В данном случае качества слоновой кости: светлый нежный цвет и долговечность ассоциируются со свойствами мыла: белый цвет, чистота и нежность кожи после использования и желание потребителя дольше пользоваться мылом. Создаётся имидж мягкого по воздействию на кожу и длительного по сроку службы мыла.

№3. Source-domain		Target-domain	
Mr. Clean	- as/is -	чистящее средство	
респектабельность			
чистота	_____	чистота	
отнесённость к мужскому полу...	_____	сила эффективности воздействия	

Здесь товарное имя представлено в виде мотивированного имени собственного. Оно привносит ощущение надежности, т. к. использовано официальное обращение по имени. Само имя переводится как чистый, что предопределяет непосредственную ассоциацию с основным свойством чистящего средства. Отнесённость к мужскому полу подразумевает мужскую силу, проявляющуюся, соответственно, при работе с рекламируемым чистящим средством. В результате продукт получает имидж надежного действенного чистящего средства.

№4. Source-domain		Target-domain	
Joy	- as/is -	средство для посудомоечных машин	
хорошее настроение	_____	удовольствие от облегчения выполнения рутинных бытовых обязанностей	
положительные эмоции	_____	релакс для домохозяек	
лёгкость	_____	облегчение процесса мытья посуды	
ощущение комфорта	_____	удобство	

Происходит метафорический перенос из концепта предметного мира в мир эмоций. Ежедневное мытьё посуды превращается в удовольствие при помощи средства для посудомоечных машин. Данное средство приобретает имидж лёгкости, удобства и удовольствия от рутинной работы.

Метафора проявляется как в вербальных, так и невербальных средствах в рекламе. Примером невербального переноса может служить реклама автомобиля BMW, визуальный образ которого представлен в виде ракеты Apollo 11. Невербальные метафорические переносы встречаются особенно часто в отношении тех продуктов, которые нельзя изображать непосредственно. Это касается рекламы сигарет, которые в некоторых странах нельзя изображать, как и людей курящих их. Иллюстрацией подобного метафорического переноса есть реклама сигарет Silk Cut, представленных в виде куска шёлка, разрезанного пополам лезвием. Слово 'Cut' относится к типу нарезки табака, а слово 'Silk' - это метафора 'smooth as silk', что даёт уверенность в том, что вы не будете ощущать никаких неприятных эффектов от курения этих сигарет. Данный невербальный метафорический перенос получает следующее освещение в романе Д. Поджа: ... The shimmering silk, with its voluptuous curves and sensuous texture obviously symbolized a female body, and the elliptical slit, foregrounded by a lighter colour showing though, was still obviously a vagina. The advert thus appealed to both sensual and sadistic impulses, the desire to mutilate as well as penetrate the female body (7:62). Таким образом, дамские сигареты Silk Cut становятся символом сексуальности.

В создании имиджа товара немаловажную роль играет и метонимия, такой способ использования языка, при котором отдельный субъект или объект представляет соотнесённую с данным субъектом или объектом категорию, либо ассоциированная деталь представляет какой-либо предмет. Метонимия, как и метафоры, могут быть визуальными и вербальными. Ярким примером метонимии является реклама сигарет Marlboro. Рекламисты создали метонимическую связь между курением данной товарной марки и здоровой, героической вольной жизнью ковбоя. Поэтому, покупая сигареты мужчины "приобретали" и стиль жизни, либо имидж уверенного, независимого парня, "very macho". Вербальным примером метонимии может послужить товарная марка L'eggs. Как омофон данное слово ассоциируется с женскими ногами. Как метафора это название ассоциируется с упаковкой в форме яйца, в которой продавали данный товар.

Метонимия, в отличие от метафоры, основана на смежности понятий в рамках единой реальности. Поэтому метонимия более естественна в представлении картины мира для потребителя в рекламе (5:12). Однако, структурируя понятийную систему, метафоры, в свою очередь, обладают способностью определять действительность. Это осуществляется при помо-

щи представляемых метафорой следствий, которые освещают одни свойства реалий и скрывают другие. Воспринимая метафору, индивиду приходится принимать как должное только те свойства реалии, которые представлены данной метафорой, что делает её имплицированной для восприятия потребителем. Тем не менее, обе когнитивные категории – и метафора, и метонимия – будучи основными средствами выражения коннотативного значения, активно применяются для создания единиц рекламного дискурса, обеспечивая последнему мифологичность.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём. // Язык и моделирование социального взаимодействия. / Общ. Ред. В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – 464с.
2. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. – М.: Издательство Московского университета, 1982. – 478с.
3. Теория метафоры/ Гл. ред. Н. Д. Арутюновой. – М.: Наука, 1985 – 415с.
4. Языкознание. Большой энциклопедический словарь/ Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685с.
5. Chandler D. Basics of semiotics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 274p.
6. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. – Cambridge University Press, 1992. – 265p.
7. Lodge D. Nice work. – Longman, 1985. – 485p.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ГНІЗДОВИХ СЛОВНИКІВ

Глоба О.В. (Полтава)

Встановити перших авторів концепції створення словотворчого словника, побудованого за принципом гніздування похідних слів, непросто. Дем'яненко В.З. (2:51) писав, що за традиціями індійської та семітських граматик побудова словника пов'язувалась із виявленням коренів та встановленням того, результатом яких словотворчих операцій є дана лексема.

Першими укладачами словників, які в деякій мірі репрезентували словотворчі процеси мови, були російські лексикографи. У 1794 році вийшов "Словарь академии Российской". Словник в більшості охоплював церковнослов'янську лексику, але разом з тим містив невелику кількість загальноживаних слів і був тлумачним за основною функцією. Вокабуляр словника був розташований в "алфавітно-гніздовому" порядку, тобто словникові статті очолювалися кореневими словами, які йшли за алфавітом; в середині статті були наведені всі похідні корене-

вого слова. Ілюструючи вищезазначене, Фоміна М.І. (16:18) спирається на статтю іменника "годъ". Після двох значень цього іменника подаються похідні, як префіксальні, так і суфіксальні ("година, годовщина, погодно, прошлогодний" та інші), які в цілому займають 12 стовпців, що складає 6 сторінок.

Аналогічний словник був створений у 1866 Далем В.І. Він називався "Толковый словарь живого великорусского языка" і відрізнявся від попереднього тим, що Даль В.І. включав до словникової статті тільки суфіксальні утворення слова, яке очолювало цю статтю. Загальний алфавітний показник слів був відсутній, тому працювати зі словником було дуже важко. І.О. Бодуен де Куртене протягом семи років редагував третє та четверте видання словника Даля В.І. і вирішив за доцільне змінити "гніздовий" порядок розташування вокабуляру на алфавітний.

У 1948 році вийшов цікавий з точки зору репрезентації словотвору на базі гніздових словників лексикографічний твір Сирейщикової А.А. "Идеоматика французского языка на основе лексических гнезд" (2:148). У цій роботі автор групує всі похідні навколо одного спільнокореневого слова. Словникова стаття має таку будову: кореневе слово очолює статтю – гніздо, передуючи співвіднесенням за структурою і семантикою похідним, після похідних розташовуються ідіоми та прислів'я. До важких щодо розуміння слів, ідіом, прислів'їв надані пояснення. Щоб полегшити користувачеві роботу з підручником, наприкінці автор надає алфавітний показник усіх наведених лексичних одиниць з літерою та номером відповідного гнізда.

У 1964 році Потиха З.А. створив "Школьный словообразовательный словарь" (15:3). Словник містив словникові статті-гнізда похідних слів сучасної російської мови. Очолювалися гнізда твірними основами, які були розташовані за алфавітом. Усі слова членувалися на морфемні за допомогою вертикальної скісної рисочки.

70-80 роки відзначаються зростанням уваги до словотвору. Значно підвищується його статус серед інших лінгвістичних дисциплін. Восени 1977 у Вені на XII Міжнародному лінгвістичному конгресі вперше у порядку денному була вміщена окрема тема "Словотвір". Продовжується дискусія про вилучення словотвору з граматики та лексикології у самостійну галузь лінгвістики у роботах таких вчених: Левковської К.А., Земської Є.А., Карашук П.М., Кубрякової О.С., Мешкова О.Д., Мостового М.І. та інших.

Теорія словотвору починає знаходити прикладне застосування у лексикографічних творах-словниках. У 1970 р. в США виходить "Russian Derivational Dictionary" Ворта Д.С., Козака А.С., Джонсона Д.В. (3:251). Словник містить 10953 словникових статті-гнізда. Очолюються гнізда кореневими основами, які розташовані за алфавітом. В середині слов-

никової статті містяться всі види похідних, які можуть складати від одного до шістнадцяти підгнізд.

У 1978 році вийшов "Школьный словообразовательный словарь русского языка" Тихонова О.М. (14), який наочно репрезентував словотворчі зв'язки твірних і похідних слів. Найбільш повним є "Словообразовательный словарь русского языка", складений О.М. Тихоновим (15). Він містить 145000 слів. У його словникових статтях відбита словотворча структура похідних слів: вказується, на базі якого твірного слова та за допомогою яких засобів створилися похідні слова. Інформація надається у формі словотворчого гнізда, очолюваного твірним словом.

У 1985 році у Києві вийшов "Українсько-російський словотворчий словник" Сікорської З.С. (13). Словник розрахований на тих, хто вивчає правопис української або російської мови. Автор вважає, що знання законів словотворення, будови слова необхідне для міцного засвоєння правил правопису, а вивчення багатьох з них прямо спирається на порівняльний словотвірний аналіз. (13:5) У словнику показано морфемний склад слів та шлях утворення похідного від твірної основи першого ступеня членування для обох мов. До реєстру слів автор заносить переважно ті українсько-російські відповідники, що мають спільне походження. Українські похідні слова, які підлягають словотворчому членуванню першого ступеню, розташовані в алфавітному порядку і подаються у початковій формі. Словникова стаття складається зі словотвірної пари української мови (похідне+твірне) і відповідної словотвірної пари російської мови.

У 1993 році в Києві вийшов "Словотворчий етимологічний німецько-російський навчальний словник" В.К. Зернової, в якому відображаються механізми словотвору німецької мови. В основу словника покладена концепція підходу до вивчення словотвору в напрямку від твірних основ слів, а також нові нетрадиційні принципи написання словників, які значно відрізняються від існуючих традиційних (алфавітного й алфавітно-гніздового) принципів. У словнику здійснена перша спроба подати наукову лексику сучасної німецької мови у системі з точки зору словотворення (7:7). Своєї мети автор досягає, спираючись на такі принципи: 1) принцип репрезентації синхронічної словотворчої основи слів і термінів; 2) принцип репрезентації словотворчих елементів; 3) принцип логіко-семантичної і структурно-словотворчої організації (групування) в словникові статті усіх відібраних для словника слів і термінів.

Розглядаючи праці в галузі англійської, американської та вітчизняної лексикографії, ми не знайшли таких, які б були присвячені репрезентації словотворчої структури слова в англійській мові. Процес реформ і

оновлення лексикографії, про який говорить Ю.Д. Апресян (1:6), примушує переглянути традиційні підходи, критично їх проаналізувати і на основі всього позитивного шукати нові підходи і концепції створення словників наступних поколінь. Підґрунтям для цього мають стати останні наукові дослідження.

Досвід викладання англійської мови у вузі підтверджує необхідність створення галузевих словотворчих словників цієї мови, які б містили досконалу інформацію про словотвір, що сприятиме інтенсифікації процесу навчання, особливо на початковому етапі. Тому ми вважаємо, що "Словотворчий навчальний англо-український словник", який ми пропонуємо створити на базі економічної лексики, допоможе відповідним фахівцям, так як словник такого типу міг би бути наочним посібником зі словотвору.

Для виконання завдання навчати словотвору доцільним є створення саме навчального словника, бо як стверджує Ю.Д. Апресян, навчальна лексикографія є гнучкішою, такою, що швидко реагує на попит користувачів (1:7). Головна мета цієї праці - репрезентація словотвору англійської мови за допомогою спеціально розробленої структури словника, оригінальної структури словникової статті, системи умовних знаків та показу "ступеневого членування" (7:3).

Об'єктом словника мають стати кореневі основи та співвіднесені з ними за структурою та семантикою похідні. Базовою буде термінологічна лексика з економіки. Наприклад, словникова стаття іменника **bond**, який є кореневою твірною основою, матиме такий вигляд **bond** [С.А.band/л1) боргове забов'язання, боргова розписка; 2) застава; 3) застава іпотека; 4) митна закладна; 4) поручитель; 5) забов'язання, договір; 6) облігація; 7) бони; В абр=**bond**; **bond**/ v підписувати боргове забов'язання; **bond**/'ed a1) забезпечений бонами, облігаціями (про борг); 2) той, що зберігається на митних складах. **bond**/'credit/or n кредитор по борговому або грошовому забов'язанню; **bond**/'-debt n борг по облігації, по борговому забов'язанню; **bond**/'hold/er n власник облігацій; **bond**/'s/lman n поручитель; count/'er/'**bond** n взаємне забов'язання.

Такий спосіб репрезентації словотвору надасть можливість користувачеві познайомитися зі:

- 1) способами англійського словотворення: словоскладанням, афіксацією, конверсією та стягненням;
- 2) продуктивними словотворчими моделями;
- 3) процесом утворення похідного слова, який розглядатиметься у словнику в напрямку від твірної основи і репрезентуватиметься за допомогою ступеневого членування;

4) природу словотворчих зв'язків між твірними та співвіднесеними з ними похідними основами (особливо у слів, створених за конверсією);

5) етимологію слів (бо ми вважаємо за необхідне під час показу словотвору враховувати як синхронічний, так і діакронічний аспекти мови).

Таким чином, на відміну від вже існуючих словників, побудованих за принципом гніздування похідних слів, наш словник має завдання відображати словотворчі процеси в напрямку від кореневих твірних основ. Словникова стаття будуватиметься як гніздо похідних основ, співвіднесених за структурою та семантикою з кореневою твірною основою, що очолюватиме цю статтю. Словник матиме принаймні дві визначні риси. Перша – групування у словникову статтю – гніздо максимально можливої кількості похідних основ, співвіднесених з твірною основою – вершиною гнізда, не зважаючи на послідовність словотворчих компонентів і місце твірної основи у складі похідного слова. Друга – репрезентація усіх словотворчих засобів, за якими створено слово, і словотворчих процесів, що відбуваються з твірною і похідними основами. Репрезентація буде наочно здійснюватися через поступеневе членування після піддавання кожного похідного слова, члена гнізда, багатоаспектному словотворчому аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Лексикографическая концепция нового большого англо-русского словаря. // Новый большой англо-русский словарь. – М.: Русский язык, 1998. – Том 1 – С.6-17.
2. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. – М.: Учпедгиз, 1953. – 178 с.
3. Ворт Д. Русский словообразовательный словарь. Введение. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1983. – Выпуск XIV – С.227-260.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Известия ЦИК СССР и ВЦИК, 1935. – 2804 с.
5. Демьяненко В.З. Концепция морфологического словаря. // Морфемика. Принципы и методы системного описания. – Ленинград: ЛГУ, 1987. – С.51-59.
6. Земская Е.А., Кўбрякова Е.С. Проблемы словообразования на современном этапе. // Вопросы языкознания. 1978. – №6 – С.112-115.
7. Зернова В.К. Словотворчий етимологічний німецько-російський навчальний словник. – К.: ИСИО, 1993 – том 3 – С.1-7.
8. Карашук П.М. Словообразование английского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 303 с.
9. Левковская К.А. Именное словообразование в современной немецкой общественно-политической терминологии и примыкающей к ней лексике. – М.: Издательство академии наук СССР, 1960. – 163с.
10. Мешков О.Д. Словообразование английского языка. – М.: Наука, 1976. – 244 с.
11. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. – Харьков: Основа, 1993. – 256 с.
12. Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія: питання історії, теорії та практики. – К.: Наукова думка, 1978. – 202 с.
13. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник. – К.: Радянська школа, 1985. – 188с.
14. Тихонов А.Н. Школьный словообразовательный словарь русского языка. – М.: Просвещение, 1978. – 203с.
15. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. – М.: Русский язык, - 1990. – 1743с.
16. Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология. – М.: Высшая школа, 1990. – 415 с.

ПОРІВНЯЛЬНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПРЕФІКСІВ (конотація іншомовного мовлення)

Говердовский В.І., докт. філол. наук (Харків)
Чорновол-Ткаченко Р.С. (Харків)

У даній статті викладено результати порівняння деяких префіксів німецької і української мов по конотації іншомовності, яка розуміється як емоційно-оцінчне явище, яке супроводжується запозиченням слова і/або афіксами. Умовне позначення "Х" (хрестик) над українським словом означає конотативну невідповідальність слова у двох мовах. Два хрестики означають різку конотативну розбіжність.

У статті аналізуються німецькі префікси в алфавітному порядку, як вони дані у словнику М.Д. Степанової. Порівняння за конотативним змістом проводилось за словником Циганенко Г.П., де представлені у повному обсязі також українські афікси. Інші параметри слова виявлялись за різними німецькими словниками.

Іменник

Префіксам А-, Am- при запозичених іменниках денотативно відповідають в українській мові префікси а-, не-^х, без-^х, із яких лише а- відповідає по конотації: Alogismus – алогізм, нелогічність, нерозумність^х, Amoral (пор. нейтральне Unmoral^х) – аморальність, Amoralismus – аморалізм, заперечення моралі^х, Amoralitat – аморальність, аморальний вчинок, безпутність^х.

Префікс Anti- знаходить в українській мові денотативну відповідність у префіксах анти-^х, проти-^х, не-^х. Перший з них іншомовно-конотативний, другий має конотацію книжності, у третьому конотація відсутня, тому у конотативних рамках еквівалентом є лише префікс анти-: Antialkoholiker – противник вживання спиртних напоїв^х, Antikritik (порівняйте нейтральне Gegenkritik^х) – відповідь на критику^х, Antistimmung – опозиція, дух опору^х, Antithese – протиставлення, Antipathie – антипатія, відрaza^х, неприязнь^{хх}. З наведених прикладів видно, що німецькі слова часто не знаходять в українській мові однослівного конотативного еквіваленту.

Префікс запозичених іменників De- (Des-) адекватний конотемам де-, дез-, дис-: Deformation – деформація, Desakkord (пор. нейтральне Missakkord^х) – дисгармонія, дисонанс, Dekonzentration – деконцентрація, Demaskierung – демаскування, виявлення^х (співпадає лише по конотації книжності), Demontage – демонтаж, Desinfektion – дезінфекція, обеззаражування^х (префікс – о/без- і суфікс -нн(я) передають лише книжно-

конотативну інформацію), Desinteresse – незацікавленість, байдужість^х (передано тільки книжну конотацію за допомогою суфікса -ість).

Німецькому префіксу Dis- запозичених іменників в українському денотативно відповідають префікси не-^х, дис-, із яких дис- конотативно адекватний німецькому: Disharmonie – дисгармонія, незгода^х, Disparität – невідповідність^х, Disproportion – диспропорція, нерозмірність^х (в останньому слові суфікс несе конотацію книжності), Disqualifikation – дискваліфікація, втрата кваліфікації^х.

Український префікс екс- у порівнянні з німецьким ex- має більш сильну конотацію, так як вживається значно рідше; для окремих німецьких іменників не знаходиться української конотеми: Exkommunion – відлучення від церкви^х, Exmatrikel – свідомство про закінчення (вихід з) ВУЗу^х, Export – експорт, вивіз^х, Exprasident – екс-президент, бувший президент^х.

Для префіксів запозичених іменників Il-, Im-, Ir-, In- дуже рідко можна знайти в українській мові еквівалентності конотеми іншомовності.

Конотема Il- не має в українській мові конотативного аналогу: вона знаходить вираження лише у книжно-конотативних префіксах без-^х, проти-^х і неконотативному префіксі не-^х: Illegalität – нелегальний стан^х, підпілля^х, незаконність^х, протизаконність^х, Illoyalität – незаконний вчинок^х, беззаконня^х, протизаконність^х, незаконність^х, нелояльність^(х) (в останньому слові співпадіння конотації іншомовності лише по основі), нечесність^х, неблагонадійність^х, недоброзичливість^х.

Конотема Im- ідентична українській конотемі ім-. Префікс не-^х лише денотативний: Immaterialität – нематеріальність^х, Implantation – імплантація; пересадка^{хх} (тканин, органів) (конотація розмовності).

Для префікса Ir- в українській мові конотативний еквівалент ір-: Irrationalismus – ірраціоналізм^х, Irrealität – нереальність^х, ірреальність^х.

Префікс In- виражається в українській мові неконотативним префіксом не-^х або книжно-конотативним без-^х: Inaktivität – неактивність^х, бездіяльність^х, недіяльність^х, безчинність^х, Indisziplin – недисциплінованість, рознузданість^{хх} (пейоративна конотація основи), Inhumanität – нелюдскість^х, жорстокість^х, звірство^{хх} (перші два слова книжно-конотативні; третє також книжно-конотативне, але доповнюється негативною емоційною експресією).

Intoleranz – нетерпимість^х. Споконвічний префікс In- приєднується до споконвічних основ, конотації іншомовності не відбуваються, пор.: Inschrift – надпис^х, Inschutznahme – охорона, взяття під охорону^х.

Для більшості німецьких основ з префіксами Il-, Im-, Ir-, In- характерна конотація іншомовності, для більшості українських основ – конотація книжності.

Префікс Inter- при основах з денотативним значенням міжнародної приналежності засвоєний у німецькій мові краще, ніж префікс інтер- в українській, із-за чого в останній конотація виражається сильніше: Intersampling – інтеркемпінг, міжнародний кемпінг^х, Intercup – міжнародний кубок^х, Interhotel – інтерготель^х. Менша частотність і вживаність українського префікса веде до відсутності його у багатьох українських еквівалентах: Interdependenz – взаємозв'язок^х, взаємозалежність^х. В українській мові префікси взаємо-^х і між-^х є лише книжно-конотативні, тому у багатьох випадках між німецькими і українськими словами повного конотативного співпадання не відбувається. Пор.: Interkommunikationswagen – вагон прямого повідомлення^х, Intermedium – пригода^х, інтермедія^х, Interregnum^х – міжцарів'я^х.

Префікс Ko- (з додаванням приголосних -п, -г, -л, -м) конотативно не відповідає префіксу спів-^х; у всіх останніх випадках також відбувається конотативне розходження: Koreferent – співдоповідач^х, Konrektor – заступник ректора^х, Koproduktion – фільм сучасного виробництва^х.

Префікс Konter- відповідає українському префіксу контр-: Kontergewicht – противага, Konterrevolution – контрреволюція, Konterschlag – контрудар. Ступінь конотованості слів при споконвічних основах в обох мовах середня, при запозичених основах більш висока, але залежить також від ступеня освоєності слова даною мовою. Український префікс проти-^х книжно-конотований. Ступінь іншомовної конотованості слова зменшується (але ніяк не зникає), якщо основа має прямо протилежну по знаку конотацію, наприклад, конотацію пейоративності у слові Konterbande – контрабанда.

Конотеми multi- і мульти- в обох мовах конотивно тотожні: Multimillionär – мультиміліонер, Multiprogrammierung – мільтіпрограмування, Multiplikation – мультіплікація, множення^х. (У німецькій мові конотація слабша, тому що префікс освоєно краще).

Префікс Re- денотативно подібний префіксу від-, а конотативно відповідає префіксу ре-. Обидва вони підсилюють іншомовну конотацію основ: Reexport – реекспорт, експорт/імпорт товарів, Rekonstruktion (основа книжно-конотивна) – реконструкція, реставрація, відновлення^х (останнє слово книжно-конотативне завдяки двом конотемам), Reproduktion – репродукування, Revakzination – ревакцинація, повторне щеплення^х. Останнім часом префікс Re- у німецькій мові набув широкого вжитку, завдяки чому слова з цим префіксом втрачають конотацію, а в багатьох вона лишилась на рівні книжності, пор. Reorganisation^х – реорганізація, перебудова^х, Renovierung^х, Renovation^х – оновлення^х, відновлення^х, відбудування^х, ремонт^х. У той же час український префікс ре- освоюється не так активно.

Це веде до різниці ступеня конотацій префіксів і відповідних слів у двох мовах.

Компонент Super- сильно конотує незначну кількість слів іншомовністю: Superbombe – зверхмісна бомба^x, Superfestung – літаюча кріпость (літак)^x, Superstern – суперзірка. Конотативний еквівалент – супер-; префікс зверх-^x іншомовно не конотативний.

Конотема Trans- майже не знаходить в українських словах конотативного еквіваленту. Денотативна відповідність – префікса за-^x: Transbaikalien – Забайкалля^x, Transkaukasien – Закавказзя^x, Translokation – переміщення^x. Пор. однак, Transformator – трансформатор.

Префікс Ultra- відповідає денотативно і конотативно українському префіксу ультра-. У німецькій мові конотація префікса ослаблена за рахунок її більшої, ніж в українській мові, продуктивності: Ultraschall – ультразвук, Ultrastrahlung – космічне випромінювання, Ultravakuum – зверхвисокий вакуум^x. Префікс зверх-^x не конотативний.

Дієслово

Префікси de-, des- конотативно тотожні префіксам де-, дез- в українській мові: dekampieren – знятися табором (відправитися далі)^x, denationalisieren – денаціоналізувати, desorientieren – дезорієнтувати, вводити в оману^x.

Префікси від-^{xx}, по-^x, на-^x, ви-^x нееквівалентні: demarkieren – відмежувати^x, designieren – позначити^x, намітити^{xx}, висунути^{xx}. Конотеми де-, дез- стикаються з конотацією термінологічності. Це особливо помітно у дієслів з денотативним значенням віддалення, пор.: delogieren – виселяти з квартири^x, deplacieren – перемішати^x, усунути з посади^x. До даної групи німецьких дієслів немає українських конотативних еквівалентів.

Префікс dis- конотативно відповідає дис-: disharmonisieren – дисгармоніювати, не відповідати^x, не бути в згоді (з кім-будь)^{xx}, disqualifizieren – дискваліфікувати, лишати права участі у змаганні^x; вивести (з поля)^{xx}, disturbieren – вносити безладдя, неспокій^x. Як видно з прикладів, багато українських денотативних відповідників не є однослівними, пор. до цього dissertieren (нерідко з іронічною конотацією) – писати дисертацію; захищати дисертацію; дискутувати.

Префікси ge- і re денотативно і конотативно тотожні. В окремих випадках українські префікси пере-^{xx}, об-^{xx}, с-^{xx}, ви-^{xx}, з-^{xx}, за-^{xx}, від-^{xx} з конотацією розмовності денотативно тотожні префіксу ge-: regenerieren – регенерувати, встановлювати^x, rekonstruieren – реконструювати, реставрувати, встановлювати^x, оновлювати^{xx}, перебудовувати^{xx}, repassieren – переглянути^{xx} restingieren – стягти^{xx}, звукити^{xx}, зменшити^{xx}, retardieren – затримати^x, спинити^x, revanchieren – віддячити^x, reussieren – досягти успіхів^x. Іноді в українській мові конотативної заміни не знаходиться: refundieren – відшкодувати^x, повернути^x, виплатити^x.

Префікс *trans-* конотативно подібний префіксу *транс-* в українській мові; префікс *пере-*^{xx} модифікує німецьку конотацію: перша – на книжну, друга – на прямо протилежну розмовну: *transformieren* – *трансформувати*, *перетворювати*^x, *transfundieren* – *переливати*^x (наприклад, кров)^{xx}, *translozieren* – *переводити*^{xx}, *peremischen*^x. Конотація іншомовності в обох мовах підсилюється за рахунок запозичених основ: *transportieren* – *транспортувати*. В українській мові слів на *транс-* кілька одиниць, у німецькій – кілька десятків. Конотація українського префікса набагато сильніша у зв'язку з її меншою розповсюдженістю.

Прикметник

Префікси *a-*, *an-* денотативно відповідають в українській мові префіксам *a-*, *не-*^x, *без-*^x, із яких лише *a-* є конотативно адекватним. Префікси *без-* / *бес-*^x хоча і є конотативні, але функціонують на рівні книжної конотативності. Префікс *не-*^x є лише денотативним. Пор.: *alogisch* – *алогічний*, *nelogisch*^(x) – *нерозумний*^x, *amethodisch* – *неметодичний*^(x), *unplanmäßig*^x – *неплановий*^x, *anational* – *непатріотичний*^(x), *kosmopolitisch* (в останньому слові конотація вирівнюється за допомогою напівпрефікса *космо-*, який несе конотацію іншомовності), *anomal* – *аномальний*, *unregelmäßig*^x – *ненормальний*^x.

В окремих випадках в українській мові не знаходиться однослівної заміни: *amüßlich* – *художньо не обдарований*^x, *unfähig* у мистецтві^x. У німецькій мові префікс *a-* освоєно краще, ніж в українській і сила його конотації відносно знижена: пор., наприклад, синоніми *anormal* і *unnormal*^x, де перший більш частотний, а другий книжно-конотативний.

Як і в іменниках, префікс *anti-* відповідає по конотації українському префіксу *анти-*. Префікс *проти-*^x нееквівалентний, так як має конотацію книжності: *antiamerikanisch* – *антиамериканський*, *antibakteriell* – *антибактеріальний*, *prohibitiv*^x – *протипроhibitивний*^x, *antinational* – *антинаціональний*, *antisozial* – *антигромадський*, *antisozial*^x – *антисоціальний*. Останні два українських синоніми відрізняються один від одного лише тим, що при однаковій денотації і конотації останній має більш сильну конотацію за рахунок конотативно-термінологізованої основи.

Конотативні префікси *de-*, *des-* в обох мовах тотожні. Українські префікси *не-*^x, *від-*^{xx} відповідають німецьким лише денотативно: *desaktiviert* – *дезактивований*, *desinteressiert* – *незаінтересований*^x, *beiläufig*^{xx} – *байдужий*^{xx}, *dezentral* – *децентралізований*, *fern*^x – *віддалений від центра*^x, *deverbal* – *віддієслівний*^x.

Префіксу *dis-* запозичених прикметників конотативно відповідає *дис-*. Префікс *не-*^x неконотативний: *disharmonisch* – *дисгармонійний*, *dissonant*^x – *несугідний*^x, *dissonant*^x – *неспівзвучний*^x, *disloyal* – *недоброзичливий* (конотативна основа), *disproportioniert* – *непропорційний*, *unverhältnismäßig*^x – *нерозмірний*^x.

Префікси *ex-/екс-* в обох мовах конотативно адекватні: *exterritorial* – екстериторіальний, *extern* – зовнішній^х, зверхній^х, позаштатний. Префікс поза-^х відповідає німецькому *ex-* лише денотативно. У деяких словах префікс *ex-/екс-* не виділяється.

Для вираження конотації префіксів *in-, il-, im-, ir-* українська мова майже немає засобів. Як правило, дані префікси втілюються в українських книжно-конотативних префіксах або в неконотативному префіксу не-^х.

Префікс *il-* може виражатися префіксами не-^х і проти-, але перший неконотативний, а останній книжно-конотативний, а значить конотативною тотожності в словах не відбувалося. У більшості випадків конотація іншомовності даних слів на українській мові не передається: *illegal* – нелегальний^х (конотація лише в основі), підпільний^{хх}, незаконний^х, протизаконний^х, *illiberal* – петерпимий^х, причепливий^{хх}, дріб'язковий^{хх}.

На рідкість префікс *im-* має в українській мові конотативний еквівалент у вигляді префікса а-; останні переклади з префіксами не-^х і без-^х неадекватні: *immateriell* – нематеріальний^х, неосвічений^х, духовний^х, *immobil* – нерухомий^х, нелвижний^х, *immoralisch* – аморальний, безпутний^{хх}, неморальний^х.

Префікс *in-* не має в українській мові аналога, тому всі слова в українській мові виявляються конотативно неадекватними: *inaktiv* – неактивний^х, недіяльний^х, бездіяльний^х, недіючий^х, *inaktiv* – відставний^х, той, який знаходиться у відставці, *indelikat* – неделікатний^х, безтактний^х, непристойний^х, *ineffektiv* – недіючий^х, неефектний^х, безрезультатний^х, безплідний^х, *inkompetent* – некомпетентний^х (співпадіння конотації лише по основам); незнаючий^х, необізнаний^х, неправомочний^х.

Для префікса *ir-* в українській мові є конотативний аналог – *ir-*: *irrational* – іраціональний, незбагнений^х, *irregulär* – нерегулярний^х, незвичайний^х, *irregulär* – испоправний^х, безповоротний^х, несвілковий^х, невидужний^х. Не-^х, без-^х нееквівалентні.

Префікс запозичених прикметників *inter-* надзвичайно рідко втілюється у префіксі інтер-; у переважній більшості прикладів він відповідає українському префіксу між-^х. Оскільки останній є книжно-конотативний і частково термінологічно-конотативний, то конотативна відповідність денотативно-еквівалентних слів двох мов, як правило, не відбувається: *interatomar* – міжатомний^х, *interkontinental* – міжконтинентальний^х, *interlinear* – міжрядковий^х, підрядковий^{хх}, *interministeriell* – міжміністерський^х, *international* – міжнародний^х, інтернаціональний^х, *interozeanisch* – міжоканський^х, розміщений між океанами^х.

Префікси *trans* і транс- в обох мовах тотожні конотативно і денотативно. Префікс за-^{хх} не тотожний: *transalpinisch* – трансальпійський, заальпійський^х, по ту сторону Альп^х, *transatlantisch* – трансатлантичний, за-

морський^{xx}, заокеанський^{xx(x)}, transmarin (isch) – заокеанський^{xx}, transmontan – по ту сторону гір^x. Конотація, яка іде від префікса, може бути підсилена у слові основою. В українській мові префікс транс – більш конотативний, так як менш продуктивний: він використовується не з усіма тими прикметниками, що в німецькій мові. В українських іменниках він зовсім відсутній.

Конотсми ultra- і ультра- тотожні денотативно і конотативно: ultramundan – потойбічний^x, ultrarot – ультрачервоний^x, інфрачервоний (повні денотативно-конотативні синоніми), ultramarin – ультрамариновий, васильковий^x (денотативні синоніми). У деяких випадках як конотативний еквівалент в українській мові існують префікси інфра-, поту-^x, потой-.

Висновки

1. Більшій кількості українським іншомовно-конотативним основам у німецькій мові відповідають іншомовні за походженням, але книжні по конотації основи.

2. Кожній німецькій афіксальній конотемі відповідає в українській мові конотативний префікс, який співпадає по формі. Останні українські префікси, які відповідають німецьким префіксам, мають у більшій мірі книжно-конотативний зміст. Винятком є дієслівні префікси, які мають розмовно-конотативний статус. Декілька німецьких конотем не знаходять в українській ні формальної, ні змістовної відповідності.

3. Всі українські іншомовні афіксальні конотеми (так як і основи) мають більш високий ступінь конотації в силу їх меншої освоєності в порівнянні з німецькою мовою.

4. Факти конотативної невідповідності двох лексем у різних мовах мають наслідок у практиці перекладу, особливо перекладу художньої літератури, саме там, де вимагається передати тонкі стилістичні і експресивні нюанси лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степанова М.Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. – М.: Русский язык, 1979.
2. Цыганенко Г.П. Словарь служебных морфем русского языка. – К.: Рад. школа, 1982.
3. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Bd.1. – Hamburg: Glaassen-Verlag, 1956. – 532S.
4. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Bd.2.: 10000 neue Ausdrücke von A bis Z. – Hamburg: Glaassen-Verlag, 1963. – 123S.
5. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Bd. 3.: Hochdeutsch-Umgangsdeutsch von A bis Z. – Hamburg: Glaassen-Verlag, 1964. – 273S.
6. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Bd.6.: Jugenddeutsch von A bis Z. – Hamburg: Düsseldorf: Glaassen-Verlag, 1970. – 474S.
7. Stilwörterbuch: In 2 Bänden / Unter Leitung von H. Becker. – Leipzig: Bibl.Inst, 1970. – 1286S.
8. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: In 6 Bänden / Von R.Klappenbach und W.Steinitz. – Berlin: Verlag Enzyklopädie, 1970-1978. – 4579S.
9. Duden: Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache: In 6 Bänden. – Über 500000 Stichwörter / Hrsg.von G.Drosdowski. – Wien;Zürich: Bibl.Inst.Mannheim, 1976-1978

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ФУНКЦИИ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ И ПРИСОЕДИНИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ С СОЧИНИТЕЛЬНОЙ СВЯЗЬЮ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКИХ ДИАЛОГИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ)

Дмитренко В.А., канд. филол. наук (Харьков)

Тема данной статьи непосредственно связана с экспликацией сложных единиц языка и речи – сложносочиненных предложений и присоединительных конструкций с сочинительной связью (далее – ССП и ПК), широко представленных в диалогических текстах и устной речи современного английского языка, сопоставительный анализ которых предпринят с целью более глубокого и всестороннего изучения. Плодотворность комплексного подхода к анализу данных структур, при котором учитывается их формальная организация, особенности содержания и речевого функционирования, состоит в том, что он обеспечивает не только углубленное изучение различных аспектов этих лингвистических образований, но и осмысление системной взаимосвязи сложных разноуровневых структур, их аспектов и функций. Таким образом, в работе последовательно проводится анализ сопоставления конструкций в формально-синтаксическом, семантическом, коммуникативном и функциональном аспектах.

Первым результатом исследования явилась эксплицитная дифференциация структуры ССП и ПК.

К ССП мы относим предикативные единицы, связанные в единое структурно-семантическое целое с помощью сочинительных союзов и принадлежащие уровню предложения. В зависимости от принадлежности союза к той или иной предикативной части ССП, предложены две формулы, в которых союз может не принадлежать ни одной из частей или принадлежать его второй части.

Выводы, сделанные в результате исследования ПК, побудили к анализу данных структур в сопоставлении.

Излагаемая в исследовании концепция ПК как союзной бинарной последовательности высказываний текстового уровня формировалась в значительной степени как реакция на неудовлетворительное решение вопроса о критериях ее выделения, основанного фактически на субъективных подходах. Обнаружение у ПК показателей, а, значит, и выявление объективных признаков данной конструкции, позволило отмежевать дан-

ную структуру от сходных с ней типов присоединения, парцелляции и сложного предложения. ПК является одним из видов присоединения, принадлежащего текстовому уровню. Союз является одним из главных формальных показателей ПК. Только в таком представлении сама конструкция обретает форму и может быть объективно изучена. Союз в тексте обладает сильным присоединительным свойством: он всегда связан с предтекстом. Это союз-анафора, который не разъединяет высказывания в синтаксической цепи, а присоединяет их к предтексту. Поэтому части ССП и простого предложения с сочинительной связью не могут быть парцелированы. В случае с парцелляцией имеет место формальное и семантическое разъединение компонентов одной / нерасчлененной мысли; в случае с ПК – формальное разъединение, но смысловое присоединение одной или нескольких мыслей, принадлежащих одному или нескольким коммуникантам.

Компоненты ССП представляют собой предикативные единицы; части ПК могут быть предикативными единицами, членами предложения, словоформами, следующими после союза, стоящего после точки, многоточия, вопросительного или восклицательного знаков и формально принадлежащего ее второй части.

Если при сочинении обе части присутствуют в сознании коммуниканта нерасчлененно в самом начале высказывания, то в случае с ПК второй элемент появляется после первого или во время его высказывания. Однако, это не означает, что второй компонент ПК всегда имеет малый информационный вес. Нередко как раз вторая часть ПК содержит основную, существенную мысль. На этом основании мы пересмотрели терминологию, традиционно приписываемую первой части ПК как «основное высказывание» и предложили термин «основополагающее высказывание», который включает в себе идею формального доминирования структуры первой части ПК, ее исходного основания, но не обязательно основания смыслового. К основополагающему высказыванию примыкает его вторая часть – присоединяемая, например: *Somebody's shooting. And they're shooting at us. And we can't escape.* В этом примере нейтральное *Somebody's shooting*, переданное основополагающим высказыванием, перерастает в угрожающую жизни коммуникантов ситуацию, сконцентрированную именно в двух присоединяемых частях ПК.

Вывод, сделанный в результате исследования формально-синтаксического аспекта данных конструкций, состоит в том, что ССП и ПК – союзные конструкции, принадлежащие разным лингвистическим уровням и не являющиеся тождественными. Это самостоятельные лингвистические сущности, формализованные на уровне языка и речи.

Исследование ССП и ПК в семантическом аспекте проводилось с учетом их формально-синтаксической структуры. Такой подход позволил заключить, что данные единицы имеют центры пересечения и рассматриваются как синонимичные вариативные структуры, представляющие собой сложные речевые акты одного типа. Относительная типология форм ССП и ПК легла в основу классификации на два семантических типа – коррелятивные и некоррелятивные, базирующейся на принципе обратимости-необратимости компонентов, опирающейся на функцию союза. К такому выводу приводит разбор лексико-семантического состава компонентов конструкций и соответственно возможности семантических трансформаций частей, вынесение одной из них в препозицию, или, наоборот, невозможности соединить переставленные части тем же союзом из-за нарушения логической и смысловой последовательности и связности.

Исследование релятивов и лексико-семантического состава частей конструкций дало возможность выделить группу пропозициональных значений во вторых частях коррелятивных структур, которые актуализируются на основе имплицитных смыслов: в первой части – имплицитного смысла «ожидания», а во второй – «завершения» действия, содержащего прагматические элементы, отражающие его коммуникативную интенцию. Имплицитный смысл «завершения» актуализируется выражением семы дополнительной, которая эксплицирует пропозициональные значения дополнительной информации, уточнения, причины, следствия, гипотезы, противопоставления и вывода. Сделан вывод о выполнении релятивами основных функций в коррелятивных ССП и ПК: функции зависимого от союза компонента, коммуникативной функции (вхождение релятива в состав второй коррелятивной части); семантической функции (уточнение пропозиционального значения); текстообразующей функции (представление второй части как детерминирующей, зависимой от первой).

И, наконец, обращение к функциональной стороне ССП и ПК позволило значительно расширить обзор наблюдаемых фактов и увеличить возможность их адекватной интерпретации. С другой стороны, такой анализ дал возможность изучить некоторые закономерности формирования диалога и, в частности, его единиц – смысловых миниатюр – законченных в смысловом и структурном отношении отрезков целого текста, имеющих одну микротему, являющихся результатом членения и одновременно объединения данного отрезка в миниатюру, минитекст. В выборе данного термина мы исходим из того, что границы текста определяются в первую очередь смысловой заданностью общения, а его элементы объединяются в неразрывное целое, скрепляемое единым смысловым содержанием.

Текстообразующие потенции ССП и ПК проявились, прежде всего, в их структурной организации, основным компонентом которой является

союзное средство. Во-вторых, текстообразующими элементами смысловой миниатюры явились пропозиции, выделенные в частях ССП и ПК. Уточняя, дополняя содержание предыдущих высказываний, границы смысловой миниатюры становятся более определенными и объективными.

В смысловой миниатюре наблюдается контактная и дистантная связи между компонентами ССП и ПК. В случае контактного расположения данных структур прослеживается тесная синтагматическая связь перспективного направления и реализуется функция интенсификации пропозиционных значений. В случае дистантного употребления связь, будучи перспективной по направлению, осуществляется ретроспективно. Анафорическая функция ССП и ПК в смысловой миниатюре проявляется, в частности, в том, что присоединяемая часть может соединяться с предыдущим высказыванием, принадлежащим другому коммуниканту, легко образуя ССП. Это обстоятельство подтвердило гипотезу о союзной природе ПК и дало возможность отделить ее от сходных с ней единиц, в частности, от парцелляции.

В рамках смысловых миниатюр ССП и ПК выполняют и другие функции, которых у них нет во внетекстном описании. С помощью анафорической, катафорической и анафоро-катафорической функций (в зависимости от местоположения ССП и ПК в смысловой миниатюре), помимо функции сцепления реплик друг с другом, конкретизируется содержание смысловой миниатюры. Эти и ряд других функций позволили уточнить позиции ССП и ПК в смысловой миниатюре.

Кроме того, внутри смысловых миниатюр мы определили значение ремарок для ССП и ПК. Их расположение по отношению к исследуемым конструкциям подтвердило идею о нерасчлененном характере ССП (в этом случае ремарка находится, как правило, в препозиции ко всему ССП и обычно выражает действие или экстралингвистическую ситуацию) и расчлененности мысли в ПК (ремарка в этом случае формально членит ПК и соответственно находится между основополагающим высказыванием и присоединяемой частью). Как правило, характер ремарок, сопутствующих ПК, выражает в эксплицитном виде момент паузации, выраженный следующими фразами: *Pause. He pauses. Thinking it over. After a pause. There's a pause.* Ремарки между частями ПК – закономерный факт: сама природа этой конструкции диктует условия оформления ее в контексте.

Изучение закономерностей коммуникативного членения ССП и ПК внутри смысловых миниатюр позволило обнаружить ряд закономерностей, а именно:

- передавая различные виды интегрирующих коммуникативных связей, ССП и ПК, являясь союзными коммуникативными единицами, уча-

ствують в образванні упорядочених смислових єдинств, з допомогою яких формуються зв'язний діалогічний текст;

- встановлен інформаційний перевес вторих частей ССП і ПК в рамках смислових мініатюр і определены типи рем в них; на этой основе выделены доминантные ремы во вторых частях – модальная, экзистенциальная, экспрессивно-усилительная и качественная, представленная некоторыми типами характеристики объекта. Как показал материал исследования, а также схемы влияния характеристики и объекта друг на друга в ССП и ПК и в смысловой миниатюре в целом, характеристика и ее объект являются сильными средствами связи реплик.

В итоге представляется, что полученные выводы позволяют представить совокупность положений как систему свойств и функций сложных сочинительных конструкций на основе выделения их объективных признаков. Новая перспектива в изучении ССП и, особенно, ПК открывается обращением к дальнейшему исследованию этих структур с учетом их контекстуального окружения.

ГРАМАТИЧНА СУТНІСТЬ Т.З. “ЕМФАТИЧНОГО it” В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ

Жаборюк О. А., канд. філол. наук (Одеса)

Проблема т. з. “емфатичного it”, або в іншій термінології – “розщепленого речення”, хоча і охоплює порівняно невелику за обсягом кількість випадків, належить до найбільш актуальних проблем англістики. Більше того, сягаючи корінням такого глибинного пласта мовознавства, як перетин мови й мислення, ця проблема має й загальнолінгвістичне значення. Нагадаємо, що до речень з т. з. “емфатичним it” належать речення типу *It was Winifred who went up to him (Galsworthy) (8: 229)*. Характерною рисою цих речень є те, що вони, на відміну від більшості висловлювань у мовах індоевропейського походження, виявляють при прямому накладанні на судження повну структурну невідповідність останньому. Цей феномен спричиняє численні суперечності серед лінгвістів і, передусім, суперечності стосовно класифікації цих речень. Адже ці випадки, як відомо, не вписуються в жодну з існуючих синтаксичних класифікацій речення. Не

випадково їх виділяють в окремий структурно-семантичний тип – “псевдо-складні речення” (7: 140-142), або “розщеплені речення” (cleft sentences) (10: 361-362; 6: 67). В окремих випадках тип цих речень взагалі не визначається. В. Л. Каушанська, наприклад, обмежується тим, що в виносках лише вказує на особливості їх структурно-семантичної побудови (8: 229, 283).

Загальна невизначеність типу цих речень породжує й розбіжності у визначенні їх складових частин. Так, деякі лінгвісти кваліфікують обидві частини такого речення як окремі речення – головне та підрядне, однак з певними застереженнями, особливо, коли йдеться про головну частину – протазис, який вводиться елементом *it*. Н. О. Кобріна, зокрема, вказуючи на семантичну близькість цього типу речень до простих, пише: “інформація, яка розподіляється між “головним” та “підрядним” реченням, може бути виражена простим реченням” (7: 140-141). “Головному” реченню (протазису) при цьому відводиться суто емпатична роль, в зв’язку з чим “головне” речення вважається носієм емпатичної інформації, а підрядне – “семантичної”. Звідси випливає, що довершене за своєю структурною побудовою “головне речення” нічого, окрім емпازی, не виражає, а значить є семантично “пустим”. Таким чином, в цьому випадку вбачається невідповідність між мовною та логічною структурами предикації. Шукаючи вихід з цієї тупикової ситуації, деякі дослідники пропонують компромісне рішення – вважати цей тип речень “псевдо-складними реченнями” (7: 140-142).

Що ж до теорії “розщепленого речення”, то невідповідність між мовною і логічною структурами предикації закладається в ній вже апіорно. Як відомо, ця точка зору базується на тема-рематичності, основним постулатом якої є визнання саме цієї невідповідності. В трактуванні “розщепленого речення” теж йдеться про певний розподіл інформації, однак уже за іншим принципом – принципом тема-рематичності, який теж, так само, як і емпаза, є засобом надання мові лише виразності (10: 353). Згідно з цією точкою зору будь-яке просте речення набуває особливої комунікативної виразності, якщо його структурно розщепити на дві комунікативно протиставні частини – фокус (центр нової інформації) та тему (вже відому інформацію, своєрідний інформаційний відправний пункт” (там же).

Що ж до граматичного статусу цього типу речень, то він фактично залишається без визначення. Так, Р. Кверк називає цей тип речень “конструкцією”, а її складові компоненти – “окремими частинами (sections), кожна з яких має дієслово” (10: 361).

Наявність різних точок зору, невизначеність граматичного статусу як всього речення в цілому, так і його складових частин – все це є достатнім

свідченням того, що проблема т.з. “емфатичного” її ще остаточно не вирішена.

З наведеного вище матеріалу можна зробити такий висновок: вирішення проблеми граматичної сутності усіх вищезазначених явищ залежить значною мірою від відповіді на питання, що саме і в якій спосіб ці явища віддзеркалюють.

Аналіз теоретичних джерел з метою з'ясування цього питання засвідчив, що в лінгвістиці та філософії, зокрема теорії віддзеркалення, є вже багато напрацювань, які після певного переосмислення укладаються в одну, доволі чітку картину процесу віддзеркалення.

Висвітliamo найсуттєвіші моменти цієї картини.

Чи не найважливішим моментом віддзеркалення є те, що воно “відбувається не по прямій лінії предмет – назва. Між ними стоїть особистість віддзеркалювача” (1: 48; 4: 35). Це означає, що найважливіші процеси, пов'язані з віддзеркаленням, відбуваються саме в поєднувальній, логічній ланці. Будь-яке безпосереднє проектування мовних явищ на дійсність, без врахування етапу мислення (як це ми, зокрема, спостерігаємо при трактуванні речень з *it* у Л. М. Фіногіної (5: 72)) слід вважати якщо не хибним, то, принаймні, таким, що допускає значні викривлення.

Сутність мисленнєвої обробки дійсності, тобто того, що відбувається на логічній ланці процесу віддзеркалення, можна охарактеризувати як синтез об'єктивного з суб'єктивним. Оскільки ж серед зовнішніх семіотичних виявів цього синтезу, спрямованих на передачу інформації, основне місце посідають висловлювання, можна умовно назвати його терміном “предикативність” (від лат. *prae-dico* – проголошувати, розказувати, вказувати). Предикативність* може відбуватися у двох формах – аморфній (розмитій, суцільній) або ж чітко-структурованій.

Перша – це історично первісна форма віддзеркалення – віддзеркалення на рівні уявлень (вражень). Друга, чітко-структурована форма – це віддзеркалення у формі суджень. В логіці її прийнято називати ще й предикацією. Історично вона є вторинною по відношенню до нерозчленованої (суцільної) форми віддзеркалення і розвинулась на її основі в процесі когнітивного розвитку мислення.

З появою предикації перша форма предикативності (будемо називати її просто предикативність – з метою відмежування від предикації) не вийшла з ужитку. Вона так само притаманна мисленню сучасної людини, як і предикація. Обидві форми гармонійно співфункціонують в свідомості людини, доповнюючи одна одну, а нерідко й переходячи із однієї форми в іншу.

* Термін “предикативність” вживається у двох значеннях – широкому та вузькому.

Предикація – це найдосконаліша, найрозвиненіша форма предикативності – синтезу суб'єктивного з об'єктивним, свого роду її квінтесенція. Адже за своєю структурою і семантикою – субстанціальний концепт + специфіка його існування в часі, предикація є нічим іншим, як аналогом структурної побудови світу – процесу*. З огляду на це, мова може йти лише про двочленну структуру судження, припущення ж про існування одночленних та тричленних суджень є безпідставним.

Несучи в собі загальну ідею про побудову світу, предикація разом з цим є й втіленням суб'єктивності. Свідченням цього є її здатність визначати відносну вагомість субстанціальних компонентів процесу-відношення, найсуттєвіший з яких виступає в ній як суб'єкт судження. Ця здатність не пройшла й повз увагу лінгвістів, які при спробах аналізу глибинної (семантичної) структури речень вдаються до таких опозиційних термінів, як “суб'єкт та об'єкт (думки)”, “агенс – пацієнс”, “носії процесу – комплемент (завершувач) процесу” тощо. Завдяки цій здатності, структура предикації може виступати, зокрема в судженнях-відношеннях, як модель процесу діяльності людини, її імітація. Порівняймо: суб'єкт думки – предикат (специфіка існування відношення між двома субстанціальними компонентами в часі) – об'єкт думки // суб'єкт діяльності – об'єкт діяльності. Отже, структура предикації є не лише загальною формулою побудови світу, а й імітацією взаємовідношень з ним людини. До інших суб'єктивних моментів, які реалізуються структурою предикації, належить також проєкція субстанціального концепту в часі, кількісна оцінка суб'єкта предикації, оцінка відношення усвідомлюваного до реальності, особистісні оцінки специфіки існування концепту в часі (початок, кінець..., необхідність процесу) тощо. Отже, як бачимо, структура предикації є концентрацією онтологічної та суб'єктивної інформації про навколишній світ, інакше кажучи – носієм смислу.

Правильність нашого висновку підтверджується, зокрема, визначенням смислу, яке дає цьому поняттю відомий філософ С.О.Васильєв. Під смислом він розуміє здатність “бути чимсь означеним” (2: 85). На гадку вченого, це поняття є еквівалентом думки (там же, 19).

Співставимо це визначення з визначенням структури предикації лінгвістами. На думку А. К. Корсакова, структура предикації співвідноситься в об'єктивній дійсності з субстанцією та специфікою її існування в часі і просторі, або, інакше кажучи, – з конкретним елементарним процесом об'єктивної дійсності (9: 8-10, 26).

* Об'єктивний світ визначається як сукупність процесів. Під процесом слід розуміти матерію та її існування (рух) в часі і просторі.

Як бачимо, визначення лінгвіста і філософа мають точки перетину: структура предикації через специфічне буття (= бути чимсь означеним) співставляється з **думкою**.

З урахуванням же досить слушної пропозиції А. К. Корсакова стосовно того, що усвідомлюване має певні межі та відзначається певною конкретністю, остаточним визначенням структури предикації буде визначення її, як структури, яка слугує **засобом вираження конкретної елементарної думки**.

Надзвичайно важливим моментом в процесі віддзеркалення, на якому слід зацентувати увагу, є здатність мислення проводити над висловлюваннями операції на зразок алгебраїчних. На рівні мови (мовлення) предикативність втілюється у висловлюваннях, які бувають двох типів: висловлювання-не-речення (або просто висловлювання¹) та висловлювання-речення (речення). Перший тип відповідає нерозчленованому (суцільному) віддзеркаленню (на рівні уявлень), тоді як другий – чітко-структурованій формі віддзеркалення (на рівні суджень) і є виразником думок – елементарних чи розширених.

Розібравшись в принципі з процесом віддзеркалення на рівні мови та мислення, спробуємо з'ясувати граматичну сутність більш складних випадків, які є об'єктом нашого дослідження.

Для того, щоб докладніше розібратись в проблемі "розщеплення", проведемо пробний аналіз двох випадків вживання "розщепленого" речення в художній літературі.

1. He was very fond of arguing. It was while arguing about the impossibility of miracles **that** he became first aware of his extraordinary power (11: 33).

2. He went home his face flushed, eyes smarting and ears red. He watched each of the ten street lamps nervously as he passed it. It was only when he found himself alone in his bedroom **that** he was able to pull his thoughts and ask, "What on earth happened?" (там же: 35).

Найперше, що впадає у вічі при розгляді цих речень, є їх структурна складність. Вони сформовані не на базі простого речення, як це зазвичай виголошується лінгвістами обох напрямків, а на базі складнопідрядного:

1. ? He became first aware of his extraordinary power while arguing about the impossibility of miracles;

2. ? He was able to pull his thoughts and ask, "What on earth happened?" when he found himself alone in his bedroom.

Цей факт ставить під сумнів правильність самої ідеї розщеплення як засобу породження речень цього типу. Розглядувані нами приклади, як бачимо, мають під собою на логічному рівні досить складну пропозицію:

¹ Термін "висловлювання", як і "предикація", теж вживається нами в широкому та вузькому значеннях.

нальну основу, а тому говорити про будь-яке попереднє формування та утримування її в пам'яті, а тим більше – про мислене “маніпулювання” з нею, навряд чи можливо.

На наш погляд, породження цих речень відбувається послідовно. Спочатку, під впливом певних комунікативних факторів, висловлювач формує вказівне речення, сутність якого полягає у виділенні найбільш значущого елемента комунікативної ситуації – реальної, чи суто мовленнєвої. Друге речення, яке формується слідом за першим, є роз'яснювальним (фонічним). З нього ми дізнаємося про те, що і як саме думає висловлювач про вказаний в попередньому реченні компонент комунікативної ситуації. В залежності від змісту думки цей компонент набуває певного логічного оформлення. На рівні мовлення це виражається у співвідношенні предикативного компоненту з будь-яким членом другого, роз'яснювального речення і, навіть, з предикатом (*It's teaching that he does*) (10: 365).

Факт послідовного породження цих речень підтверджується і тим, що компонент, який вводиться за допомогою *it*, досить часто виділяється не з самого висловлювання методом “розщеплення”, а з оточуючого контексту (див. приклад 1).

Спробуємо визначити граматичний статус речень цього типу. Але, перш ніж зробити це, необхідно дати робоче визначення реченню, адже всі теоретичні передумови для цього вже створені в теорії віддзеркалення.

Оскільки основу кожного речення становить первинна структура предикації, то під реченням будемо розуміти групу слів (або слово), які містять або імплікують у собі (повністю чи частково) первинну структуру предикації та слугують засобом вираження конкретної елементарної думки*.

Спираючись на це визначення, можна твердити, що обидві частини речення з т.з. “емфатичним *it*” (а не лише його друга частина – аподозис) є повноцінними реченнями. Ці частини, як структурно, так і семантично, повністю відповідають запропонованому вище визначенню речення: вони містять у собі первинну структуру предикації і виражають конкретну думку. Факт вираження першою частиною речення думки базується не лише на структурно-семантичній самодостатності первинної структури предикації. Він підтверджується ще й тим, що ця частина речення є аналогом вказівного речення, статус якого в лінгвістиці ніким і ніколи не заперечувався. Звідси витікає, що за статусом ці речення є складнопідрядними. Що ж до того, який саме тип підрядного ці речення представляють і яким саме є тип підрядного, то на ці питання, на жаль, традиційна синтаксична класифікація складного речення відповіді не має.

* Детальніше про це можна прочитати у монографії О. А. Жаборюк (3: 114-241).

Зважаючи на те, що основне функціональне навантаження, яке припадає на першу частину цих речень не позбавлене й певного емоційного забарвлення, ми вважаємо, що традиційну назву "речення з емоційним *it*" можна за ними поки що залишити.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аветян Е. Г. Природа лингвистического знака. – Ереван, МИТК, 1968. – 221 с.
2. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – Киев, Наукова думка, АН УРСР, Інститут філософії, 1988. – 238 с.
3. Жаборюк О. А. Категорія стану в сучасній англійській мові та індоевропейський синтаксичний процес. Теоретичні аспекти. – Одеса: Маяк, 1998. – 204 с.
4. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, АН СССР, Институт русского языка, 1982. – 367 с.
5. Фиоги́на Л. Н. Функционирование и грамматический статус лексемы *it* в современном английском языке: Дисс. ... канд. филолог. наук. – Одесса, 1982. – 164 с.
6. Close R. A. A Reference Grammar for Students of English. – М.: Prosvescheniye, 1979. – 342 p.
7. An English Grammar Syntax / N. A. Kobrina, E. A. Korneyeva, M. I. Ossovskaya, K. A. Guzeeva. – М., Просвещение, 1986. – 159 с.
8. A Grammar of the English Language / В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер, О. Н. Кожевникова и др. – Л.: Просвещение, ленинградское отделение, 1967. – 319 с.
9. Korsakov A. K., Korsakov A. A., Korsakov A. I. K. Theoretical Foundations of English Grammar. Part 1. Syntax. – Odessa, Odessa University (machinescript), 1982. – 324 с.
10. A University Grammar of English / R. Qwirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – М.: Visšaja Škola, 1982. – 390p.
11. Wells G. The Man Who Could Work Miracles // Magician. – М., 1990. – 32-37 p.

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТРУКЦІЙ З ПАСИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ У РЕЧЕННЯХ РІЗНИХ ТИПІВ

Залєснова О.В. (Київ)

Особливості людського спілкування полягають у передачі думки за допомогою висловлень. На думку Г.Гійома, акт мовленнєвої діяльності є відрізком мисленнєвої діяльності, представленим у вигляді лінії, яка відповідає рухові, що закінчується утворенням речення, одиниці висловлення. Вихідною точкою руху слугує – "нижчий" зріз, тобто мисленнєвий акт, який було здійснено на самому початку мовленнєвого акту, а останнім, завершальним "верхнім" зрізом цього руху є речення.

Принципова відмінність побудови мови як явища поняттєвої сфери і побудови мовлення – явища фізичного порядку – лежить, за словами Г.Гійома, в основі розподілу граматики на морфологію і синтаксис: "мор-

фологія – це те, що відноситься до операції побудови мови, а синтаксис – до операції побудови мовлення” (4:64-65). У мовленнєвій діяльності мовець користується як формами слів, які відносяться до морфології, так і мовленнєвими структурами, які відносяться до синтаксису. Побудова теорії синтаксису спирається на морфологію. Синтаксичні закони керують формами морфологічних одиниць під час побудови мовлення, але в той же час, і самі вони знаходяться в залежності від морфології. Будь-якому мовленнєвому акту обов’язково передують акт мисленнєвого уявлення, який відповідає за вибір необхідних мовленнєвих засобів. Правильно назвати об’єкт думки можливо лише за умови, якщо правильно представити його собі в уяві.

Способи знакової фіксації будь-яких уявлень, які зберігаються у свідомості людини, потрапляють до розпорядження мовця в той момент, коли виникає бажання представити думку, повідомити її слухачеві. У цей момент здійснюється процес вибору тих мовних засобів, які необхідні для мовленнєвого оформлення думки (4:68).

Відібравши необхідний матеріал із морфологічного рівня мови, мовець оформлює його належним чином на синтаксичному рівні, утворюючи висловлення – основну одиницю мовленнєвого спілкування, яка слугує для вираження думок, емоцій і волевиявлень людини і є нічим іншим як інтонаційно оформленим смисловим і граматичним цілим, що формує і виражає окрему, відносно закінчену думку та відношення її змісту до дійсності.

Граматичну основу речення становлять предикативність, модальність та інтонація повідомлення. Предикативна природа будь-якого висловлення складається з двох ярусів: перший відображає суб’єктно-предикатні відношення денотата (диктум), другий – ставлення мовця до цих відношень (модус) (1:54). Як зауважує з цього ж приводу Т.Б.Алісова, основною ознакою мовця є акт мовлення. Ця ознака є активною, тобто відображає процес діяльності мовця, спрямований на слухача з певною каузативною метою. Залежно від мети кожне висловлення може являти собою каузацію знання (повідомляти – примушувати знати); каузацію акту мовлення у відповідь (запитувати – примушувати говорити) і каузацію конкретної дії (наказувати – примушувати робити).

Неактивною ознакою мовленнєвих актів є оцінка мовцем суб’єктно-предикатного зв’язку диктума. Цей зв’язок може оцінюватись як відомий той, що не викликає сумнівів, або як невідомий, умовно-гіпотетичний, як припущення або побажання (1:55).

У зв’язку з тим, що в граматиках різних мов форми комунікативної модальності (повідомлення, запитання, спонування), які передають відношення між змістом висловлення та двома учасниками комунікації, розкладаються в розділі синтаксису простого речення, а форми суб’єктивно-

оцінної модальності та їх значення – у розділі частин мови, як морфологічні категорії дієслова, виникають розбіжності під час класифікації речень. Дослідники синтаксису сучасної іспанської мови мають різні погляди на вихідну точку класифікації речень, що спричинює певні відмінності їхніх класифікацій. Наприклад, Ю.А.Смичковська класифікує речення за метою повідомлення, або комунікативною спрямованістю і поділяє їх на розповідні (*enunciativas*), питальні (*interrogativas*), спонукальні (*exhortativas*), десидеративні (*desiderativas*) та окличні (*exclamativas*), а за характером відношення до дійсності – на стверджувальні (*afirmativas*) і заперечні (*negativas*) (4).

Треба відзначити, що підхід до типології простих речень в зарубіжній іспаністиці дещо відрізняється від підходу вітчизняних дослідників синтаксису іспанської мови. Так, в іспанській науковій літературі класифікація простих речень відбувається за двома критеріями: за типом предиката та за відношенням суб'єкта мовлення до факту об'єктивної дійсності, що передається висловленням (5; 6). За першою ознакою речення поділяються на такі, що мають іменний предикат і такі, що мають дієслівний предикат. Останні, у зв'язку з різною специфікою дієслів-предикатів, поділяються на речення з предикатом, який виражено активним перехідним або неперехідним дієсловом (*oraciones activas transitivas e intransitivas*); дієсловом, яке означає стан предмета (*oraciones de verbo de estado*); пасивним дієсловом (*oraciones pasivas*); зворотним дієсловом (*oraciones reflexivas*); дієсловом, яке передає взаємну дію (*oraciones reciprocas*) або неозначено-особовим дієсловом (*oraciones impersonales*) (6:223). За другою ознакою речення поділяються на стверджувальні (*afirmativas*), заперечні (*negativas*), питальні (*interrogativas*) та окличні (*exclamativas*), а відповідно до модальності присудка – на вказівні (*indicativas*); умовні (*de posibilidad*); речення, що виражають вагання (*dubitativas*); спонукування (*exhortativas*) та бажання (*optivas*) (6:224).

Іспанська академічна граматика розглядає прості речення у двох аспектах: згідно з комунікативною діяльністю мовця та відповідно до граматичної природи предиката. Зважаючи на комунікативну спрямованість речення, академічна граматика розподіляє останні на розповідні (*enunciativas* – *afirmativas* та *negativas*), окличні (*exclamativas*), питальні або інтерогативні (*interrogativas*), спонукальні (*exhortativas*), речення, які передають можливість (*de posibilidad*), сумнів (*dubitativas*) та побажання (*desiderativas*) (5:13-14).

Дана класифікація видається нам найбільш вдалою, такою, що відображає всі можливі прагматичні наміри мовця і тому, розглянем особливості використання пасивних конструкцій сучасної іспанської мови в зазначених типах речень.

Варто зауважити, що пасивні конструкції у функції предиката простого речення вживаються не часто. Дані конструкції частіше вживаються у складнопідрядних реченнях, окремі частини яких також можна класифікувати відповідно до комунікативної мети повідомлення. Тому ми будемо розглядати особливості використання пасивних конструкцій у різних за синтаксичною структурою реченнях, розподіляючи їх за вищезгаданими типами.

Розповідні речення – найбільш поширений тип речень, що використовуються в усіх стилях усного і писемного мовлення. У функції предикативних речень в сучасній іспанській мові можуть використовуватись дієслова у формі будь-якого стану, зокрема й пасивного: *El Presidente del Tribunal Supremo será nombrado por el Rey, a propuesta del Consejo General del Poder Judicial, en la forma que determine la ley (Constitución Española, art. 123). En el libro se utilizan las técnicas narrativas mas novedosas (Anuario, p. 11).*

В окличних реченнях, крім основного змісту, виражаються також особисті почуття мовця, його емоційне ставлення до дійсності. Мати емоційне забарвлення можуть всі типи речень, і тому окличні речення теоретично також не мають обмежень щодо використання пасивних конструкцій. Але, через свою емоційність, ці речення використовуються переважно у розмовному мовленні та в художній літературі, тобто в тих стилях мовлення, де пасивні конструкції використовуються значно рідше: *¿Alguna será pensionada! (R. del Valle-Inclán, p. 89) ¿Ay de la balsa que sea cogida por una palizada! (A. Pérez-Reverte, p. 20)*

Інтерогативні речення містять питання, яке спонукає співрозмовника висловити власну думку, судження, оцінку, дати стверджувальну або заперечну відповідь стосовно думки, яку висловив мовець. Вживання питальних речень спричинене бажанням мовця а) одержати нову інформацію щодо предмета думки, з'ясувати вірогідність/невірогідність окремого моменту думки; б) встановити реальність/нереальність основного змісту речення; в) уточнити окремі компоненти змісту. Питальні речення використовуються головним чином у діалогічному розмовному мовленні та мають еліптичну форму, що зумовлює неможливість використання в таких реченнях пасивних конструкцій. В той же час питальні речення можуть мати і повну форму, що робить їх структуру подібною до розповідних речень і дозволяє використовувати пасивні конструкції, хоча не завжди у функції присудка головного речення: *¿Por gue, en cambio, la pena de un amor que concluye se multiplica por las de todos los que lo precedieron? (A. Gala, p. 25) ¿Como recurrir a él pidiéndole que la sacara de allí, cuando su correspondencia había sido retenida por la dirección del manicomio? (T.L. de Tena, p. 194)*

Спонукальні речення виражають волю мовця, спонукання до дії, висловлюють наказ, пораду, заклик, прохання, а також обіцянку. Ці речення використовуються переважно в діалогічному мовленні, функцію предиката за звичаєм виконує дієслово у наказовому способі. Пасивні конструкції можуть використовуватися лише у спонукальних реченнях із складнопідрядною структурою в складі підрядного речення: *Pero no olvides que una cosa es ser desenvuelta, y otra deslenguada* (A.de Laiglesia, p.29). *No juzguéis para no ser juzgados* "Lucas 6,37" (M.de Unamuno, p.117).

Речення, які висловлюють побажання, є різновидом спонукальних речень, з тією різницею, що спонукання до дії представлено не у формі наказу, а у ввічливій формі побажання, прохання щоб дію було здійснено, часто із вказівкою на суб'єкт дії. Ці речення виражають не реальні, а бажані з погляду мовця дії. В них є вказівка на суб'єкт, але мовець передає своє ставлення до дії, своє побажання не суб'єкту, а третій особі і в такий спосіб лише повідомляє суб'єктові своє бажання або волевиявлення, не спонукаючи його до дії: *¡Ojalá estuviera abierta su puerta por la noche!* (A.de Laiglesia, p.79)

Речення, які передають можливість здійснюваної дії або сумнів у її здійсненні, можуть використовуватись у публіцистичному, діловому, художньому та розмовному стилі мовлення. Використання пасивних конструкцій у таких типах речень також є цілком можливим: *Con un caso y rodeado de gruas y excavadoras, aventuro que ocurriría "si yo fuera elegido alcalde"* (Diario). *Esto probablemente había sido hecho por el arroyo que bajaba del monte* (P.Baroja 1967, p.61).

Як бачимо, пасивні конструкції можуть використовуватись в сучасній іспанській мові в усіх комунікативних типах речень. Обмеженням для використання пасивних конструкцій можуть бути лише певні умови комунікації. Писемне мовлення використовує пасивні конструкції в усіх комунікативних типах речень, але частіше – у розповідних. Діалогічне мовлення, яке взагалі дуже рідко звертається до вираження пасивного значення і застосовує еліптичні форми речень, практично не використовує пасивні конструкції.

У дослідженні функціональних властивостей різних типів речень не можна обійтись без звернення до прагматики, центром уваги якої, як відомо, якраз і є функціонування мови, яке розглядається з урахуванням відображення в ній "людського фактора" – почуттів, намірів, взаємовідношень людей. У реальній комунікації при передачі інформації адресант обирає певні мовні засоби. Їх вибір зумовлюється рядом факторів, серед яких важливу роль відіграє інтенція мовця.

Представлена вище класифікація речень за комунікативною спрямованістю може бути значно розширена, якщо брати до уваги комунікативно-

інтенційний зміст речень, який враховується під час класифікації речень за прагматичними типами. Згідно до комунікативно-інтенційного змісту, речення поділяються на: констати́ви, промісиви, менасиви, перформативи, ін'юнктиви, реквесиви і квеситиви (2:99). Пасивні конструкції у функції основного дієслова вживаються в іспанській мові переважно у констативах та квеситивах (якщо вони не мають еліптичної форми). У реченнях інших прагматичних типів пасивні конструкції у функції присудків не вживаються, оскільки перераховані вище прагматичні типи речень зустрічаються, головним чином, у розмовному мовленні, в якому пасивні конструкції майже не використовуються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума // Вопр. языкознания, 1971. – №1. – С.54-64.
2. Почепцов Г.Г. Прагматика предложения и залог // Проблемы теории грамматического залога: Сб. статей АН СССР. – Л.: Наука, Ин-т языкознания, 1978. – С.98-102.
3. Реферовская Е.А. Философия лингвистики Гюстава Гийома. – С.Пб.: Гуманит. Агенство "Академический проект", 1997.
4. Смычковская Ю.А. Синтаксис современного испанского языка. – К.: Вища школа, 1979.
5. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. Real Academia Española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1978.
6. Fernandes Ramires S- Gramática española. El verbo y la oración. – T.IV. – Madrid: Arco Libros, 1986.

СТИЛІСТИЧНА СИНОНІМІЯ У СФЕРІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ЛЕКСИКИ

Люк О.М. (Одеса)

У даній статті розглядаються деякі проблеми синонімії, які спостерігаються у сфері кримінального права та пенітенціарної системи.

Дослідження свідчать, що у цій сфері особливо часто зустрічається стилістична синонімія, при цьому слова зниженого шару становлять у довгих синонімічних рядах найбільший відсоток (75-80%). Книжні синоніми переважно представлені латинськими термінами і особливо різноманітністю не відзначаються.

Розглянемо проблему стилістичної синонімії на прикладі лише одного, але важливого в кримінології та пенітенціарній системі синонімічного ряду, основою якого є слово "prison".

Слово "prison" надійшло в англійську мову з латинської через старофранцузьку (OF<L prensio), де воно означало "seizure" (загарбання).

За допомогою методики семних маркерів або дескрипторів з цілого ряду словників (1;3;6) були виписані лексеми, в семному складі яких дес-

криптор "prison" присутній або безпосередньо, або він виявляється через систему проміжних дефініцій.

Наприклад в синонімічний список з даним основним словом попадає слово jail, яке визначається у словниках через слово "prison".

Слово jail утворилося від старо-французького слова jaiole, яке означає "cage" (клітка). Орфографічним варіантом даного слова є лексема gaol, яка має таку ж вимову, як і слово jail.

Саме слово "cage", взятє з латинської мови і слово "cavea" означає "печера", використовується у значенні "в'язниця" лише фігурально і може розглядатися як стерта метафора.

Слово jail так само, як і слово "prison" належить до нейтрального стилістичного шару. Слово "prison" часто використовується у юридичній документації, а слово "jail", дуже поширене у публіцистиці. Воно часто зустрічається у кримінальній хроніці.

Слово "jailhome" може розглядатися як інформативно зайвий, у якійсь мірі тавтологічний варіант слова "jail", яке, здавалося б, не потребує допоміжного "home". Саме це тавтологічність складного слова переводить його у ряд знижених, просторічних. Проте більшу частину даного синонімічного ряду складають слова, які у словниках позначаються як сленгові чи жаргонні.

Іншими словами, значну частину синонімів складають слова зниженого стилістичного шару. Більшість цих слів мають досить прозору мотивацію, нерідко жартівливу. Так іронічний відвіток має слово "hospital". Природно, що в'язниця мало нагадує місце, де мешканців оточують особливим піклуванням (особливою турботою).

Ідея обмеженості простору і неволя, яка з цим асоціюється лежить в основі метафоричних найменувань в'язниці, прямий зміст яких означає різноманітні просторові об'єкти з обмеженими для людини просторовими параметрами.

До цього, наприклад, належать такі жаргонні найменування в'язниці, як "band-box". Початковий зміст цього слова – "картон для капелюхів, одягу тощо." До цієї групи належить і слово "crate", перше пряме значення якого – "пакувальна клітка".

Просторова ознака лежить і в основі сленгізму "quod" або "quad", який є скороченням від слова quadrangle – чотирикутник.

Більша частина дослідників вважають, що ще два жаргонних слова зі значенням в'язниця – "pen" і "stir" походять від одного слова романського походження "steripen", яке і значило приміщення для утримування засуджених.

Проте інші дослідники вважають, що слово "pen" є лише скороченням початкового слова "penitentiary", яке означає "виправна установа".

Зрештою існує і третє пояснення, відповідно до якого значення в'язниці є одним із похідних значень слова "pen", яке спочатку означало тільки вульгарний двірник і лише потім набуло значення по просторовій аналогії "приміщення для арештованих при поліційному відділку".

Спершу слово "damp" означало лише "занедбана, неприваблива будівля" і тільки у 1925 р. стало використовуватись в значенні "в'язниця".

Лексема "joint" спочатку мала дуже широкий зміст і значила будь-який сумнівний, кубло. Поступово слово набуло і більш конкретного значення: "виправна установа", "в'язниця".

Крім загального значення "в'язниця" більшість слів даного синонімічного ряду мають і деякі допоміжні, відмінні семи. Так, слово "jug" насамперед належить до невеликих локальних в'язниць, у той час як слово "pen" у першу чергу означає велику в'язницю, частіше всього федерального значення.

Різноманітні синоніми мають і різноманітну територіальну належність. Так слово "chokey" більш характерне для британського варіанту англійської мови, хоча воно зрозуміле і у США.

Його можна зустріти у драматурга Б.Бієна:

Prisoner A: I have never been a grasshopper or a nark ... that was singing in a chokey (4:61).

Разом з тим є і такі синоніми у ряді, що нас цікавить, які мають обмежену сферу використання і зрозумілі тільки певному соціуму. Так слово Island може бути прийняте як в'язниця лише тими, хто добре знайомий з реаліями нью-йорського життя.

Старше покоління мешканців цього міста зрозуміють, що мова іде про міську в'язницю Нью-Йорка, яка була розташована на невеликому острові Блекуелз, що знаходився на Іст-Рівер. Природно, що слово Island є периферійним елементом синонімічного поля слова "prison". До речі, саме в цю в'язницю прагнув потрапити на зиму невдалий Соупі із знаменитого оповідання О. Генрі "Поліцейський та гімн":

Three months on the Island was what his soul carved (5:38).

Теж саме можна сказати і про слово bridewell, яке також означає "в'язниця". Хоча воно набуло загальний характер, його зрозуміють насамперед мешканці Лондона. Bridewell — таку назву мав виправний будинок біля старої криниці, що присвячена святій Брігіті (St. Bride's Well) у Лондоні, який існував до 1863 р.

Цікаво, що це слово використовував у своїй п'єсі про засуджених і Б.Бієн:

Mickser: And have his mate in the Bridewell, before the day was out. (4:6).

У драматурга воно написане, як власне ім'я, проте з контексту ясно, що мова іде про іншу в'язницю, в'язницю як таку.

Початково деякі слова не мали такого негативного відтінку і ці допоміжні значення набули тільки з часом. Наприклад, слово "pogey" та його

варіанти "pogie" і "pogy" початково означали лише добродійний заклад для інвалідів, будинок пристарілих. І лише поступово воно одержало ще одне значення – в'язниця.

Декілька затемненим є походження лексеми рокеу і її варіантів року, роогіе. Особливо часто так називали в'язницю у засобах масової інформації США у кінці 40-х на початку 50-х років ХХ ст.

Цікаво відзначити, що деякі слова які позначені у словниках як слова, що рідко використовуються, у публіцистиці та художній літературі, між тим, зустрічаються досить часто.

До таких слів, зокрема, можна віднести слово saboose (тюряга), яке є скороченим від слова calaboose і походить від іспанського calabozo.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский полный юридический словарь – М.: Советник, 1993 – 390с.
2. Вилюман В.Г. Английская синонимика. – М.: ВШ, 1980р – 128с.
3. Дюбягин Ю.П., Теплицкий Е.А. Краткий англо-русский и русско-английский словарь уголовного жаргона. – М.: ТЕРРА, 1993-288с.
4. Behan B. Quare Fellow // Plays of the modern theatre. - L.-d.: Prosvetshenje, 1970. - P. 40-92.
5. Wentworth H., Flexher S. Dictionary of American Slang. - N.Y.: Crowell, 1965. - 766p.
6. O'Henry. The Cop and the Anthem // O'Henry Short stories – M: Progress, 1977. - P.33-43.

ОСНОВНІ МОДЕЛІ УТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Іщенко В.Л. (Полтава)

Проблема терміноутворення в англійській мові є однією з актуальних. Особливо актуальною вона є для галузі економіки, оскільки за останнє десятиріччя саме ця галузь зазнала бурхливого розвитку. Ось чому систематизація термінологічних одиниць економічної терміносистеми має особливий інтерес, так як таке дослідження могло б мати прямий вихід у практику перекладу оригінальної економічної літератури та методику викладання англійської мови в економічному вузі.

Відомо немало робіт, що розглядають способи утворення термінів. Це дослідження Головіна Б.Н. (1), Степанової Г.В. (4), Феоктистової В.В. (5) та інші. Проблема терміноутворення розглядається різними лінгвістами по-різному. Головін Б.Н., наприклад, вважає, що терміни утворюються лише двома способами – на основі "своїх" слів і на

основі слів, запозичених з інших мов (1). З точки зору Феоктистової В.В. в англійській мові існує три основні способи терміноутворення:

- 1) використання в якості терміну загальноновживаних слів;
- 2) запозичення термінів з інших мов (латинської та грецької);
- 3) використання для терміноутворення інтернаціональної лексики.

(5: 11)

Отже, єдиної точки зору на способи та шляхи утворення термінів не існує. Можливо, досягти одноголосності лінгвістами не вдається, оскільки кожна мова і навіть терміносистема в межах однієї мови може мати свої особливості.

Дослідження утворення термінів, яке ми проводимо на матеріалі англійської економічної термінології, показало, що одиниці цієї терміносистеми утворюються трьома способами:

- 1) семантичним, тобто переосмислення слів загальноновживаної мови;
- 2) морфологічним, тобто використання словотворчих засобів для утворення термінів;
- 3) синтаксичним, тобто утворення термінологічних словосполучень.

Дана стаття присвячена розгляду саме третього способу утворення термінів. Для аналізу нами були відібрані термінологічні словосполучення з оригінальної літератури та англійських економічних словників.

Під термінологічним сполученням (ТС) у цій роботі ми розуміємо номінативну одиницю, зв'язану зі спеціальними поняттями в системі понять певної сфери теоретичної або практичної діяльності. Під час відбору матеріалу для дослідження ми керувалися рядом вимог до ТС, а саме:

- 1) однозначність ТС, тобто закріпленість за конкретним науковим поняттям;
- 2) незалежність від контексту, оскільки однозначність ТС обумовлена належністю до певної термінології і не залежить від контексту;
- 3) відсутність синонімів;
- 4) відсутність емоційно-експресивного забарвлення.

Об'єм вибірки ТС склав 2375 одиниць.

Перед нами постало завдання з'ясувати:

- 1) які частини мови беруть участь в утворенні ТС;
- 2) яку словотворчу структуру мають компоненти в складі ТС;
- 3) слова якої словотворчої структури є найактивнішими в утворенні ТС.

Для розв'язання цього завдання ми використовуємо словотворчий аналіз компонентів ТС в напрямку від твірних основ до співвідносних з ними похідних основ, який був запропонований Зерновою В.К. (2), а також кількісний аналіз.

В англійській термінологічній системі економіки важливу роль має іменник. Він виступає головним елементом ТС. Це пояснюється тим, що іменник має більшу, ніж інші частини мови, здатність до номінації. У свою чергу номінація є основною і найважливішою функцією терміну. З вищесказаного ми можемо зробити висновок, що саме іменник є семантичним ядром ТС. З ним пов'язане лексичне значення та первинна функція терміну. Здебільшого перед іменником стоїть прикметник, що виконує роль периферійного компоненту і обмежує основну функцію терміну – передачу узагальненого категоріального поняття. До того ж прикметник уточнює основне поняття, виражене іменником. У цілому прикметник і іменник складають єдиний комплекс. Цей комплекс О.І. Смирницький схематично представив “у вигляді двох кіл, що стикаються або навіть у вигляді одного кола, розділеного посередині” (3 : 235). Вивченню утворення ТС за моделлю “прикметник + іменник” (SA+SN) присвячена наша стаття. У своїй роботі ми називаємо терміни, утворені за цією моделлю (М) двокомпонентними іменними термінами - словосполученнями (ДІТС).

Компоненти, що входять до складу досліджуваних нами ДІТС, мають різну словотворчу структуру. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути структуру ДІТС з урахуванням словотворчої структури іменників та прикметників, що входять до їх складу. Структура ДІТС може бути представлена у вигляді таких формалізованих М:

1) кореневий прикметник + кореневий іменник (SA + SN): hard currency, ready money, foreign debt, common share;

2) кореневий прикметник + суфіксальний віддієслівний іменник (SA+SN(SV+SUF)): small denomination, quick payment, foreign worker, average, earning, free leasing;

3) кореневий прикметник + префіксальний іменник (SA+SN(pref+SN)) simple disability, common disadvantage, simple reproduction, foreign repayment;

4) відіменний суфіксальний прикметник + кореневий іменник (SA(SN+SUF)+SN): marginal cost, favourable pay, potential market;

5) суфіксальний відіменний прикметник + суфіксальний віддієслівний іменник (SA(SN+SUF)+SN(SV+SUF)): cashless payment, rightful owner, contractual commitment;

6) суфіксальний віддієслівний прикметник + кореневий прикметник (SA(SV+SUF)+SN): allowable cost, returnable tax, effective demand;

7) суфіксальний віддієслівний прикметник + суфіксальний віддієслівний іменник (SA(SV+SUF)+SN(SV+SUF)): collective investment, competitive orientation, regressive development.

Кожна з виявлених нами семи М має різний ступінь поширеності. Нижче наводиться таблиця, що підтверджує цей факт:

Таблиця 1.

№	Модель ТС	Кількість ТС	Місце за поширеністю
1	SA + SN	687	1
2	SA+SN(SV+SUF)	353	2
3	SA+SN(pref+SN)	660	3
4	SA(SN+SUF)+SN	291	4
5	SA(SN+SUF)+SN(SV+SUF)	167	5
6	SA(SV+SUF)+SN	123	6
7	SA(SV+SUF)+SN(SV+SUF)	94	7
		ВСЬОГО: 2375	

Проаналізувавши дані таблиці, ми дійшли висновку, що досліджувані нами одиниці підтверджують загальні закономірності словотворення, а саме: 1) найвищою продуктивністю характеризуються кореневі іменники та прикметники; 2) нижчу продуктивність продемонстрували суфіксальні віддієслівні іменники та суфіксальні відіменні прикметники; 3) найменш продуктивними є префіксальні іменники та суфіксальні віддієслівні прикметники.

Кожну з семи М ми проаналізували з точки зору лексичного наповнення її компонентів. У результаті нами виявлені прикметники та іменники, що найчастіше беруть участь в утворенні ДІТС. Нижче в таблицях 2 і 3 демонструються найбільш продуктивні іменники та прикметники, а також кількість ДІТС, які утворені за їх участю.

Таблиця 2.

№	Словотворча структура іменника	Приклад	Кількість ДІТС
1	Кореневий (SN)	bank tax assets sale	69 71 62 47
2	Суфіксальний віддієслівний SN(SV+SUF)	agreement payment investment unemployment	62 49 31 14
3	Префіксальний SN(pref+SN)	repayment reproduction disability	7 6 3

Таблиця 3.

№	Словотворча структура прикметника	Приклад	Кількість ДТС
1	Кореневий SA	open	22
		free	18
		foreign	15
		high	12
		national	21
2	Суфіксальний відіменний SA(SN+SUF)	commercial	16
		profitable	14
		favourable	9
3	Віддіслівний суфіксальний SA(SV+SUF)	allowable	9
		variable	7
		payable	5

Результати проведеного дослідження терміноутворення в галузі економіки дають можливість зробити такі висновки:

1) До складу двоконпонентних іменних термінів-словосполучень входять іменники та прикметники різної словотворчої структури (кореневі, суфіксальні, префіксальні).

2) Ускладнення структури ДТС відбувається за рахунок іменного компоненту, що дає підставу вважати його головним як у семантичному, так і структурному розумінні.

Репрезентація словотворчої структури компонентів БТС дає можливість заглибитися в словотворчу та семантичну структуру термінів. Це допоможе тим, хто вивчає англійську мову, не тільки зрозуміти структуру і семантику слів та термінів, але також сприятиме самостійному утворенню термінів за відомими моделями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Головин Б.Н. О некоторых проблемах изучения терминов. Филология. // Вестник МГУ, 1972. – №5 – С.4-51.
2. Зернова В.К. Архитектоника производящих и производных основ в современном немецком языке (на материале терминологической лексики): Автореферат диссертации доктора филологических наук. – М., 1992. – 60 с.
3. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 286 с.
4. Степанов Г.В. Современная научно-техническая терминология на языках народов СССР и за рубежом. Проблемы разработки и упорядочения терминологии в академиях наук союзных республик. – М.: Наука, 1983. – С.6-17.
5. Феоктистова В.В. Функциональные и структурно-семантические особенности английской научно-технической терминологии светотехнической промышленности. АКД. – М., 1998. – 23 с.

К ВОПРОСУ О СИНОНИМИЧНОСТИ ОДНОКОРЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ (на материале немецкого языка)

Ищенко Н.Г., канд. филол. наук (Киев)

При определении объема лексической синонимии в славянских, германских, романских языках выделяется значительное количество однокоренных слов с тождественным или близким лексическим значением, с различными словообразовательными формантами: *беда* – *бедствие*, *злоба* – *злость* (рус. язык); *візок* – *возик*, *закут* – *закуток* (укр. язык); *hate* – *hated*, *reform* – *reformation* (англ. язык); *Bürgerschaft* – *Bürgerium* (нем. язык). Взаимоотношения между этими образованиями носят многосторонний и сложный характер. Отношение к ним лингвистов неоднородно. Их по-разному трактуют, интерпретируют, классифицируют; существуют различные точки зрения на природу этих слов. Анализ параллельности данных форм свидетельствует о том, что они обладают семантическим тождеством или семантической близостью, оформлены или не оформлены словообразовательными формантами, могут быть стилистически окрашены или стилистически нейтральны, выступают в одних и тех же или разных контекстах и относятся к одной и той же части речи. В их существовании наглядно проявляется взаимодействие семантических, грамматических и словообразовательных факторов в языке. Характеризуясь семантической близостью или семантическим тождеством, они объединяются в относительные пары, ряды и группы, образуя сложное целое, в котором обнаруживаются различные семантические отношения: дублирующие, вариантные, синонимические, паронимические, омонимические и т.д.

Появление ряда работ, посвященных вопросам словообразовательной синонимии, свидетельствует о возросшем интересе к данной проблеме. Изучение словообразовательных синонимов, их использование в языке и речи имеет определенную теоретическую и практическую значимость, поскольку синонимия в словообразовании связана с процессом обогащения словарного состава языка за счет внутренних резервов, за счет процессов словообразовательной деривации.

Синонимические отношения в словообразовании фрагментарно освещались в редких исследованиях отечественных и немецких германистов (Grimm, 1970; Норанович 1973; Виноградова 1974: 23-24; Юханов 1977: 5-20)

Во всех названных работах были решены только частные вопросы, связанные с проблемой однокоренных образований, вообще, и словообразовательных синонимов, в частности.

Учитывая большой круг нерешенных вопросов, таких, как: попытка объяснить словообразовательную синонимию в большей степени с точки зрения лексической синонимии, чем теории словообразования (Grimm 1970; Гречко 1965), отсутствием комплексного подхода к исследованию словообразовательных синонимов, т.е. необходимостью исследовать этот тип синонимов как со стороны семантики, так и со стороны структуры в равной мере; отсутствием комплекса структурно-семантических критериев, которые могут определить и выделить синонимические отношения среди других семантических отношений между словообразовательными структурами, мы избрали предметом данной статьи синонимию аффиксов, один из важнейших критериев синонимичности между однокоренными субстантивными образованиями.

Синонимия аффиксов относится к недостаточно изученным вопросам словообразовательной системы немецкого языка. Вопрос о характере значений словообразовательных морфем до сих пор остается спорным (Волкова 1970: 92; Ефимов 1975: 15-19; Козырева 1971: 78-86). Словообразовательным аффиксам приписывается иногда лексическое значение. С этой точкой зрения трудно согласиться, так как лексическое — это прежде всего номинативное значение, которое манифестируется в слове. Словообразовательные же аффиксы, входящие в состав слова и являющиеся только частью его, обладают не номинативной, а словообразовательной функцией, назначением которой является либо создание нового слова, либо видоизменение основного значения слова, либо придание слову стилистической окраски и стилиевой дифференциации. Вне слова они могут указывать на свойства, качество или признаки предмета, на действие или его результат, выражая тем самым категориальное значение, или делают возможным объединение слов в единую семантическую группу, выражающую общее словообразовательное значение. Совокупность категориального и словообразовательного значений составляет смысловую, а не лексическую структуру аффикса. Смысловая структура каждого аффикса может состоять не только из одного категориального и одного словообразовательного значений. Она может быть многокатегориальной, например, содержать категории уменьшительности и ласкательности, результата действия и состояния, действия и собирательности.

Представляя смысловую структуру любого аффикса в виде множества категорий, у ряда аффиксов можно обнаружить одни и те же категориально-понятийные признаки и одни и те же словообразовательные значения.

При этом может происходить совпадение как всех категориальных и словообразовательных значений, так и нескольких и даже одного. Так, смысловая структура суффикса *-ung* состоит из следующих категориальных значений:

- значение действия (*Beseelung*);
- значение действия и одновременно сема предметности (*Deckung*);
- значение действия с одновременным значением собирательности (*Ausleihung*);
- значение собирательности (*Kleidung*).

Семантическую сущность данной морфемы составляет обобщенное значение действия, присущее всем словообразовательным структурам с суффиксом *-ung*. (Кульчицкая 1977:65) Рассматривая смысловую структуру суффиксов *-heit* или *-keit*, можно выделить следующие категориальные значения:

- умственные способности, физическое или душевное состояние (*Beseeltheit, Lauheit*);
- значение свойства и физического явления (*Verdorbenheit, Ebenheit*);
- качественная характеристика отдельного лица (*Schönheit*);
- значение собирательности (*Menschheit*);
- значение действия (*Tätigkeit*).

При сопоставлении смысловых структур суффиксов *-ung* и *-heit (keit)* обнаруживается совпадение категорий действия и состояния у однокоренных образований *Beseelung – Beseeltheit* (воодушевление), *Betätigung – Tätigkeit* (деятельность).

Рассматривая смысловую структуру суффикса *-e*, можно выделить следующие основные значения:

- значение действия человека (*Absage*);
- значение предмета (*Binde, Schließe, Schneide*);
- значение свойства и физического явления (*Ebene, Höhle*);
- значение действия и одновременно значения предметов, возникших как результат действия (*Ausleihe*);
- значение качественной характеристики (*Schöne*).

При сопоставлении смысловой структуры суффикса *-e* со смысловыми структурами суффиксов *-ung* и *-heit* также обнаруживаются одинаковые категориально-понятийные признаки. Так, у суффиксов *-e* и *-ung* совпадают:

- значение действия (*Absage – Absagung*);
 - значение действия и одновременно значение предметности (*Ausleihe – Ausleihung, Wende – Wendung*);
 - значение предметности (*Höhle – Höhlung*).
- У суффиксов *-e* и *-heit* совпадают следующие значения:

• значение качественной характеристики отдельного лица (*Schöne-Schönheit*);

• значение физического явления (*Ebene – Ebenheit*);

• значение свойства (*Reife – Reifheit*).

На основе совпадающих категориальных и словообразовательных значений в смысловых структурах аффиксов можно выделить основные интегральные признаки их синонимичности:

• “полное отсутствие генетической общности или ее наличие в прошлом, но которое не осознается в настоящем” (Зенков 1969);

• общее категориальное значение;

• общее словообразовательное значение.

При этом следует заметить, что общими могут быть все категориальные и все словообразовательные значения, и общим может быть только одно категориальное и одно словообразовательное значение. Кроме общих признаков аффиксы как единицы системы языка имеют различия, которые проявляются в:

• их различной словообразовательной валентности;

• продуктивности и непродуктивности;

• их различной специализации;

• различной степени стилистической окрашенности;

• семантических оттенках категориальных значений, составляющих смысловую структуру аффиксов.

Современный немецкий язык располагает определенным количеством материально различных, но функционально и семантически общих или близких соотносительных аффиксов, которые в зависимости от их семантической и функциональной общности или близости обеспечивают синонимию производных с общим корнем или общей основой. Совпадая функционально, они проявляют общность в большинстве своих категориальных и словообразовательных значений и обслуживают одну и ту же семантическую категорию. Так, семантическая категория собирательности представлена синонимичными суффиксами: *-schaft, -tum*; категория качества и состояния – суффиксами: *-keit, -heit, -igkeit, -e*; категория действия и результата действия – суффиксами: *-ung, -tion, -nis, -ei*; категория отрицания и усиления – префиксами: *un-, miß-, erz-: Studentenschaft – Studententum, Reife – Reifheit, Ereignung – Ereignis, Einflüsterei – Einflüsterung, Ungunst – Mißgunst*.

Такие суффиксы могут быть названы системными синонимичными, которые являются синонимами в системе языка.

Однако немецкий язык располагает также группой аффиксов, которые не являются синонимичными в системе современного немецкого языка, так как они обслуживают разные семантические категории. Мы их назы-

ваем несистемними синонімічними аффіксами. Обладая виртуальностью, которая актуализируется в определенных условиях, они могут вступать в синонимические отношения друг с другом. Условиями их синонимизации могут быть:

- функциональная общность;
- тождество производящих основ;
- семантическая общность в отдельных категориальных значениях.

Так, в значении качества, состояния, качественной характеристики одушевленных лиц, неодушевленных предметов и физических явлений синонимические отношения могут устанавливаться между следующими суффиксами: -heit - -schaft (Bereitheit - Bereitschaft), -keit - -nis (Bitterkeit - Bitternis), -nis - -sal (Trübnis - Trübsal); в значении состояния и склонностей: -tum - -erei (Sklaventum - Sklaverei), (Strebertum - Streberei); в значении происхождения и событий: -nis - -heit (Begebnis - Begebenheit); в значении собирательности: -heit - -tum (Menschentum - Menschheit), -schaft - -e (Sippschaft - Sippe); в значении действия: e - -ung (Reife - Reifung), -ung - -heit (Verdutzung - Verdutzheit), -schaft - -ei (Machenschaft - Macherei); в значении действия и одновременно предметности: -e - -ung (Schärfe - Schärfung).

В результате анализа синонимичных производных были выделены не только пары синонимичных суффиксов, но и целые синонимические ряды суффиксов, каждый из которых синонимичен всем остальным суффиксам ряда: -e, -heit, -keit, -igkeit, (Böse - Bösheit - Boshaftigkeit); -heit, -keit, -ung, -nis, (Bitterkeit - Bitternis - Verbitterung); -e, -heit, -ung- (Reife - Reifung - Reifheit); -heit, -schaft (Eigenschaft - Eigenheit).

Отдельные суффиксы вступают в синонимические отношения с сочетаниями суффиксов: -e, -ung, -igkeit, (Wende - Wendung - Wendigkeit); -e, -ung, -igung (Ende - Beendung - Beendigung). Некоторые суффиксы входят в несколько синонимичных рядов, что объясняется наличием нескольких общих категориальных значений, входящих в смысловую структуру каждого из них, и подтверждает их системный характер. Такими суффиксами современного немецкого языка являются: -heit, -keit, -ung- -igkeit.

Однако следует отметить, что не все и не всегда системные и несистемные синонимичные аффиксы могут вступать в синонимические отношения в пределах одной и той же части речи. Отсутствие синонимичности у однокоренных образований обусловлено в первую очередь характером производящих основ. Так, однокоренные образования Verarbeitung - Verarbeitbarkeit не являются синонимами, так как их производящие основы: во-первых, разные в лексико-грамматическом отношении (verarbeit - глагольная производящая основа, а verarbeitbar - адъективная производящая основа), во-вторых, производящие основы нетождественны и не

имеют семантической общности; в-третьих, производящие основы имеют разные понятийное содержание: *verarbeiten* - обрабатывать, перерабатывать; *verarbeitbar* - годный или поддающийся переработке. Однокоренные слова не могут также стать синонимами в разных категориальных значениях, хотя они и они образованы с помощью системных и несистемных аффиксов. Так, производные существительные *Stille* - *Stilling* являются синонимами, так как суффикс -е обозначает категорию свойства (*Stille* - "покой"), а суффикс -*ung* выражает категорию действия (*Stilling* - "успокоение"). Несинонимичность некоторых образований может быть обусловлена способностью того или иного синонимичного аффикса сочетаться с одним из значений многозначной производящей основы. Так, от производящей основы "*Partei*" образовано два производных различной степени производности: *Parteiung* - *Parteilichkeit*. Хотя производные имеют общую корневую морфему, они образованы от разных значений слова "*Partei*". Слово *Parteiung* произведено от *Partei* в значении "партия" и функционирует в значении "образование партий, деление на партии". Слово *Parteilichkeit* имеет два лексических значения: партийность и пристрастие. Словообразовательные параллели *Parteiung* и *Parteilichkeit* не являются синонимами, хотя и образованы от одной и той же корневой морфемы *Partei*.

Таким образом, совокупность интегральных и дифференциальных признаков в смысловой структуре аффиксов обеспечивает их синонимичность, а синонимичность однокоренных производных обуславливается присоединением системных синонимичных аффиксов к одинаковым производящим основам, имеющим тождественное лексическое значение. Производные, образованные при помощи синонимичных аффиксов, обладают следующими общими признаками, дающими основание рассматривать их как словообразовательные синонимы:

- 1) они относятся к одной и той же семантической категории;
- 2) они характеризуются понятийной общностью;
- 3) имеют общее лексическое значение;
- 4) данные слова имеют единую грамматическую характеристику;
- 5) они образованы в рамках единого морфологического типа (оба слова - суффиксальные производные).

Возможности синонимизации аффиксов и синонимизации производных с синонимичными аффиксами практически неограничены при динамическом развитии словарного состава немецкого языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградова Р.И. Синонимические связи в области глагольной префиксации. // Вопросы романо-германской филологии. - вып.66, 1974. - № 19. - С.23-24.
2. Волкова Н.О. К вопросу о синонимичности аффиксов в современном ан-

гійському мові. // Лінгвістика і методика в вищій школі, 1970. - вип.5. - С.92-99. 3. Гречко В.А. Однокоренні синоніми в сучасному літературному російському мові. - Автореф.дисс. канд.філол. наук, 1965. 4. Ефимов Р.В. Синонімія словотворчих афіксів. // Сб.научн. трудов. // Моск. пед.ін-т іностр. яз. ім.М.Тореза, 1975.- вип.91. - С.15-19. 5. Зенков Г.С. Проблеми теорії словотворчості. - Фрунзе, 1969. - 180 с. 6. Козырева І.В. Особливості функцій багатозначних афіксів в системі словотворчості німецької мови. // Проблеми лексики і граматики іноземних мов: Уч.зап.Моск.пед. ін-та іностр.яз., 1971. - т.474. - С. 78-86. 7. Кульчицька Л.Г. Однокоренні образи з суфіксами -н,-ов і їх значення. // Проблеми лексики і словотворчості російської мови, 1974. - вип.1. - С.65-73. 8. Норович А.І. Синонімічні відносини словотворчих моделей німецьких дієслів. - Автореф. канд. філол.наук, 1973. 9. Юханов А.С. Словотворча синонімія. // Семантичні і стилістичні проблеми словотворчості, 1977 - С.5-20. 10.Grimm H.J.Untersuchungen zu Synonymen und Synonymität durch Wortbildung im neueren Deutsch. - Leipzig, 1970.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕОРІЙ

Кагановська О.М., канд. філол. наук (Київ)

Концептуальний підхід до дослідження художнього тексту як до багатовимірного процесу встановлення смислу, «закодованого» автором, обумовлює відповідне його «розкодування» і вимагає входження до певних ментальних структур, розгорнутих у часі. Враховуючи його здатність виражати певний, досить конкретний смисл, художній текст набуває такої особливості як доступність у загальному розумінні і в окремих деталях. Подібний підхід до подання тексту дещо відрізняється від його традиційного розуміння (без урахування внутрішніх зв'язків), відповідно до якого текст розглядається «як вихідний матеріал для отримання інформації про суто лінгвістичні об'єкти, які ніколи не співпадають із самим текстом» (3: 25).

Звернення до когнітивних основ набуття й презентації суспільних та індивідуальних знань, обумовлене розвитком теорії дискурсивного аналізу, позначило дещо інший підхід до проблеми існування об'єктивної реальності (і, відповідно, художнього тексту, що існує у цій реальності): починаючи з експериментів у фізиці і завершаючи дослідженнями у галузях математичної (прикладної) лінгвістики та психолінгвістики, за основу береться не безпосередній, «прямий» виклад матеріалу, а його розподілення і збереження у ментальних структурах. Значний недолік, яким протягом багатьох років відрізнявся підхід до теорії мовної комунікації в ціло-

му, тобто вузьке, односпрямоване, «фрагментарне» бачення суто фактичного матеріалу без усвідомлення його витоків у мовленнєво-мисленнєвому процесі, призвів до того, що декілька поколінь як фахівців-практиків так і теоретиків-науковців залишилися поза дійсним підходом до проблеми дослідження.

Одне із найбільш повних визначень поняття «текст» з урахуванням його когнітивних та комунікативних властивостей було запропоновано І.Г.Торсувою, згідно якого текст розуміється не тільки як феномен реальної дійсності і спосіб її відображення, а також в аспекті реалізації загальної системи мови. Одночасно текст представляє із себе «основну одиницю комунікації, особливий вид діяльності, спосіб зберігання і передачі інформації, форму існування культури, продукт певної історичної епохи, відображення психічного життя індивіда тощо» (9: 66).

Необхідність комплексного підходу до вивчення тексту як до свідомого результату мовленнєвотворчого процесу зумовила рівнозначне вивчення всіх його компонентів з урахуванням виходу на певні мовні рівні. Тому досить серйозною є, на думку О.П.Воробйової (2: 33), тенденція розгляду досліджуваного об'єкту не відокремлено, а в єдності його складових, «нарівні з іншими різнорівневими одиницями й елементами тексту в аспекті їх віртуальних потенцій і актуальних властивостей, що проявляються у процесі створення тексту як комунікативної одиниці, в процесі формування загальних і окремих текстових категорій»¹. Таким чином знайшла підтвердження необхідність «укрупнення» дослідницького базису, надання йому більш чіткої смислової спрямованості в реалізації смислорозрізняювальних структурних одиниць мовної системи, починаючи від фонем і закінчуючи реченням та текстом.

Процес семантичної реалізації слова як елемента дискурсу підіймає проблему індивідуально-художнього значення слова, поєднуючи її з питанням корегування суміжних і дистантних текстових елементів при взаємодії різних рівней. Розуміння імплікації як потенційної неоднозначності дозволяє визнати можливість одночасної реалізації двох і більше значень слова та створення його додаткових конотацій. Про «співзначення» слова пише і Г.В.Степанов, який вбачає у стилістиці, орієнтованій на художній текст, вирішення дилеми про те, що «у бескінечному багатстві текстів, які відображають бескінечну кількість смислів, існує специфічна зона художніх текстів і художніх смислів» (7: 23). Мабуть тому багатосмислова реалізація художнього тексту не тільки припускає можливість існування імпліцитного смислу поряд з експліцитним, але й виправдовує його реалізацію в ряду актуалізованих властивостей тексту. З цієї точки зору доцільно розглядати імпліцитність у зв'язку з експресивністю тексту (з аргументацією звернення до контрастних мовних і мовленнєвих форм, зумовлених насамперед змістом повідом-

лення і комунікативною ситуацією), що стає передумовою порушення автоматизму сприйняття і заміни усталених форм на більш живій й «відчутній» побудованні. Не можна стверджувати, що у художньому тексті імплікація подається як засіб підтримання виключно експресивної сфери, однак і виключення такої можливості позбавило б імплікацію одного чи з не найцікавіших аспектів її збереження - експресивності, що обирає саме ті мовленнєві засоби, які роблять її виразною, вагомою, такою, що впливає на читачку свідомість. Однак художньої значимості набуває не будь-яка неординарність висловлювання, а лише та, що характеризує максимальний успіх спілкування письменника з читачем за умови забезпечення змістовності оповіді, із збереженням прийнятих естетичних норм і комунікативних умовностей. Отже, експресивність імпліцитного подання вимагає одночасно з експліцитним поданням дотримання конвенціональності спілкування, що «балансує» на межі нейтральності та яскравості, індивідуалізованості, шляхом якої обидві форми заповнюють ментальний контейнер тією інформацією, яка ініціюється письменником і дорозумлюється читачем. У такому випадку експресивність непрямого, опосередкованого (або такого, що не міститься у тексті) вираження поряд з його безпосереднім варіантом розуміється як категорія комунікативно-прагматична, хоча розходження пресупозицій при її розгляді не є таким вже рідким явищем (врахування фактора двох комунікантів дозволяє її розглядати як цілісну, заделегідь обумовлену структуру). За умови існування ряду комбінацій співпадання і неспівпадання уявлень щодо дієвості експресивності, коли запланований письменником ефект належним чином (тобто у повній відповідності до інтенції): а) або повністю сприймається адресатом, б) або виникає зазначення адресатом експресивності там, де її немає (при можливому розумінні експресивності інакше, ніж її уявляв собі відправник інформації), в) або ж взагалі експресивність вислову письменника так і залишається непоміченою отримувачем інформації, робиться поправка на інтерпретаційні можливості читача, якому надається свобода вибору одного з існуючих варіантів.

У даному аспекті розглядається і загальна теорія синтаксису, де, на думку Т.М.Ніколаєвої, перевагу набуває положення про те, що «в межах мовної системи найбільшою мірою комунікативне значення має синтаксис, висловлення у такому випадку є ареною реалізації дискурсивних (мовленнєвих) змін» (6: 112). Значимість синтаксису у мовленнєвому процесі з'ясовується при перевірці шляхом зворотнього зв'язку правильності вибору тієї чи іншої мовної форми, що при лінійному розгортанні самого висловлення (тобто в його синтаксичній структурі) спирається на парадигматичну основу мови. З точки зору загальних мовних знань, що знаходяться у тезаурусі людини, розглядає синтаксис О.С.Кубрякова, на думку

якої «синтаксична позиція вимагає або позиції звернення до світу, або позиції звернення до думок про світ»². Вважаючи синтаксис одним із найбільш яскравих втілень мовної здібності, у подібному широкому плані бачить цю категорію Ю.С.Степанов, який надає синтаксису форму «загального континууму» із добре структурованою частиною («сіткою або решіткою»), в якій існують «майже безперервні ряди синтаксичних одиниць, що розрізняються варіаціями за своїм типовим лексичним складом і заповнюють пустоти між лініями решітки» (8: 7).

Між синтаксисом та стилістикою простежується досить неординарний зв'язок, обумовлений можливістю останньої звертатися до експресивної лексики, яка надає у непрякій формі оцінку повідомлення. Здатність синтаксису передавати майже невловимі відтінки думки дозволяє включати його до емоційних пізнавальних процесів, які сприяють формуванню «на рівні свідомості ментальних репрезентацій і концептуальних структур [...] під впливом суб'єктивних факторів» (4: 288). Поза зв'язком синтаксису текста (у загальноприйнятому розумінні вивчення взаємовідношення знаків) з семантикою текста (при вивченні співвідношення знаків з об'єктами) виявляється неможливим зробити вірогідний висновок як щодо художньої значимості твору, так і щодо характеру індивідуально-художньої системи автора. Дане положення природно робить формальну синтаксичну структуру вторинною від семантичної структури, у чому проявляється їх інтегральний зв'язок.

Когнітивні засади психолінгвістичних особливостей синтаксису усного та писемного мовлення розглядаються з урахуванням глибинних форм мовлення і за умов відповідності механізмів предикації «топік - комент» природі механізмів уваги у людини, що логічно дозволяє висловити припущення про існування у писемному мовленні глибинно-синтаксичного оформлення вислову.

У будь-якому випадку наявність синтактико-логічного базису як в усному, так і в писемному висловленні призводить до особливого способу організації вислову, опис якого підводить, на думку Т.В.Ахутіної, до членування «топік - комент» (1: 47). Розгляд даної дихотомії у термінах функціоналізму демонструє, що мовна система має одну комунікативну функцію: вона виділяє те, про що говориться (топік) і що про нього говориться (комент). Ця функція визначається багатьма факторами, так як мотивами для вибору топика можуть бути: «даність», зумовлена рівнем інформованості читача; «перспектива», пов'язана з індивідуальними перевагами читача, суб'єктивна або об'єктивна виділеність референтів і багато інших чинників.

Таким чином топіку притаманна значна варіативність у залежності від специфіки поєднання різних факторів: умов комунікації, фонових знань,

рівня обізнаності обох сторін, як і необхідності інформувати кожного з них окремо. Цим пояснюється той факт, що врахування одного чи декількох факторів обумовлює вибір конкретного топіка як відправного пункта мовлення, що сприяє подальшому розгортанню певної синтаксичної конструкції.

Дане положення дозволяє визначити роль синтаксичних конструкцій в процесі побудови моделі мовленнєвої діяльності в цілому і конкретно художнього тексту. Врахування знань адресанта і адресата, з одного боку, і необхідності оволодіння цими знаннями кожним із учасників з метою успішної текстової комунікації, з другого боку, зумовлює розгляд словесної форми вираження як найбільш (якщо не єдино) суттєвої у даному процесі. Інакше кажучи, в аспекті проблеми співвідношення експліцитних і імпліцитних форм вираження у художньому тексті для останніх також обумовлюється словесне оформлення, яке проходить для своєї реалізації дещо інші (більш складні) етапи, що включають порівняння з експліцитно поданим зразком з подальшим абстрагуванням від нього з метою самостійного функціонування і здійснення вже зворотнього впливу на експліцитний зразок. Отже, на синтаксичному рівні імпліцитна інформація має бути поданою фактично тим же комплексом стилістичних і семантичних засобів, яким представлена експліцитна інформація. З урахуванням того факту, що структура літературного твору включає внутрішню і зовнішню організацію, засоби зв'язку складових елементів в експліцитній структурі мають узгоджуватися із засобами зв'язку елементів імпліцитної структури.

Необхідність постійного врахування взаємодії двох типів організації в процесі творчого перетворення суб'єктивних вражень читача в об'єктивно-оціночне розуміння явищ реального світу дозволяє поділяти думку про специфічність існування «перетвореної» дійсності у текстах художньої літератури. У певному розумінні співвідносний ряд імпліцитно-експліцитних відношень доцільно подати в ракурсі взаємодії багатозначності і неоднозначності слова, коли наведене значення підводить до розуміння асоціативного ряду значного обсягу. В такому випадку можливість урахування супутніх основному значенню варіантів нагадує полісемічний ряд багатозначного слова, у якому відхилення від початкового (експресивно нейтрального) значення коливаються у межах, що дозволяють зберігати смислову адекватність. У зв'язку з цим багатозначність, як і неоднозначність слова найбільш раціонально слід розглядати в аспекті кореляції інформації, реально поданої у тексті, і тієї інформації, що дорозумлюється. З цього випливає, що при дослідженні художнього тексту мова йде про підпорядкованість неоднозначності слова неоднозначності всього тексту як одиниці вищого порядку по відношенню до своєї складової. Інакше кажучи, питання про те, наскільки адекватно лексика відображає логіко-

семантичні зв'язки, не може бути вирішеним поза розуміння ролі лексики у художньому тексті, у якому лексика є основним і фактично єдиним показником смислової і структурної цілісності тексту. У письмовому тексті лексика безпосередньо визначає як стилістичну і синтаксичну відтіненість тексту, так і його композиційну і логіко-прагматичну завершеність, засвідчуючи повноту (або неповноту) реалізації письменником основної комунікативної мети - максимального розкриття авторських інтенцій з урахуванням передачі всіх прихованих і виражених нюансів значення. Експлікована змістовно-концептуальна інформація, маючи певні семантичні ознаки, відрізняється чіткою структурованістю, і, хоча безпосередньо не пов'язана з характеристиками тексту, зв'язок між елементами здійснюється через трансформації ознак, що утворюють по відношенню до словникового складу мови своєрідний гіперпростір. Тому природно розуміти імпліцитну інформацію як таку, що подана у вигляді перетвореної експліцитної інформації, трансформації внутрішньої сутності існуючих зовнішніх ознак.

Зазначення таких конотацій, що мають у увазі і з цієї причини зумовлюють взаємозалежність експліцитно-імпліцитних зв'язків (за умови їх постійної семантико-логічної варіативності), у певній мірі функціонально виправдовується існуванням так званої пам'яті слова, обумовленої, на думку О.С.Кубрякової, тим фактом, що «слово, живучи у синхронії, зберігає сліди свого минулого. Те, що виноситься на поверхню, - сліди діяльності людини у різний час», з чого випливає, що «лексичне значення живе одночасно у ментальному лексиконі і в системі мови, постійно надаючи людині інформацію про реальний світ»². Розвиваючи наведену думку і використовуючи образне порівняння, можна припустити, що експліцитне значення досить нерівнозначно співвідноситься з імпліцитним. При даному підході центральним є питання не про обсяг невисловленої «підводної» інформації, а про її якість, тобто питання про те, носієм якої інформації, яких значень є слово. Отже, якщо взяти за загальний тезаурус слово з експліцитним значенням, виникає наступне питання про те, яка частина цього тезауруса і у відповідності до якої заданої програми може бути визнана адекватною даній текстовій реальності (з урахуванням її позатекстового змісту). При відповіді на ці питання категорію широкозначного слова належить сприймати в ракурсі загальної смислової текстової полісемії, яка зумовлює окремі мовні одиниці багатоплановість реалізацій. У певному розумінні величина відстані між задумом і його здійсненням є важливою категоріальною одиницею в процесі розуміння тексту: при її зростанні явно спостерігається посилення тенденції до багатозначності, тоді як при зменшенні відстані стає можливим виділення одиничного варіанту з багатьох підваріантів.

Необхідність починати мовний аналіз не з окремих елементів, а з цілого тексту природно зумовлює розгляд тексту як з точки зору його складових компонентів, так і з позиції їх синтезу на вищому рівні, тобто як явище, що займає самостійне, чітко окреслене місце в ієрархічній системі загальної мовної структури і наділене у повній мірі функціями, пов'язаними з існуванням мовленнєвої комунікації.

Таке багатоаспектне явище як текст природно володіє притаманними йому текстовими категоріями, обумовленими його розумінням у межах даних категоріальних ознак. Особливість же художнього тексту полягає в тому, що він не тільки відрізняється фактично за всіма параметрами від безпосередньо запропонованого усного повідомлення, але також і від інших текстових різновидів.

При сприйнятті художнього тексту змінюється само відношення до поняття норми, яке введене, на думку Г.Г.Молчанової, у якості «допоміжного методологічного конструкта, тобто абстрактної усередненої норми жанра, що визначає цілісні комплекси стилеформуючих факторів для текстів художнього стилю» (5: 21). Однак норма художнього тексту відрізняється від розуміння норми тексту взагалі, тому що загальноприйняте відхилення від норми, що розуміється як текстова аномалія, у рамках художнього тексту стає нормою «комунікативно-текстової дистантності, своєрідною «новою» нормою, кодифікованою і, отже, такою, що підлягає певним нормам.

Особливості «комунікування» у художньому тексті, концентрація і поєднання у ньому інформації різних рівнів, призводить до його усвідомлення, що дозволяє проводити інтерпретацію у відповідності до рівня індивідуального знання читача, з його здатністю отримувати необхідну інформацію із того мовного матеріалу, що він має у своєму розпорядженні. Якщо взяти до уваги, що процес зв'язності тексту залежить від особливостей породження та інтерпретації тексту, текстобудова стає можливою у такому випадку як дія, спрямована на вирішення такого протиріччя, дія, в результаті якої проходить не просто розмежування всіх компонентів тексту, але й визначення кожному з них функцій в залежності від експліцитної чи імпліцитної форми вираження. Інакше кажучи, проходить включення тексту у зовсім іншу «систему координат», що зумовлює структурування одиниць знакового спілкування: від слова (як елементарного знака) до висловлення і смислового блоку (оформленого даними засобами мови) і через них до тексту, який зберігається у повідомленні як складний знак найбільш високого порядку.

Примітки:

1. Цитати з праць російською мовою надаються у нашому перекладі (О.К).
2. З лекції О.С.Кубрякової у КДЛУ 16.10.1998 року.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Т.В.Ахутина. Порождение речи. Нейро-лингвистический анализ синтаксиса. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 215 с.
2. О.П.Воробьева. Стилистические средства в аспекте интеграции текста // Исследование целого текста: Тез. докл. - М.: Наука, 1986. - С.33.
3. С.И.Гиндин. Что такое текст и лингвистика текста // Аспекты изучения текста / Сб. науч. тр. - М.: УДН, 1981 - С.25-32.
4. Е.С.Кубрякова. Части речи с когнитивной точки зрения. - М.: РАН, 1997. - 328 с.
5. Г.Г.Молчанова. Импликативные аспекты семантики художественного текста: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М.: АН СССР. Ин-т языкознания, 1990. - 48 с.
6. Т.М.Николаева. Коммуникативно-дискурсивный подход и интерпретация языковой эволюции // Вопр. языкознания, 1984. - №3. - С.111-119.
7. Г.В.Степанов. К проблеме единства выражения и убеждения (автор и адресат) // Контекст 1983. - М.: Наука, 1984. - С.20-37.
8. Ю.С.Степанов. Индоевропейское предложение. - М.: Наука, 1989 - 189 с.
9. И.Г.Торсуева. Детерминированность высказывания параметрами текста // Вопр. языкознания, 1986 - №1 - С.65-74.

ДИНАМІКА ЗМІНИ ІНТОНАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Калита А.А., канд. філол. наук (Київ)

Як засіб людського спілкування, мова робить можливою комунікацію не лише на рівні думки, але й на рівні почуттів та емоцій, які є своєрідною формою відображення дійсності, що виражає суб'єктивне ставлення людини до світу [22:20]. Це означає, що сфера емоційних переживань людини може розглядатися як одна з важливих складових частин її внутрішнього світу, яка впливає на формування опосередкованої реальності. Таким чином, через мову за допомогою спеціальних мовних знаків людина передає мовну картину світу [18:61], у якій емоційні оцінки та характеристики поряд з інтелектуальними та прагматичними є її об'єктами [12:114]. І хоча вираження емоційних станів у мовленні є надзвичайно варіативним, оскільки емоції мають тенденцію до часткового збігу, до "стягування" подібних почуттів навколо більш загальних [7:290, 293; 19:189], наприклад, радість-щастя, а також до взаємного перекриття, сам факт комунікації свідчить про те, що емоційні стани адекватно розпізнаються його учасниками.

Емоції, які людина спроможна виразити та розпізнати на певному рівні комунікації, прийнято розглядати як елементи мовної системи особливої виразної сили, завдяки яким відбувається передавання не тільки раціональної, а й емоційної інформації [10:27]. За допомогою інтонації [3:103],

завжди передається емоційний стан мовця (його піднесений чи пригнічений настрій) та особливості його особистого, індивідуального оформлення мовлення. Для вираження емоцій та емоційних оцінок у мові, як відомо, використовують засоби усіх рівнів (лексичного, граматичного та фонетичного), що за певними законами виступають та взаємодіють у мовленні одночасно [13:42]. При цьому відзначається [4:151], що "...так само, як кожному мовному правилу відповідає мовленнєвий вчинок, правилу емоційного вираження також має відповідати вчинок — мімічний, мовленнєвий або інтонаційний". У зв'язку з цим у межах окремих мовленнєвих культур мають місце і конкретні інтонаційні культури, що за своєю суттю призначені зв'язувати емоційний стан мовця з його "інтонаційними вчинками".

Тому не дивно, що у різних лінгвістичних дослідженнях, як і в суміжних з ними (наприклад, антропологія, емотологія, психологія) розглядається величезна роль та потужність емоційних процесів у життєдіяльності особи [20:109]. Більшість праць, присвячених мовленнєвим проявам емоцій та емоційних оцінок, як відомо, спрямовані на вивчення інтонаційних характеристик мовленнєвих сигналів (див., наприклад, [1, 8, 23, 25] та ін.), що є найперспективнішим методом реєстрації емоцій, оскільки мовленнєво-розумова діяльність, за допомогою якої здійснюється усне мовлення, залежить від фізіологічних процесів, які мимовільно відображають емоційно-вольові стани мовця [9:49]. Тому дослідники здебільшого шукають інформацію про емоційні стани мовців в акустичних характеристиках мовленнєвого сигналу. У багатьох дослідженнях емоції розглядаються як віддзеркалення особистісного відношення суб'єкта до можливих або реальних ситуацій [9:16], як оцінка відображуваного мовцем явища [17:120]. Тож включення конкретних емоцій у семантику інтонаційних одиниць є цілком правомірним, оскільки їх вираження має лінгвістичне значення, яке містить також і оцінку мовцем того чи іншого висловлювання чи фрагменту тексту [17:122].

Природа виникнення емоції, її "знак" та інтенсивність обумовлені взаємодією таких факторів: 1) величина потреби та ступінь імовірності її задоволення у даний момент у зіставленні з прогнозами суб'єкта, які він робить заздалегідь. При цьому, якщо величина потреби велика, а ймовірність успішного задоволення мала, виникають емоції "негативного знаку" [9:16]; 2) ситуація (або фактор ситуативної обумовленості експресивності [2:36], оскільки відомо, що емоція виникає безпосередньо із сприйняття ситуації), яка залежить від відношення між мотивацією та можливостями суб'єкта [9:16]. Встановлено також, що емоційність у мовленні відображається за допомогою фонетичних засобів як сегментного, так і надсегментного рівнів. Так, наприклад, під впливом емоцій відбу-

вається емоційне подовження приголосних /' mɪma:vələs, 'ɪllavɪ, 'ssstju:pid/ та наголошених голосних /' bju:u:u:trɪfəl/, зміна якості звуку, перенос наголосу, використання емоційного наголосу замість логічного та багато інших змін елементів фонетичного рівня мови. Інтонація ж є основним засобом вираження емотивних значень та емоційних станів мовця на надсегментному рівні. Проте, характер та мовні закономірності взаємодії компонентів інтонації у процесі вираження емоцій вивчено не в достатній мірі, а єдина думка дослідників щодо провідного компонента інтонації у передачі емоційної інформації на даний час відсутня [10:55]. І разом з тим, фонетистами встановлено інформативність таких параметрів: коливальності частоти основного тону [9:97; 10:64-78; 19:117-122; 21:77; та ін.]; динаміки форманта у спектрі усного тексту [15], змін темпу мовлення та тривалості пауз [5; 9:97-101; 10:78-94; 19:74-82], зміни інтенсивності та гучності, інтонаційного контуру досліджуваних фраз, збільшення кількості слів, виділених логічним наголосом [10:94-112; 19:86-88, 94-106], різноманітність модифікацій тембру [6; 11; 19 та ін.].

Функціонуванню інтонаційних одиниць, без будь-якого сумніву, притаманна певна універсальність, що базується, на наш погляд, на універсальності функцій мови й мовлення (комунікативної, когнітивної, регулятивної чи волюнтаривної, естетичної, емотивної і т.д.), які спостерігаються у всіх мовах. Цікава для нас емотивна функція є функцією одиниць мови й мовлення, яка слугує для реалізації емотивної семантики [16:208] з метою вираження емоцій мовця, а також впливу на адресата у випадку наявності у нього відповідної інтенції. Проте емотивну функцію не слід отождествлювати з прагматичною [18:64]. Вона є, як справедливо відзначає дані автор, лише одним із конкретних специфічних проявів прагматичної функції, яка має більш широкий спектр реалізації в залежності від комунікативної ситуації. Отже, емотивна функція може також розглядатися як один з аспектів прагматичної або, у більш широкому плані, комунікативної функції [18:65]. Дослідження емотивної функції інтонації [14:23] дозволило виділити в ній дві різні області, хоча межі між ними не є абсолютно жорсткими: 1) область, пов'язана з емоційними значеннями (категоричність, співчуття, сумнів, виклик, докір та інші); тобто, можна вважати, що емоційні значення спрямовані на вираження комунікативного наміру мовця [13:37]; 2) область загального емоційного забарвлення, емоційного стану, настрою. Група емоційних значень, що передають вказані забарвлення, має еквіваленти в лексичному складі мови, хоч, безумовно, можливість інтонації набагато ширші [14:23]. Різницю між емотивним значенням та загальним емоційним забарвленням автор вбачає в тому, що перші мають мовну специфіку, а другі практично універсальні (печаль, радість, тривогу можна відчувати і в незнайомій мові, у той час як розпізна-

ти конкретні емоції, не володіючи інтонаційною системою іноземної мови, досить складно). Емотивні значення, на думку автора, ближче до умовних мовних знаків, а в емоційних забарвленнях очевидна безпосередня фізіологічна обумовленість; перші породжуються свідомо, другі — мимовільно. Оскільки емоція має узагальнений характер, то в силу цього емотивні значення теж є узагальненням, зрозумілим усім, хто говорить цією мовою [13:41], тому що форми вираження емоцій мають психофізіологічний характер, а, отже, є загальнолюдськими [6:269]. При цьому існує ряд факторів [6:270], які свідчать про різницю інтонації окремих мов, яку доцільно відносити до їх найхарактерніших ознак, що переконливо вказує на необхідність більш детального вивчення емоційних висловлювань з погляду лінгвістики взагалі та фонетики зокрема.

На підставі викладених вище теоретичних передумов та віддзеркалення у них основних методологічних аспектів щодо перспектив вивчення емоційного мовлення нами було започатковано експериментально-фонетичне дослідження феномену зміни інтонаційної структури англійських висловлювань під впливом зростання інтенсивності емоцій, які переживає мовець.

Розглянемо, наприклад, результати започаткованого дослідження аналізу змін динаміки емоційного стану мовця та пов'язаної з нею інтонаційної будови висловлювання "*Come on*" [24], вжитого у різних ситуаціях мовлення — на дискотечі (рис. 1, реалізації (1-2), жіночий голос) та на іподромі (рис. 2, реалізації (3-5), чоловічий голос), який проводився шляхом зіставлення даних ч.о.т., інтенсивності й тривалості звучання. За даними інструментального аналізу, який було виконано з використанням комп'ютерних програм *WaveLab* та *SpectraLAB* видно, що реалізації (1), (2) висловлювання актуалізуються низхідно-висхідним тоном. При цьому різниця у цифрових показниках ч.о.т., часу та інтенсивності вимовлення у них пов'язана з підвищенням емоційної напруги у реалізації (2). Почуття підбадьорювання з наростанням нетерпіння при спонуканні партнера до танцю передається завдяки зміщенню локалізації піку ч.о.т. (на /v/ — у (2)) та різкому падінню рівня ч.о.т. на /n/) при широкому тональному діапазоні висловлювань, що зіставляються.

Привертає увагу майже однаковий час реалізації низхідно-висхідного тону (у (1) — 398 мсек і у (2) — 396 мсек:) при різному його розподілі на окремих ділянках. Так, утрічі збільшується час звучання /m/ (45 мсек і 132 мсек відповідно), з подальшим незначним зменшенням показників ч.о.т. на /v/ у другій реалізації, що відбиває динаміку зростання емоційного навантаження від (1) до (2). Подовження /m/ у реалізації (2) дозволяє мовцеві передати не тільки сильне бажання потанцювати, але й заохочення-нетерплячість, і, у якійсь мірі, невдоволення дещо сповільненою ре-

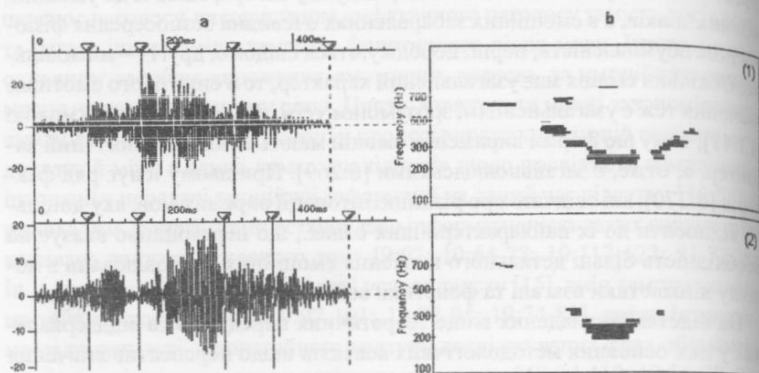

Рис. 1. Зміна інтенсивності (а) та спектрограма (б) звукового сигналу висловлювання "Come on" у першій ситуації (жіночий голос)

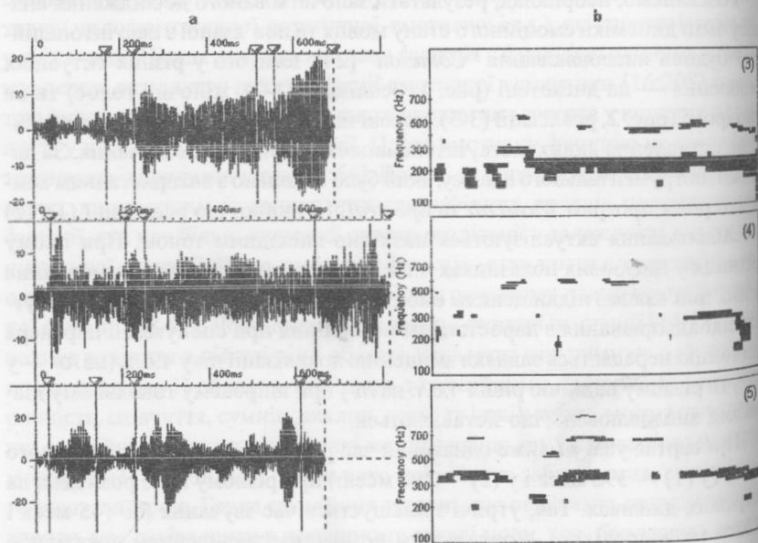

Рис. 2. Зміна інтенсивності (а) та спектрограма (б) звукового сигналу висловлювання "Come on" у другій ситуації (чоловічий голос)

акцією співрозмовника, його небажанням танцювати. Тут емоційна тривалість може розглядатися як семантичний засіб вираження емоції на рівні інтонації, а її емотивне значення — “сильне бажання щось зробити”, “заохочення”, “нетерплячість” (яка передається за допомогою скорочення тривалості голосних і подовження тривалості на сонорних приголосних).

Зіставлення показників інтенсивності дозволяє стверджувати, що низхідно-висхідний тон у першій реалізації дещо пологіший за рахунок менших перепадів інтенсивності (/л/ — 11.5%; /м/ — 25.0%; /в/ — 21.0%; /п/ — 10.0%). На рівні сприйняття така конфігурація низхідно-висхідного тону у реалізації (1) пояснюється саме за рахунок менших перепадів інтенсивності у зіставленні з (2). Реалізація (2) характеризується піком інтенсивності на /м/ (18.4%), у той час як решті показників інтенсивності притаманні приблизно однакові цифрові дані (/л/ — 8.0%, /в/ — 9.0%, /п/ — 6.0%), що теж свідчить про наростання почуття нетерплячості. При цьому у реалізації (1) діапазон інтенсивності дещо ширший, хоча обидва висловлювання мають вузький діапазон інтенсивності. Таким чином, при майже однаковій тривалості звучання (445 і 478 мсек відповідно), у реалізації (1) провідне почуття підбадьорювання лише супроводжується нетерплячістю, у той час як у (2) нетерплячість стає домінуючою.

Висловлювання “Come on”, вжите у ситуації на іподромі (рис. 2, реалізації (3-5), чоловічий голос), відображає збудження мовця в очікуванні перемоги коня, за якого він вболіває. Аналіз досліджуваних висловлювань показує, що висловлювання (4) звучить найдовше, (3) і (5) мають приблизно однакову тривалість, при цьому останнє є найкоротшим. Власне підбадьорювання (3) характеризується емоційною довготою проривного /к/, надзвичайно короткою тривалістю голосних /л, в/, що знаходиться майже на межі порогу сприйняття. Сонанти /м, п/ мають досить подовжену тривалість. З підвищенням емоційної напруги (тобто піку емоційного навантаження) у реалізаціях (4) та (5) тривалість голосних значно зростає (/л/ — у 1,5-2 рази, /в/ — у 9 разів), що свідчить про найвищий ступінь емоційності мовця. Зі збільшенням емоційної тривалості голосних зменшується тривалість сонантів (у п'ятій реалізації /м/ — у 5 разів, /п/ — у 3 рази). Допільно також відзначити зафіксований перцептивно ступінь аспірації /к/ як найвищий у висловлюванні (3), де виражається не тільки заохочення, але й прохання-благання, і найменший ступінь аспірації /к/ у реалізації (5), де звучить заохочення і передчуття перемоги.

Що ж до особливостей модифікації ч.о.т. у досліджуваних висловлюваннях, встановлено, що у реалізації (3) її пік локалізується на /в/. Збільшення емоційного насичення висловлювання проявляється як на сонантах, так і на голосних, а у висловлюванні, яке відображає пік емоційного стану мовця, зареєстровані незначні модифікації частотних харак-

теристик з піком на /d/. Про це також свідчить звужений частотний діапазон останнього висловлювання та відсутність різких перепадів ч.о.т., плавний рух тону, хоч високий тональний рівень як початку, так і кінця висловлювання. Загальні високі для чоловічого голосу показники ч.о.т. у досліджуваних висловлюваннях свідчать про надзвичайно високий ступінь емоційного збудження мовця та викликану цим його активність, що й призводить до інтенсифікації висловлювання. На рівні сприйняття аудиторії відзначали вживаність високого рівного тону у таких висловлюваннях завдяки відсутності різких перепадів інтенсивності. Отже, у передачі надзвичайно високого ступеня збудження ч.о.т. та інтенсивність взаємодіють приблизно однаково. Пік інтенсивності розташований в основному в кінці висловлювання. У середині висловлювання модифікації інтенсивності незначні. Висловлювання (3-5) реалізуються у вузькій зоні діапазону інтенсивності, при варіативності цифрових його показників: дещо ширший у реалізації (3), значне звуження діапазону у реалізації (4) та незначне розширення у (5), яка характеризується сильним початком і підвищенням рівня інтенсивності на обох елементах останнього складу.

Таким чином, висловлюванням, що містять у собі компонент спонукання (до яких належать досліджувані висловлювання-заохочення), притаманні підвищена інтенсивність, високі показники ч.о.т. та модифікації тривалості залежно від ступеня емоційного збудження мовця, при цьому динаміка зміни його емоційного стану проявляється здебільшого за рахунок відповідного зміщення показників інтенсивності та тривалості складових сегментного рівня у кожній конкретній реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець О.М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасної англійської мови (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. — Тернопіль, 1999. — 268 с.
2. Бакушева Е.М. Особенности эмоциональной речи мужчин и женщин (на материале французского языка) // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. / ВГПУ. — Волгоград: Я 41 Перемена, 1995. — с. 32-37.
3. Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики. — Л.: Изд-во Ленингр. Ун-та, 1983. — 119 с.
4. Витт Н.В. Об эмоциях и их выражении / Вопр. Психологии, 1964. — № 3. — С. 14-154.
5. Зимняя И.А. Психология слушания и говорения. Автореф. докт. Дис. — М., 1974.
6. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. — М.: Высш. шк., 1979. — 312 с.
7. Изард Е.К. Эмоции человека. — М.: Издательство Московского университета, 1980 — 439 с.
8. Іванова С.В. Просодичні засоби реалізації семантики здивування в англійському діалогічному мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. — Київ, 1997. — 186 с.
9. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. — К.: Вища школа, 1981. — 196 с.
10. Нушикан Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. — К-Одесса: Вища школа, 1986. — 160 с.
11. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. — М.: Учпедгиз, 1956. — 512 с.
12. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. — М.: Наука, 1988.
13. Сакиева Р.С. К вопросу об эмоциональном фонде грамматики немецкого языка // Язык и

емоции: Сб. науч. тр./ВГПУ. — Волгоград: Я 41 Перемена, 1995. — С.37-49. **14.** Светозарова Н.Д. Интонационная система русского языка.—Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1982. —173 с. **15.** Таубкин В.Л. Распознавание эмоционального состояния человека-оператора с использованием параметров речевого сигнала. Автореф. канд. дисс. — М., 1977. **16.** Телия В.Н. Типы языковых значений. Священное значение слова в языке. — М.: Наука, 1981. — 268 с. **17.** Торсуева И.Г. Современная проблематика интонационных исследований // Вопросы языкознания. — 1984. — №1. — С.116-126. **18.** Троилина И.А. Функционально-семантический подход в изучении проблемы языковой эмотивности // Язык и эмоции: Сб.науч.тр./ВГПУ. — Волгоград: Я 41 Перемена, 1995. — С.60-68. **19.** Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации.—Рига: Зинатне, 1974.—272 с. **20.** Шевченко Г.В. Эмотивная функция риторического вопроса // Язык и эмоции: Сб.науч.тр./ВГПУ. — Волгоград: Я 41 Перемена, 1995. — С. 109-115. **21.** Эйтчисон // Язык и эмоции: Сб. науч. тр./ ВГПУ. — Волгоград: Я 41 Перемена, 1995. **22.** Якобсон П.М. Психология чувств. — М.: Наука, 1956. **23.** Янчева Т.В. Просодія висловлювань захоплень в англійському мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. — Київ, 1997. — 246 с. **24.** Doff A., Jones Ch. Feelings. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1984. — 112 p. **25.** Fedoriv Ya. Peculiarities of Prosodic Organization of Discontent Statements //IATEFL-Ukraine Newsletter No. 13. 1998 Dnipropetrovsk Conference Selections. — Vol. 2: RESEARCH. — Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998. — P. 20-22.

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЕМАНТИЧНИХ ІНОВАЦІЙ НІМЕЦЬКОЇ ЛЕКСИКИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ

Капуш А.В. (Київ)

Формування та функціонування лексики суспільно-політичного змісту є безпосереднім чином пов'язаними з розвитком соціальних понять, а отже і з розвитком самого суспільства. Важлива роль у становленні цього шару лексики належить семантичним процесам, які відбуваються в структурі значень окремих лексем. Семантичні зміни є можливими завдяки структурі лексичного значення слова, що є комплексом семантичних елементів, які, поєднуючись, можуть утворювати нові комбінації. Внаслідок їх переконуювання нове значення, створене в залежності від мовних потреб, прикріплюється до вже наявного в мові формативу.

Д.М.Шмельов (2:40) відмічає, що у багатьох випадках "перенесення найменувань" охоплює в першу чергу ті шари лексики, які в даний історичний момент співвіднесені з найбільш актуальними для суспільства реальними явищами. Важливість та масштабність подій, що відбулися в історії німецької держави за останнє десятиліття, зумовили активізацію

семантичних процесів у німецькій лексиці суспільно-політичного змісту. У відповідь на суспільні потреби у назвах для нових понять семантична структура ряду лексичних одиниць збагатилася додатковими значеннями, в яких вони вживалися (або вживаються і далі) протягом цього перехідного історичного періоду. Для такого типу значень існують терміни "значення з соціальною конотацією" та "соціально-актуалізоване значення". "Соціально-актуалізоване значення — це співвіднесення комунікативної одиниці мови з дійсністю, яке полягає в пристосуванні потенційних елементів мовного знаку до вимог нової конкретної реальної мовленнєвої ситуації, яке містить суспільний заряд та соціальну оцінку" (1:14). Соціально-актуалізованого значення набула в зазначений період, наприклад, лексема *f Evaluierung*, яка стала вживатися як позначення процедури оцінки спеціальною західнонімецькою комісією професійної придатності та політичної орієнтації (шляхом перевірки політичних поглядів у минулому) східнонімецьких громадян. Пор.:

"Kurz nach dem Beitritt der DDR zur BRD in den Sprachgebrauch der Neubundesländer eingedrungen, hat sie bei vielen Achselzucken, bei manchen Angst ausgelöst: die Evaluierung. Besonders in den Bereichen Bildung, Wissenschaft und Forschung wartete man darauf, wann denn die Evaluierungskommission komme, um die Einrichtung, an der man tätig war, zu evaluieren" (3:151). До цього часу слово *f Evaluierung* мало значення "фахова оцінка, характеристика", а також "оцінка навчальних програм у сфері педагогіки".

Взаємозв'язок соціокультурних чинників та мовних потреб, які викликають до життя нові значення слів, ілюструє розвиток семантичної структури лексеми *f Wende*, яка стала одним із ключових слів суспільно-політичного вокабуляру даного історичного етапу. Ситуації використання полісемантичної лексеми *f Wende*, які даються у словнику Дуден 1989 р. видання, можна умовно поділити на три основні групи: 1) у значенні переломної зміни у напрямку ходу подій чи розвитку, напр., *die Wende in seinem Leben* - "зміна в його житті"; *die Wende zum Schlechten* - "зміна на гірше"; 2) у значенні межі, рубежу, переходу від одного відрізка часу до іншого, напр., *f Jahrhundertwende* - "рубіж століть"; 3) в ролі термінів у сфері спорту та в морській справі - "поворот, зміна курсу" та ін. (3:1730). В сучасному офіційному та повсякденному слововжитку це слово закріпилося як позначення для історичної фази між жовтнем 1989 р. та березнем 1990 р., яка привела до падіння очолюваного СЄПН тоталітарного режиму в колишній НДР, відновлення правових норм у суспільному житті та проведення виборів на засадах плюралізму. Крім іменника *f Wende* в цьому ж значенні деякий час вживалися близькі за семантикою лексеми *m Aufbruch* - "прорив"; *m Umbruch* - "перелом"; *f Erneuerung* - "оновлення"; *f Umgestaltung* - "пере-

творення, перебудова"; *f Revolution* - "революція", вибір яких проте часто залежав від контексту, в якому вони вживалися. Зрештою *f Wende* виявився найбільш поширеним з усіх варіантів. Поява іменника *f Wende* в німецькому політичному вокабулярі у жовтні 1989 р. не була першою в новітній німецькій історії. Після того як, вступивши у 1982 р. на посаду федерального канцлера ФРН Г.Коль виголосив курс на політичну, економічну, суспільну та моральну перебудову, слово *f Wende* деякий час вживалося як позначення для зміни уряду в Бонні та перетворень, обіцяних Г.Колем, якого іноді іронічно називали *Wendekanzler* (пор.: *Wende in Bonn*; *Bonner Wende*). Проведення оголошеного курсу не було послідовним, тому слово *f Wende* у цьому його новому, суспільно-політичному, значенні хоча і було тоді відмічене в словниках, але марковане як політичний жаргонізм (4:179; 7:62). Значення, якого слово *f Wende* набуло в суспільно-політичній сфері у 1989-1990 рр., є, таким чином, семантичним неологізмом, який був утворений шляхом деривації на основі вихідного значення "переломна зміна у розвитку". Необхідно відмітити суттєву активізацію вживання слова саме в цьому його новому значенні. У словнику "*Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*" вказується на це специфічне вживання іменника *f Wende*: "*die Änderungen in den politischen, wirtschaftlichen u. sozialen Verhältnissen nach dem Zusammenbruch des kommunistischen Systems, bes. in der früheren DDR*" (6:1109).

Нові відносини між членами суспільства знаходять своє вираження також у тому, що окремі одиниці словника, які позначали застарілі для даного соціуму поняття, продовжують жити, зазнаючи модифікації значення. Так, у перші повоєнні роки виникла іронічна назва *m Persilschein* - "довідка про проходження денацифікації" (*Persil* — назва миючого засобу, від *Perborat*+*Silikat*). З часом це старе значення поступилося місцем новому, переносному — "будь-який реабілітуючий документ", яке мало вже більш широкий спектр використання. Після об'єднання Німеччини значення слова *m Persilschein* знову набуло більш конкретного відтінку — "документ, виданий спеціальним відомством, який засвідчує непричетність певної особи до діяльності Служби держбезпеки НДР в минулому".

Динаміку зв'язку між позначуваним та позначуючим словесного знаку, зумовлену впливом чинників соціального характеру, можна прослідкувати на прикладі іменника *f Jugendweihe*. До утворення НДР у 1949 р. слово *Jugendweihe* означало громадянську конфірмацію — свято, що влаштовувалося деякими нерелігійними об'єднаннями для випускників основної школи по досягненню ними 14 років замість церковної конфірмації. В НДР назву *Jugendweihe* одержало масове свято повноліття юнаків та дівчат та їх урочистого прийому у соціалістичне товариство дорослих, яке орган-

ізовувалося спеціальним комітетом у державному масштабі. На основі певних асоціативних зв'язків між старим та новим денотатом слово *Jugendweihe* зазнало розширення об'єму своєї називної функції. Значення іменника *Jugendweihe* змінилося у східних німецьких землях за нових історичних умов після 1990 р., оскільки нового змісту набуло саме свято, воно не має тепер яскраво вираженого релігійного чи ідеологічного характеру, під час нього молодь закликають до толерантності та до поваги прав людини. У словнику "*Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*" дане значення лексеми *Jugendweihe* відмічене як територіально маркований ЛСВ, який вживається на сході країни (6:521).

Прикладом здатності слова варіювати своє значення в залежності від контексту вживання є різні види семантичних трансформацій, яких зазнає в сучасних текстах лексема *m Osten* - "схід". Ще до подій 1989-1990 рр. в Німеччині вона була полісемантичною, що відображено, наприклад, у словнику Дуден 1989 р. видання. Крім назви для сторони світу, східної частини чого-небудь (напр., країни, міста та ін.) та для Сходу (країн Сходу), воно слугувало — насамперед у західній пресі — позначенням для країн Східного блоку (тж. *m Ostblock* - "Східний блок"), а також НДР. Поширенням було і вживання варіанту *m Ost*, напр., в різних типах текстів у протиставленні *West - Ost*. У колишній НДР *m Osten*, а також *m Westen* як позначення для країн, що належать до антагоністичних світових систем, були прийняті лише в неофіційному слововжитку. Після об'єднання Німеччини, у зв'язку зі значним збільшенням частоти вживання лексеми *m Osten*, спостерігаються помітні зміни в об'ємі її значення (5:95). Насамперед, за нової історико-політичної ситуації дещо змінилася її референтна співвіднесеність, оскільки *m Osten* є тепер в першу чергу позначенням для Східної Німеччини, а не для всіх колишніх соціалістичних країн, по відношенню до яких тепер вживається уточнююча назва *Osteuropa* - "Східна Європа". Поп.:

"Als Zentrum für Dienstleistung, Handel und Industrie bietet die Stadt (Görlitz) potentiellen Investoren besonders gute Marktchancen in Richtung Osteuropa" (4:135).

У таких композитах як *f Ost-Miete* — "квартплата на Сході"; *f Ost-Rente* — "пенсія, яка виплачується на Сході" та ін. компонент *m Osten (Ost)* може вказувати на кількість. Для декодування цього значення реципієнту необхідні фонові знання про реальні із соціальної сфери життя Німеччини в період після об'єднання, напр., знання про те, що розміри виплачуваної на Сході пенсії, заробітної плати, а також розміри квартплати та ін. є нижчими, ніж на Заході. Таким же чином можна розкрити і значення слова *m Osten*, яке реалізується в опозиції *n Ostniveau / n Westniveau* — "східний рівень / західний рівень", тобто значення якості. Поп.:

"Um Mißverständnisse vorzubeugen: Das bedeutet nicht, daß künftig "Westmieten" für "Ostwohnungen" gezahlt werden müssen" (2:3).

В даному контексті слово *m Osten* містить оцінний компонент (негативна оцінка), який входить до конотативного аспекту його значення. Поряд з цим слово *m Osten* може бути і позитивно конотованим, коли воно вживається східними німцями як прояв їх самосвідомості, з метою підкреслити наявність не лише негативних, але й позитивних явищ у соціалістичному минулому їх країни, на знак незгоди з іноді невинновданою негативною оцінкою всього, що має відношення до НДР. Напр.: *OSTPRO* — "виставка продуктів східнонімецького виробництва"; *f Ost-Legende* — "східна легенда" (про відому східнонімецьку рок-групу). Такі назви можуть утворюватися на основі фонетичної подібності слова *Ost* до складових інших слів, напр.: *Festival* $\Rightarrow$ *Ostival* — "музичний фестиваль, організований рок-групами, які були дуже популярними ще в НДР". Найбільш відомим та часто вживаним прикладом такого утворення є *f Ostalgie* — "ностальгія за життям у НДР" (утворене шляхом елімінації першої букви у слові *Nostalgie*). Напр.:

"Was im Westen gern als neue Ostalgie belachelt wird, ist so alt wie der Arbeiter-und Bauern-Staat heute ware" (1:33).

Таким чином, за нових умов суспільно-політичного життя в Німеччині відбулося деяке звуження значення лексеми *m Osten* (зміна її денотативного значення). Разом з цим дана лексема може набувати різних варіантів значення в залежності від інтенцій комунікантів та від оцінного компоненту її семантики.

Розглянуті нами факти мови свідчать про те, що в лексиці німецької мови на сучасному етапі відбуваються процеси її якісного оновлення, що виявляється, зокрема, в появі нових значень у відомих раніше слів, які відображають суспільно-політичне та соціально-економічне життя мовців. Явища семантичної іновачії мали також певне значення для процесів відривування в лексиці західної та східної частин Німеччини протягом досліджуваного етапу, сприяли усуненню релевантних рис на рівні змістовної сторони мовних знаків, на підставі яких вони могли раніше співвідноситися з тією чи іншою німецькою державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цима Л.И. Глагольные инновации и их экстралингвистическая детерминированность в современном немецком языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. - К, 1981. - 24 с.
2. Шмелёв Д.Н. Введение // Способы номинации в современном русском языке. - М.: Наука, 1982. - С. 3-44.
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. - Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 1989. - 1816 S.
4. Kauffmann M. Wende und Wiedervereinigung: Zwei Wörter machen Geschichte // Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache/ hrsg. von H.J.Heringer, G.Samson, M.Kauffmann u. W.Bader. - Tübingen: Niemeyer, 1994. - S. 177-190.
5. Kessler Chr. Von Osten bis Ostalgie. Zum Wortschatz im Umfeld eines Begriffs // Wort und Wortschatz: Beiträge zur Lexikologie / hrsg. von I.Pohl u. H.Ehrhardt. - Tübingen: Niemeyer, 1995. - S. 95-103.
6. Langenscheidts Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache/ hrsg. von D.Gotz, G.Haensch, H.Wellmann in Zusammenarbeit mit der Langenscheidt-Redaktion. - Berlin,

München, Leipzig, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 1993. - 1183 S. 7. Ludwig K.-D. Zur Sprache der Wende. Lexikologisch-lexikographische Beobachtungen // Die deutsche Sprache nach der Wende/ hrsg. von K. Welke, W. Sauer, H. Gluck. - Hildesheim, Zürich, New York: Olms (= Germanistische Linguistik, Bd. 110-111), 1992. - S. 59-70.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Der Spiegel. - Hamburg: Spiegelverlag, 1998. - № 21. 2. Neue Miete und neues Wohngeld. Erläuterungen zum geltenden Miet- und Wohngeldrecht in den neuen Bundesländern und Berlin-Ost. - Bonn: Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau, 1995. - 44 S. 3. Schaarschuh F.-J. Von West nach Ost. Evaluieren, privatisieren, kommissionieren // Der Sprachdienst. - Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache, 1992. - Jg. XXVI, H. 5. - S. 151-155. 4. Unser Land verändert sich. Deutschland 1990-1995. - Bonn: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1995. - 215 S.

ДИСКУРСИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИСЛІВ'ІВ

Корень О.В. (Суми)

Сучасна лінгвістика багато уваги приділяє вивченню когнітивних проблем комунікативних одиниць вищого порядку. Прислів'я традиційно розглядаються як номінативні та комунікативні одиниці (1:339-356), досліджуються на стику наукових парадигм текстової лінгвістики, фольклористики, фразеології та пареміології (4:101). Увага науковців звернена перш за все на структуру пареміологічних виразів та їх використання. Сучасні наукові потреби визначають важливість вивчення функціональних аспектів прислів'їв в межах теорії когнітології та теорії комунікації (7:231). Аналіз вживання прислів'їв може здійснюватися в межах прагматико-семантичного підходу (термін А. Крікмана) (7:235). Більш коректним вважаємо визначення цього підходу як прагматико-функціонального. При дослідженні різних дискурсів цей підхід конкретизується як прагматико-дискурсивний. Цей підхід передбачає дослідження прагматичних та дискурсивних функцій паремій. Під прагматичною функцією розуміємо здатність мовної одиниці реалізувати певне комунікативне навантаження, під дискурсивною — здатність мовної одиниці приймати участь у організації дискурсу та сприяти інтегруванню текста у єдине ціле. Саме в динаміці текстів об'єктивується пареміологічна функціональність, семантичне навантаження та тенденції узусу.

Вживання прислів'їв у рекламній та кінематографічній продукції, художній англійській літературі зумовлено комунікативною активністю, гнучкістю, «сиюминутной готовностью быть применимыми ко множеству

случаєв» (2:312-314). Ці характеристики дозволяють пареміям виконувати у дискурсах різні функції. Базовими, загальними функціями є моделююча, повчальна, комунікативна, орнаментальна (3:88-90). В англійській мові існують прислів'я, за якими ригористично закріплені певні комунікативні ситуації. Ці паремії виконують регулюючу, конвенціональну функцію. Так, прислів'я *Of all victuals, drink digests the quickest* вживається як вибачення за вживання напоїв після їжі; *Every one's faults are not written in their foreheads* вживається як відповідь тим, хто займається критиканством. Паремії вживаються не тільки для повчання адресатів, прикрашення мовлення тощо, але й виконують низку додаткових функцій. Поява додаткових функцій обумовлюється дизайном прислів'їв, їх стилістичним навантаженням та дієвістю антропоцентричного фактора.

Прислів'я у мові літературних героїв реалізують різні прагматичні інтенції. По-перше, вони свідчать про рівень інтелекту/освіти персонажу, розкривають його емоційний стан, дають мовленнєву характеристику (функція мовленнєвої характеристики). По-друге, комуніканти використовують прислів'я для аргументації (аргументативна функція), підсилення думки, адекватного виразу почуттів (інтенсифікуюча функція), для етикету (функція ввічливості), пожвавлення мови, її прикрашення (ідіосінкретична функція), для вербалізації ставлення до чого-небудь (аксіологічна), для регулювання комунікації персонажів (фатична). Авторська позиція і художній задум позначаються в тексті експліцитно та імпліцитно.

Паремії у функції мовленнєвої характеристики персонажу виступають засобом опосередкованого представлення літературного персонажу. Мова персонажу у художньому творі виконує роль маркеру поведінки, рівня культури та освіченості. Вживання прислів'їв у стандартній формі є індикатором обмеженості та недалекості, в більшості випадків є носієм негативної конотації. Вживання паремій у трансформах, творче обігрування свідчить про неординарність, характерологічний портрет, як правило, позитивного героя.

«*Guy is very young,*» she said rather firmly. «*We mustn't forget that.*» «*The child, madam, is father to the man,*» said Miss Wilkin, rather with the air of one displaying the more erudite part of her mind, opening one of its well-stored cupboards /Hichens/. В цьому прикладі у створенні образу використовується паремійна мова персонажу та авторська ремарка, що обумовлює негативну оцінку.

Аргументативна функція прислів'їв має місце тоді, коли учасники усної чи письмової комунікації звертаються до паремій задля аргументації своєї точки зору з будь-якого питання, для пояснення своїх дій та виправдання вчинків. Така апеляція експлікується універсальністю/актуальністю асерцій пареміологічних одиниць.

Max rose. «But, Rodney, aren't you staying for lunch? I thought ...» «I'm afraid I'll have to go. Business before pleasure, you know. McFadden Pulls need me.» /Masters/

Інтенсифікуюча функція прислів'їв полягає в тому, що ці одиниці виступають в якості інтенсифікаторів емоцій та почуттів, додають особливості гостроти та шарму розповіді.

Sometimes conscience raised its head, staring, unbelieving. Sometimes the mind withdrew and held up a pointing finger. You. You. Madness. Whom the gods would destroy ... /Graham/

Функція ввічливості дозволяє паремії виразити думку завуальовано, у цьому випадку прислів'я використовуються для квазі/прозорого натяку. У тексті, в якому вживається таке прислів'я, реалізується схована прагматика, що дозволяє «коденсувати» розповідь, поглибити зміст, імплікувати нові рематичні аспекти (6:32).

'How's he been otherwise?'

'Actually rather sweet. Much more as he was in the beginning. Full of compliments about how brave, intelligent, all the rest, we've been.'

'Fear the Greeks ...' /Fowles/

Ідіосинкретична функція прислів'їв проявляється у структурних модифікаціях, відхиленнях від кліше, у тенденції передати думку стисло, ясно. Це спонукає учасників мовленнєвого акту звертатися до неології, інновацій пареміологічних стандартів.

She came behind me and put her hand on my shoulder and made me turn

'Do I look an evil woman? Did my daughters?'

'Actions. Not looks.' /Fowles/

Прислів'я актуалізуються з метою вербалізації красномовності та креативного мислення.

Normally I'm an in-for-a-penny, in-for-a-pound man, but perhaps I too have said more than enough on the subject. Better late than never, however with a stitch in time. /Morning Star/

Різного роду трансформації (граматичне перерозкладання, оновлення, алюзивне вживання) спонукають реалізацію комічної функції, спрямовані на підтримання гарного настрою.

A father had been lecturing his young hopeful upon the evils of staying out late at night and getting up late in the morning. «You will never amount to anything», he continued, «unless you turn over a new leaf. Remember that the early bird catches the worm.» «What about the worm, father?» inquired the young man. «Wasn't he rather foolish to get up so early?» «My son», replied the father solemnly, «that worm hadn't been to bed all night; he was on his way home».

Фатична функція (підтримання комунікації) репрезентована у тих випадках, коли паремія є лише фоном розмови і при цьому відсутній акцент на її інформативності.

A schoolboy once came upon a form-mate smoking in a quiet corner behind the gymnasium. «Are you enjoying it, Jenkins?» he asked. «Not very much,» admitted Jenkins, «but the ban on smoking makes it more exciting.» /Ridout, Witting/

Вживання пареміологічних одиниць у авторській розповіді диктується вирішенням не локальних текстових завдань автора, а загальнотекстовими - завданнями формування цільного тексту. Глобальні текстові завдання підпорядковують собі локальні, які слугують окремими «цегельками» фундаменту тексту. Композиційне місце паремії впливає на її функціональне навантаження. Особливу актуалізацію прислів'я набуває у сильних позиціях тексту (у заголовку та фіналі твору), де відбувається додаткове прагматичне, дискурсивне та стилістичне підсилення паремії, створення зв'язку між назвою та текстом. Прислів'я у заголовку має функцію атрактивну (привернути увагу, зацікавити), тематичну (інформувати про що йдеться у творі) (5:143), підготовчу для сприйняття головного тексту (націлити на адекватне сприйняття).

E. M. Forster - «Where Angels Fear to Tread», C. J. Henderson - «Nothing Lasts Forever», «Something for Nothing», «No Free Lunch», John R. Riggs - «Let Sleeping Dogs Lie», «One Man's Poison», «The Last Laugh», Lacey Dancer - «Lightning Strikes Twice».

У самій тексті паремія, головним чином, слугує засобом когерентності тексту. Функція поживлення розповіді спостерігається при включенні прислів'я у розповідь, у якій подається низка послідовних дій. Це включення дозволяє уникнути монотонності викладу, сприяє адекватній вербалізації авторських задумів або навіть відхиленню від основного сюжету. Це ми спостерігаємо у Джозефа Конрада, автора роману «Шанс».

Flora was not exactly thrown out into the street, I believe, but she was bundled bag and baggage on board a steamer for London. Did I tell you these people lived in Hamburg? Well, yes - sent to the docks late on a rainy winter evening in charge of some sneering lackey or other who behaved to her insolently and left her on deck burning with indignation, her hair half down, shaking with excitement, and truth to say scared as near as possible into hysterics. If it had not been for the stewardess who, without asking questions, good soul, took charge of her quietly in the ladies' saloon ... it is by no means certain she would ever have reached England. I can't tell if a straw ever saved a drowning man, but I know that that a mere glance is enough to make despair. For in truth we who are creatures of impulse are not creatures of despair. Suicide, I suspect, is very often the outcome of mere mental weariness - not an

act of savage energy but the final symptom of complete collapse. The quiet, matter-of-fact attentions of a ship's stewardess ... was enough to dissipate the shades of death gathering round the mortal weariness of bewildered thinking which make the idea of non-existence welcome so often to the young. /Conrad/

Резюмуюча функція (висновку або підведення підсумків) має місце при вживанні паремії у кінці твору або фрагменту тексту у якості висновку або підсумку. Так, у дев'ятій главі середньовічної поеми «Pearl» кожна композиційна частина закінчується одним й тим самим прислів'ям *The grace of God is enough*.

*'Enough indeed washed from that well,
Water and blood from the wound so wide:
The blood brought us from the bane of hell
And stopped our second death being died.
The water is baptism, truth to tell,
Which followed the spear so grimly ground,
And washes away the guilts which fell
From Adam so that in death we drowned.*

*Between us and bliss the whole world round
There is nothing now God has not cast off.
To bliss once more we are blessedly bound,
And the grace of God is great enough. /Medieval English Verse/*

Поліфункціональність паремії спостерігається при багаторазовому вклученні прислів'я/ прислів'їв в текст. Авторські інтенції спрямовані на непряме повідомлення про відношення автора до зображених подій або персонажів (функція маніфестації авторської позиції); вербалізацію основної ідеї твору (функція маніфестації ідеї твору); створення ефекту напруги (функція утримання читачької уваги).

У романі Агати Крісті «Спляче вбивство» три паремії *Let sleeping murder lie*, *Time flies*, *Let well alone* повторюються з періодичністю відповідно 2/3/3 і сприяють реалізації згаданих авторських інтенцій. Основним лейтмотивом твору є думка автора залишити минуле у спокої.

Прислів'я, як правило, реалізують декілька інтенцій одночасно. Їх комбінації можуть бути найрізноманітнішими, бо паремії проявляють себе як полісемантичні утворення різних прагматичних забарвлень. Функціонуючи у текстовому полі прислів'я виконує ряд основних та допоміжних функцій, зумовлених намірами автора, темою та ідеєю твору, стилістичними особливостями жанру. Широкий прагматичний спектр паремій дозволяє виконувати в тексті симультано цілий комплекс функцій для відтворення картин світу. Дослідження на масиві художньої прози висвітлюють той факт, що прислів'ям властива поліфункціональність. Цікавим є те, що текст не тільки усуває поліфункціональність, але й створює умови щодо її

існування, оскільки одна й та ж паремія може прочитуватися, осмислюватися у руслі різних авторських інтенцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. - М.: Высш. шк., 1996. - 381 с.
2. Николаева Т.М. Обобщенное, конкретное и неопределенное в паремии // Малые формы фольклора: Сб. статей памяти Г.Л. Пермякова / Под ред. Т.Н. Свешникова. - М.: Издат. фирма «Вост. лит.» РАН, 1995. - С. 311-324.
3. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. - М.: Наука, 1988. - 236 с.
4. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише). - М.: Наука, 1970. - 240 с.
5. Паповянец Э.Г. Рекламный слоган как константа рекламного текста // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: Міжвуз. зб. наук. пр. - Харків: Константа, 1996. - С. 143.
6. Тарасова И.П. Смысл предложения-высказывания и коммуникация: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Ин-т языкознания РАН. - М., 1992. - 44 с.
7. Фойт В. Разработка общей теории пословиц // Паремиилогический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, текст) / Под ред. Г.Л. Пермякова. - М.: Наука, 1978. - С. 230-238.

ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ УЗУАЛЬНИХ ТА ОКАЗІОНАЛЬНИХ ФОРМ ЗВЕРТАННЯ

Корнійко І.В. (Київ)

Поняття узувального і okazіонального значень не є новими в мовознавстві. Але не дивлячись на довгу традицію лінгвістичних досліджень даної проблематики, не вирішеними залишаються питання про статус узувальних та okazіональних слів, критерії розділу узувальних і okazіональних слів, методи виділення okazіоналізмів в потоці мовлення і т.д. Труднощі значно зростають якщо йдеться не про слово, а про одиниці інших мовних рівнів. Дана стаття присвячена проблемі розмежування узувальних і okazіональних форм звертання.

Неоднозначність мовного статусу лексичних okazіоналізмів затруднює в свою чергу розділ номінальних форм звертання на узувальні та okazіональні, хоча, навіть на перший погляд, очевидно є різниця між формами звертання типу Frau X та Hurraschreier і т.п. як в аспекті їх функціонування так і в аспекті їх лексичної реалізації. Розмежування узувальних та okazіональних форм звертань виявляється проблематичним і через особливості мовного феномену звертання.

Звертання як засіб вираження зверненості мовлення є одиницею комунікативного рівня, яка має комунікативний смисл і є одним із засобів реалізації інтенціонального смисла висловлювання. Форми звертання підля-

гають, таким чином, дії закономірностей та тенденцій усного і писемного мовлення.

Поняття узуальне і okazіональне корелюють з поняттями мовної норми і нормативного мовлення. Якщо виходити з визначення мовленнєвої норми як сукупності найбільш сталих традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених в процесі суспільної комунікації (3:33), то узуальними є мовні одиниці, які задовольняють вимогам нормативності, а саме: відповідають структурі мови; регулярно і масово відтворюються в процесі спілкування; акцептовані соціально, тобто лексикографічно кодифіковані (4:169-170; 3:33)

Проектуючи перераховані критерії нормативності на парадигму форм звертання, і враховуючи, що нормативні мовні/ мовленнєві одиниці є узуальними, можна було б вивести ідентичні критерії визначення узуальності форм звертання: 1) форми звертання утворюються з лексичних одиниць мовної системи; 2) вживаються у мовленні і розуміються всіма носіями мови; 3) вони кодифіковані лексикографічними джерелами, тобто визнані соціально.

Проте навіть поверхневий аналіз форм звертання виявить недостатність критерія лексикографічної кодифікованості для віднесення форми звертання до узуальних, або okazіональних. Маркованими в словниках виявляються п'ять антропонімів-апелативів: Herr, Frau, Fräulein, Dame, Genosse. Апелативи Fräulein, Dame, а також деякі позначення титулів є згідно з відмітками словників застарілими і мають обмежену функціональну сферу.

Постає також інше питання. Якщо узуальними вважати лише форми звертання, утворені за допомогою апелативів Herr, Frau, Fräulein, Dame, Genosse, тобто звертання типу: Frau/ Herr Weinrich, ...; Herr Professor, ...; Frau Ärztin, ... — то до якої групи — узуальних, або okazіональних форм звертання віднести звертання типу: Mein alter Freund, ...; Mutter, ... і т.д. Адже такі форми звертання утворені за допомогою лексем, які є узуальними і нормативними з точки зору мовленнєвої норми. Згідно до зазначених критеріїв узуальності, узуальними слід вважати всі форми звертання, які виражаються іменниками-антропонімами.

Вживання форм звертання, утворених за участю вказаних апелативів в "непридатних" комунікативних ситуаціях, вважатиметься порушенням мовленнєвої норми і підлягає соціальному покаранню: перешкода в комунікації, порушення принципу кооперації, або ж припинення комунікації. Таким чином порушується другий із зазначених критеріїв узуальності.

Тому класифікувати форми звертання на узуальні та okazіональні, виходячи лише з відповідності/ невідповідності лексичної реалізації форм звертання мовленнєвій нормі, неможливо, якщо не прийняти до уваги інші характеристики форм звертання.

Зняти протиріччя між лексичною реалізацією форми звертання, її нормативністю/ ненормативністю можна, розглянувши їх як характеристики форм звертання в різних аспектах. Поняття узуальності і okazіональності, з одного боку, а також нормативності/ ненормативності, адекватності/ неадекватності форм звертання, з іншого боку, стосуються різних аспектів форм звертання. Узуальність/ okazіональність форм звертання — лексичної реалізації форм звертання. Інші ж характеристики визначають узуальність/ okazіональність вживання форми звертання, тобто її відповідність комунікативній ситуації.

Таким чином, критерієм поділу форм звертання на узуальні і okazіональні вважаємо взаємозв'язок між словом як лексичною одиницею, зафіксованою в словнику, як одиницею словникового складу, та можливістю її вживання у функції звертання.

Отже, узуальною є така форма звертання, яка виражається апелятивом, кодифікованим в лексикографічних джерелах як можлива форма звертання, або іншим узуальним антропонімом, який виявляється факультативним додатком до апелятива. Натомість, okazіональною вважається форма звертання, яка виражена одноразовим іменником-новоутворенням, або іншою субстантивованою частиною мови, не зафіксованою в лексикографічних джерелах.

Такі дефініції дають можливість розділити дві полярні позиції — узуальні форми звертання (1) і okazіональні форми звертання (2):

(1) „*Hell, Herr Feldwebel!*“ *erwidert Tjaden frech.* (Remarque, 72)

(2) *Antworte doch, du ewiger Antworter!* (Borchert, 39)

Основа утворення узуальних і okazіональних форм звертання — номінативна діяльність мовної особистості, а саме два її різні процеси — ідентифікації та характеристики. Звертання створюють на думку Н.Д. Арутюнової, проміжну між ідентифікативною і предикативною зону семантики, здійснюючи перехід від ідентифікуючої об'єктивної семантики до семантики суб'єктивного типу. (1:344) Продовжуючи думку Н.Д.Арутюнової можна висунути припущення, що превалювання одного з двох названих процесів номінації результується в два види звертань з точки зору їх семантичної експлікації. Ідентифікуюча номінація є підґрунтям появи узуальних форм звертання. “Ідентифікуючі слова ... найбільш пристосовані для того, щоб називати” (2:3) (переклад мій — К.І.) Саме в цьому і полягає завдання узуальних форм звертання — назвати адресата висловлювання, актуалізувавши відому мовцеві і необхідну та доречну в даній комунікативній ситуації соціальну інформацію про адресата.

Okazіональні форми звертання є наслідком процесу номінації, що спирається на суб'єктивну предикатну номінацію. Їх основне завдання є вираження ставлення мовця до адресата, що передбачає емотивні конотації у форм звертання такого типу.

Звичайно, okazіональні новоутворення-звертання підлягають загальним моделям словотворення, які існують в мові. З морфологічної точки зору okazіональні звертання представлені складними словами: приклад (3), власними іменами-прізвищами, що зрозумілі лише мовцю і адресату (4), абрєвіатурами (5):

(3) *Möchte ich ihr nicht raten, du Rheineule.* (Remarque, 5)

(4) *Puck, du bist kein Kind mehr.* (Brezan, 86)

(5) *Sonst können wir euch nie wieder was Ernsthaftes erzählen. Nicht wahr, O.E.?* (Benz, 170)

Проте, творимість okazіональних звертань не свідчить про їх багато-чисельність. Саме ненормативність і прив'язаність okazіональних звертань до комунікативної ситуації, в якій вони вживаються, обмежує кількісне зростання okazіональних форм звертання.

Зображення парадигми форм звертання у вигляді чітко розмежованої двочленної опозиції: узуальні - okazіональні форми звертання виявляється досить спрощеним і неадекватним дійсному стану речей.

Різноманітність і багатогранність комунікативних ситуацій, учасниками яких стає мовна особистість на протязі навіть одного дня, чи то в ролі мовця, чи то в ролі адресата, необмежена. Отже, форм звертання типу Herr/ Frau + прізвище і т.ін. явно недостатньо для того, щоб задовольнити потреби комунікантів. Очевидно, що мова надає учасникам комунікації можливість послуговуватися іншими антропонімами, які утворюють загальне поле позначення особи.

(6) *Was sagen Sie dazu, junger Krieger?* (Remarque, 88)

(7) *Kinder, wir schreiben jetzt ein großes lateinisches L.* (Remarque, 167)

Але якщо вони не марковані в словниках як форми звертання та не є новоутвореннями, то постає запитання, до якої зони належать такі форми звертання — узуальних звертань чи okazіональних. Ми пропонуємо виділити між екстремальними полюсами узуальних і okazіональних форм звертання перехідну зону форм звертання.

Обмежуватись в процесі розгляду феномену звертання лише іменниками-антропонімами значило б не виправдане звуження опису практики повсякденного спілкування, а також ігнорування реально існуючих, поширених і продуктивних тенденцій, яким підлягають мовні знаки в процесі номінативної діяльності мовної особистості: метафоризація і метонімізація, субстантивация.

Функціонування продуктів вторинної номінації в ролі звертань виявляється закономірним в аспекті індивідуалізації та вираження мовцем свого ставлення до адресата через створення певного образу, можливого завдяки семантичній транспозиції.

(8) *Du bist so heiser, du optimistischer Tenor!* (Borchert, 46)

(9) *Salü, Ernst, alte Vogelscheuche!* (Remarque, 153)

(10) *Bist du glücklich, Schwälbchen?* (Remarque, 183)

Зрозуміло, що такі форми звертання не можна віднести до узуальних, але їх не можна однозначно назвати okazіональними, якщо за критерій було взято новоутворення. Визначення їх як перехідної зони між узуальними і okazіональними встановлює рівновагу між двома параметрами: узуальність значення слова, що транспонується, та okazіональність його вживання як форми звертання. У функціональному аспекті сама практика повсякденного спілкування доводить узуальність вживання таких іменників як звертань. Важливою ознакою форм звертання, виражених семантично транспонованими іменниками, є емотивна забарвленість. Адже русійною силою їх створення є саме емоційний стан мовця.

Іншим джерелом поповнення перехідної зони форм звертання є субстантивація ад'єктивної лексики. Відад'єктивні лексичні одиниці поєднують в собі здатність вказувати на адресата висловлювання і водночас виражають емотивно-оцінне ставлення мовця до адресата. Вони так само як і метафоричні форми звертання виявляють емотивні конотації.

(11) *Halt die Schnauze, Dicker!* (Remarque, 43)

Отже, перехідна зона об'єднує форми звертання, що утворені узуальними антропонімами, або сталими словосполученнями, зафіксованими в лексикографічних джерелах, але не маркованими як можливі форми звертання, а також антропонімами-продуктами вторинної номінації та субстантивації. Такий склад перехідної зони зумовлює наступні висновки:

- * з огляду на джерела поповнення, перехідна зона виявляється найчисельнішою, в порівнянні з узуальними та okazіональними формами звертаннями;

- * між проміжною зоною та узуальними і okazіональними звертаннями не існує чітких кордонів. Існуючі між ними межі можна визначити як прозорі і аморфні, що дозволяють міграцію форм звертання в напрямку від узуальних за значенням і вживанням як форми звертання до узуальних за значенням і okazіональних за вживанням як форми звертання;

- * однією з прикмет віднесення форми звертання до перехідної зони є емотивні конотації форм звертання. Чим більше емотивна забарвленість форми звертання, тим ближче вона наближається до граничного полюса — групи okazіональних форм звертання.

Таким чином, поділ форм звертання на дві чітко розмежовані групи узуальні і okazіональні, не спроможний адекватно відтворити практику мовленнєвого спілкування. Більш придатним видається виділення трьох відкритих зон щодо лексичної реалізації звертання: узуальної, перехідної і okazіональної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Номінація і текст // Языковая номінація. Види найменованій. — М.: Наука, 1977. — С.304-357.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. —

М.: «Языки русской культуры», 1998. – 896 с. 3. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации. – М.: Инфа-М., 1997. – 269 с. 4. Ребрий А.В. Практические методы выделения окказионализмов в потоке речи // Вісник Харківського університету, 1997. – №406. – С.169-174.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Benz G.B. Kriminaldirektor Türks schwerster Fall. Gütersloh: Bertelsmann Verlag, 1974. – 196 S. 2. Borchert W. Draußen vor der Tür. – Hamburg: Rowolt, 1975. – 121 S. 3. Brezan J. Bis daß der Tod uns scheidet // Am Anfang müssen Geigen sein. – Stuttgart: Ernst Klett Schulbuchverlag, 1993. – S.84-91. 4. Remarque E.M. Der Weg zurück. – Berlin, Weimer: Aufbau Verlag, 1988. – 256 S.

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕКСТОВЫХ ФОРМ И СПОСОБОВ ИЗОБРАЖЕНИЯ ВЕЩНОГО МИРА В АНГЛИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ XVIII-XX ВЕКОВ

Ковалева Т.П. (Житомир)

Изображение вещного мира (далее – ВМ) – искусственно созданных материальных объектов, составляющих фон литературного действия – является важным композиционным элементом художественного произведения, необходимым условием его структурной и информативной целостности. Будучи исторически изменчивым, изображение ВМ отражает своеобразие видения и представления художественного предмета, характерного для целых эпох и литературных направлений. Общеизвестно, что эволюция художественного метода неизбежно сказывается на элементах плана выражения, поэтому так же как и портрет, и пейзаж описание ВМ претерпевает серьезные изменения как в плане своей протяженности и структурной организации, так и в плане семантической репрезентации и полноты охвата признаков вещи (7 :136).

Из этого следует, что выявление эволюции словесных приемов изображения ВМ требует системного анализа, проводимого как на уровне их лексико-семантической организации, так и на композиционно-структурном уровне, то есть предполагает анализ развития текстовых форм и способов изображения ВМ. Согласно классификации, предложенной Т.И.Ижевской, выделяются следующие способы изображения: визуальный (изображение строится на передаче изобразительно-описательных признаков, которые могут быть нейтральными, маркированными и лейтмотивно-имплицитными), оценочный (в изображении доминируют семантические признаки) и отвлеченный (доминируют эмоциональные семан-

тические признаки). В зависимости от количества выделяемых в описании признаков разграничиваются текстовая форма Детали (содержит единственный признак), текстовая форма Краткого Рассказа (не более трех признаков) и текстовая форма Развернутого Рассказа (содержит множество признаков) (6 :62). Изучение особенностей структуры текстовых форм предполагает рассмотрение такого параметра, как рассредоточенность/сосредоточенность структуры, поскольку изображение ВМ может не только локализоваться в тексте одномоментно, но и формироваться постепенно, собирая и накапливая отдельные элементы по мере линейного развертывания текста (7 :23).

Наблюдение над художественными прозаическими текстами XVIII века позволяет говорить о преобладании развернуто-сосредоточенных описаний, содержащих множество семантических признаков. Скрупулезная обрисовка ВМ в романе нового жанра, за которым закрепляется термин "novel", используется в качестве "приемов реального", для передачи картины жизни в образах достоверных и социально-исторически конкретных (4 :101). Так, в приключенческих романах раннего Просвещения "*Robinson Crusoe*" и "*Gulliver's Travels*" тщательно обрисованный вещный фон создает иллюзию полной достоверности фантастических приключений героев. В сюжетно-экстенсивных романах середины века ("*Tom Jones*") преобладание формы Развернутого Рассказа обусловлено локализацией действия в широких пространственных пределах, а в произведениях конца века ("*Humphrey Clinker*") – воссозданием широкого реального географического контекста, в чем исследователи видят предвосхищение появления социально-исторического романа, впоследствии развитого В. Скоттом.

Другим фактором, вызывающим доминирование текстовой формы Развернутого Рассказа в художественных произведениях XVIII века, является тенденция изображать ВМ с внешней точки зрения эпического повествователя, которая характеризуется временной дистанцированностью от изображаемой действительности, отсутствием пространственной определенности позиции описывающего субъекта и позволяет создать обширное эпическое полотно, охватить участки действительности, удаленные на значительное расстояние и необозримые в условиях реального наблюдения. Наглядным примером может послужить описание Летающего острова в романе Дж. Свифта "*Gulliver's Travels*", которое охватывает основание острова ("*...under surface ... which appeared as one even regular plate*" (p. 158)); его верхнюю часть ("*The declivity of the upper surface...*" (p.158)); глубокое ущелье в центре ("*At the centre of the island there is a chasm about fifty yards in diametre*" (p. 158.)). Описания подобного рода превышают рамки чувственно-наглядного, так как последовательность

представления объектов отражает движение мысли рассказчика, а не движение взгляда вовлеченного наблюдателя, занимающего конкретную физическую позицию в пространстве (2 :36).

Развернутая форма описаний ВМ в английском просветительском романе мотивирована также характером выделяемых семантических признаков. Большинство изображаемых объектов обрисованы в оценочном и эмоционально-оценочном ракурсе, отсутствие единичного и спонтанно увиденного обуславливает отсутствие маркированных изобразительных признаков, позволяющих передать наиболее репрезентативную характеристику объекта, используя минимум языковых средств. С другой стороны, упор на "пространственную ориентацию и наглядность изображения" (3 :18) приводит к обилию изобразительных признаков пространственной семантики. Так, в упоминавшемся выше описании Летающего острова лексическими репрезентантами данных семантических признаков служат предложно-субстантивные группы, локальные наречия, предлоги локальной семантики (*"Above it", "over all", "from the circumference to the centre", "beneath the upper surface of the adamant", "In this cave", "In the middle of the concave"*), а также числительные и существительные количественной семантики, указывающие на размер и пространственное расположение предметов (*"7837 yards, or about four miles and a half", "three hundred yards thick", "the height of about two hundred yards", "ten or twelve foot deep", "half a mile in circuit", "two hundred yards distant from the centre", "fifty yards in diameter", "at the depth of two hundred yards", "in length six yards", "four foot deep", "twelve yards in diameter", "each six yards high", "twelve inches deep"*) (*"Gulliver's Travels"*, p. 158).

Наполняясь конкретным локальным, историческим и национальным содержанием, составляющим суть понятия "местный колорит" (1 :216), и обращаясь в часть характеристики литературного героя, изображение ВМ достигает большей выразительности в литературе XIX века. Более тесное вхождение изображения ВМ в сюжет произведений вызывает преобладание форм рассредоточенной структуры и сокращение объема описаний. К фактам, способствующим рассредоточению структуры текстовых форм, следует отнести изображение с динамической точки зрения вовлеченного наблюдателя, применение техники контрастного показа – приема, широко распространенного в поэтике романтизма, а также появление лейтмотивно-имплицитных признаков, которые отражают глубинный характер связи "человек – его вещное окружение". Поскольку языковой основой формирования лейтмотива описаний является дистантный семантический повтор, текстовые формы рассредоточенной структуры становятся необходимым условием его актуализации. Так, например, в дистанцированных фрагментах изображения дома мистера Домби, героя ро-

мана "Dombey and Son", фіксуємо повтор акцентного призна, передаваного епітетами "dark", "cold" і семантично близькими їм словами: "a tall, dark, dreadfully genteel street", "the dark heavy furniture", "a precious dark set of office", "one of the darkened rooms", "stately and dark as ever", "it was quite dark", "dark galleries", "a dark gap", "the long-darkened drawing room", "It is cold and dark", "The dark blot on the street", "The great house ... like a dark distance", "the black tressels", "black cold rooms", "yellow nearly black", "a black sediment upon the panes" ("Dombey and Son"). Акцентний признак – царящие в доме холод и темнота – создает імплікацію, способствует установлению ассоциативной связи между физическим видом дома и образом его сурового и мрачного хозяина.

Изменение структурной доминанты и выдвигание текстовых форм Краткого Рассказа и Детали в художественных текстах XX века вызвано сосредоточением основного внимания на аналитичности и психологизации речевого изображения и сокращением описательного элемента в целом. В модернистском психологическом романе, в центре внимания которого оказывается психологическая эволюция личности, показ того, как окружающая действительность входит в сознание человека, вызывая в нем поток ассоциаций (9 :90), изображение ВМ с позиции субъективного сознания манифестируется в микроформах внутренней и несобственно-прямой речи, например:

Well, I am here now. Blotchy brown brick houses.

(Ulysses, p. 73)

Happy. Happier then. Snug little room that was with the red wallpaper, Dockrell, one and ninepence a dozen.

(Ulysses, p. 196)

Making for the museum gate with long windy strides he lifted his eyes. Handsome building.

(Ulysses, p. 234)

Драматизация повествования, отход от традиционной композиции, выражающийся, в частности, в "семантическом" усечении эпической композиции (5 :67), тесное переплетение авторской и персонажной речи и композиционно-речевых форм вызывают дальнейшее сокращение объема и рассредоточение структуры текстовых форм изображения ВМ в произведениях второй половины XX века. Стремление к концентрированному выражению содержания переносит основную художественно-эстетическую нагрузку на изобразительно-имплицитную деталь. На выделении данного типа детали построены, в частности, описания в романе Г.Грина "The Heart of the Matter", повествовательной манере которого присущ лаконизм, простая, но внутренне напряженная, полная подтекста фраза.

Так, изображая интерьер комнаты главного героя, писатель акцентирует следующие детали:

He stood again by the door taking the whole room in - the child's photograph, the pots of cream, the dress laid out by Ali for the evening.

(The Heart of the Matter, p. 97)

Выделение "несущественных" деталей – фотография ребенка, баночка с кремом и платье жены – создает иллюзию живой жизни, в которой тесно переплетены "огромное и мельчайшее" (4 :100). Кажущаяся случайность представляемых деталей обманчива, так как "объектив" героя фиксирует только те из них, которые имеют непосредственное отношение к его семейной жизни, на проблемах которой он внутренне сконцентрирован. Накопление подобных изобразительных деталей и их представление крупным планом способствует активизации "многочисленных элементов плана содержания" (8 :319) и созданию импликации, которая раскрывает испытываемое героем чувство отягощенности проблемами личной жизни и способствует пониманию основного конфликта произведения – противоречий между личностными устремлениями героя и налагаемыми на него обязательствами.

Суммируя сказанное, отметим, что усиление антропоцентричности изображения ВМ в английской литературе XVIII-XX вв. отражается на структурно-семантической организации описаний. Изменение структурных характеристик описания ВМ выражается в сокращении объема текстовых форм и рассредоточении их структуры, изменение семантики описаний выражается в постепенном выдвигании визуального способа изображения. Увеличение числа изобразительно-имплицитных признаков позволяет повысить реалистичность описаний, расширить их смысловое содержание, то есть отражает встречный процесс, противоположный сокращению объема описаний.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белецкий А.И. Избранные труды по теории литературы. – М.: Просвещение, 1964. – 453 с.
2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1983. – 271с.
3. Ганецкая Л.В. Лингвистические особенности вторичных композиционно-речевых форм описания "характеристика", "сцена", "картина": Автореф. дис...канд. филол. наук. – К., 1985. – 24с.
4. Гинзбург Л. Литература в поисках реальности // Вопр. литературы. – № 2., 1986. – С. 98-138.
5. Гончарова Е.А. Контекстуальное взаимодействие средств различных языковых уровней в художественном тексте // Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1989. – С. 52-69.
6. Ижевская Т.И. Текстовые формы портрета в литературном произведении // Текст и его категориальные признаки. – К.: Изд-во Киевск. гос. педагог. ин-та ин. яз., 1989. – С. 61-67.
7. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
8. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 365 с.
9. Halloway J. The Literary Scene // The New Pelican Guide to English Literature. From James to Eliot. – London: Penguin Books Ltd., 1992. – Vol. 7. – P. 61-112.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Dickens Ch. Dombey and Son. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1955. – 1049 p. 2. Green G. The Heart of the Matter. – London: Penguin Books Ltd., 1987. – 272 p. 3. Joyce J. Ulysses. – London: Penguin Books, 1992. – 939 p. 4. Swift J. Gulliver's Travels. – London: J.M. Dent and Sons Ltd., 1991. – 318 p.

ИСПАНСКОЕ ВЛИЯНИЕ В АМЕРИКАНСКОМ АНГЛИЙСКОМ

Крицберг Р.Я., канд. филол. наук (Кривой Рог)

Испанское влияние в современном американском варианте английского языка (АМА) хорошо известно и служило объектом ряда исследований. Большинство из этих работ, однако, неполно отражают различные аспекты языковых контактов между английским языком (языком-суперстратом) и испанским языком (языком-субстратом) на территории современных США.

Например, А. Марквард (7), приводит, по его утверждению, полный список испанских слов в АМА, в котором отмечено немало погрешностей (pickappiny «нечто маленькое» французского происхождения), to mosey «уходить, покидать» неизвестного происхождения).

Спорная оценка влияния испанского языка на всю систему английского языка дается и в работе Н.Н. Амосовой (1:141-143). Автор полагает, что такое влияние исчерпывается несколькими десятками слов, причем на современном этапе оно непродуктивно. С этим утверждением трудно согласиться. Согласно исследованию Т.П. Корловской, число испанских слов в современном английском языке превышает 1 000 (3).

В настоящей статье рассмотрены основные языковые характеристики, проявляющиеся в процессе заимствования испанских слов в американском английском.

Материалом для настоящего исследования послужили более 500 испанских заимствований в АМА, выделенных автором самостоятельно из больших словарей Oxford (9), Webster (10) с последующей проверкой по испаноязычным словарям американизмов: Diccionario Ilustrado Sopena (4), Diccionario General de Americanismos (6). В число таких слов включались только те лексемы, заимствование которых первоначально имело место на территории США, в соответствии с генетическим принципом. При этом, согласно этимологической цепочке, строго разграничивались «язык-происхождение» - «язык-источник» - «язык-рецептор» (заимствование barrio

«испанский квартал» арабского происхождения: баггі «из открытой местности»).

Испанские заимствования в АМА наиболее многочисленны из всех языковых групп, что хорошо объяснимо внешним фоном. Испанская колонизация Северной Америки первоначально имела место во Флориде. В конце XVII в. Испания создала военные посты в Техасе и Нью-Мексико. В 1763 г. было достигнуто соглашение о разделе Флориды после конфликтов с английскими колонистами. Новый Орлеан, принадлежавший Испании, был в 1800 г. уступлен Франции. В 1819 г. США купили у Испании Флориду, а к середине XIX в. к США были присоединены остальные испанские владения — Техас, Нью-Мексико, Калифорния, Аризона. (2:359).

Иммиграция из Испании в США в 1871-1880 гг. составила 5 266 человек, в 1901-1910 гг. — 27 935 человек, в 1911-1920 гг. — 89 732 человек. Из Мексики число переселенцев в США в этот последний период составило 219 004 человека (ibid.:363-364).

Однако эти цифры конца прошлого — начала нынешнего века мало говорят об истинном демографическом составе населения США, значительная часть которого имеет испаноязычные корни. По данным переписи 1980 г., 7 693 000 человек имели мексиканское происхождение, испанское — 2 687 000 человек, пуэрто-риканское — 1 444 000, кубинское — 598 000, доминиканское — 171 000, колумбийское — 156 000, эквадорское 88 000, сальвадорское — 85 000, еще 95 000 были отнесены к категории Spaniards (8:18). В 1990 г. максимальное число иммигрантов, 57 000 человек, прибыло из Мексики, из Доминиканской Республики — 32 000 человек (5:15). Эти цифры в какой-то мере отражают состав населения США испаноязычного происхождения, однако и они весьма приближены, учитывая открытость границ с Мексикой, постоянный приток нелегальных и легальных иммигрантов из испаноязычных стран.

При этом необходимо учитывать неравномерность распространения этого населения на территории США. В основном оно располагается в ареалах западных и юго-западных штатов: Калифорнии, Аризоны. Нью-Мексико, Техаса. Согласно данным американского журнала Time, 85 % из 7 миллионов, прибывших или родившихся в Калифорнии с 1980 по 1990 гг., были либо выходцы из испаноязычных стран, либо из Азии (11:20), а за тот же период испаноязычное население выросло в Калифорнии на 70% (ibid.:28).

В диахроническом плане испанские заимствования в АМА начали употребляться в конце XVI в., например, *machete* «длинный нож» (1598), *mulatto* (1595).

Испанское влияние в АМА возрастает в XVII и XVIII вв., например, *rancheria* «группа хижины» (1600), *sierra* «горная цепь» (1613), *coyote* «кой-

от» (1626), trapiche «сахарная мельница» (1648), plaza «площадь» (1683), barranca «крутой обрыв» (1691), quadron «потомок белого и мулата» (1707), atole «кукурузная каша» (1716), Dago «кличка испанца» (1723), adobe «кирпич из соломы» (1748) г., mesquite «растение» (1759), lasso (1768), mesa «плато» (1775), to savvy «знать» (1785), alameda «место для прогулок» (1797).

В XIX в. отмечен максимум испанского влияния, например, было «осел» (1800), aguardiente «алкоголь» (1818), ranchero «ковбой» (1826), quebrada «горный поток» (1833), rancho (1845), cholo «мексиканец низкого происхождения» (1851), bronco «дикая лошадь» (1869), temblor «землетрясение» (1876), huarache «сандали» (1887), cantina «пивная» (1892).

В XX в. число испанских слов снижается, оставаясь, однако, заметным: meseta «маленькое плато» (1904), hoosegow «тюрьма» (1911), macho «агрессивный, мужественный человек» (1928), burrito «лепешка» (1934), pachuco «мальчик-мексиканец» (1943), perfecta «вид ставки» (1971).

Этимологически отмечены три главных непосредственных источника испанских слов: мексиканский испанский (МИ), примерно 20 % всех слов; американский испанский (АИ), примерно 25 % всех слов; остальные относятся к иберийскому испанскому (ИИ), 55 % всей группы. Внутри первой группы, МИ, одна треть лексем — результат собственного словообразования. Например, coyotillo «низкий, ядовитый кустарник», anquera «задняя часть большого седла», tasajillo «развесистый кактус». Как правило, это — суффиксация, весьма продуктивный способ словообразования в испанском языке, в отличие от словосложения, которое занимает здесь весьма скромное место. При этом в рассматриваемом материале достаточно продуктивен уменьшительный суффикс -illo, как в последнем случае (от tasaño). Среди других словообразующих суффиксов отметим следующие: -ado, -ada, -его, -ега, -udo, -aje.

Еще примерно треть слов, источник которых МИ, восходит в иберийскому испанскому, т.е. этимологическая цепочка в этом случае может быть представлена в виде: ИИ > МИ > Ама. Например, cibolero «охотник за бизонами», somancho «торговец с индейцами в районе юго-запада в XIX в.» и др. Меньшее количество слов восходит из МИ к языку индейцев нахуатл, проживающих в южной части Мексики и Центральной Америке, например, coyote «степной волк, койот», mole «острый соус».

Источники второй группы заимствования в Ама из американского испанского — в основном результат словообразовательных связей испанского языка. Например, reata «вид лассо» альтерация от lariat с аналогичным значением, pintano «вид рыбы Pomacentridae» — суффиксальное образование от pinto «выкрашенный», churtasco «жареная говядина» — имитационного образования, chino «ткань типа хаки» — результат расщепле-

ния полисемии от chino «растение sweet orange» и др. Немало лексем этой группы восходит к континентальному испанскому, например, cañon, tortilla «лепешка», отдельные слова проникли в АИ из языка нахуатл, например, comal «плоская жаровня», guayule «вид кактуса».

Наконец, среди заимствований из иберийского испанского в половине слов этой группы не упоминаются какие-либо другие этимологические источники. Например, chogizo «свиная сосиска», cinch «подпруга для седла», malpais «плохая почва» (словообразование от mal «плохой» и pais «страна»). Четверть слов этой группы восходит к латыни, например, cienaga «болото» от латинского caen «грязь», cola «очередь» от coda с тем же значением.

Ряд заимствований, маркируемые англоязычными словарями как «американский испанский», «мексиканский испанский», «испанский», как показала проверка по испаноязычным словарям американизмов, на самом деле восходит к другим региональным вариантам испанского языка в Латинской Америке. Например, лексемы guasa «вид морского окуня», incienso «кустарник Encelia», coronado «рыба вида Seriola», sapo «рыба вида Opsanus tau», tambor «морской ерш», casabe «рыба вида Carangidae», canistel «растение вида Pouteria», paloma «вид маленькой акулы» заимствованы из кубинского испанского.

Заимствование mayordomo «управляющий ранчо или поместьем» ограничено употреблением на Кубе и в Мексике; cabezon «рыба семейства Scianidae» употребляется на Кубе и в Пуэрто-Рико, sisi «рыба вида Anisotromus virginicus», cajon «ущелье, каньон» заимствованы из региона Чили и Венесуэлы; salada «соляная равнина» — колумбийского происхождения, cantil «темный змей вида Moccasin» заимствовано из испанского Гватемалы, rosa de montaña «вид виноградики Antigonon leptopus» — из Венесуэлы; escobeta «растение Orthocarpus» употребляется в Пуэрто-Рико и Санто-Доминго; trillado «кофе, высушенный на солнце», capitán «рыба Lachnolaimus maximus» — оба только в Пуэрто-Рико; palometa «рыба Trachinotus carolinus» заимствовано из ареала Колумбии и Аргентины; barbecue «жареное мясо» — карибского происхождения.

Таким образом, этимологически примерно 45 % слов всего корпуса восходят к региональным вариантам испанского языка в Латинской Америке, и, учитывая, преобладающее общепанское ядро, очевиден вклад и значительный удельный вес языковых форм испанского языка Нового Мира во всей группе испанских заимствований в АМА.

Характерная черта испанских заимствований в АМА — наличие этимологических дублетов, иногда триплетов, вариантов слов, употребляющихся в АМА с семантической или стилистической оттеночной разностью. Сравним: lobo - loafer «лесной волк» (испанское lobo), to savvy - to sabe «понимать, соображать» (sabe); sangria - sangarine «коктейль из под-

слащенного вина, эля и пива» (исходные формы совпадают); *lariata* - *reata* - *riata* «вид лассо» (*la reata*); *calabozo* - *calabooze* «тюрьма» (*calabozo*); *dally* - *welta* - *dally* «наматывание лассо вокруг луки седла» (*dale vuelta!*); *chaps* - *chaparajos* - *chappareras* «ковбойские штаны» (*chappareras*); *searer* - *cero* «вид рыбы макрель» (оба слова — модификация от *sierra*); *jaquima* - *hackamore* «уздечка» от *jaquima*; *anaqua* - *knackaway* «дерево вида *Ehretia elliptica*» (первая форма исходная); *chico* «растение *Sarcobatus*» - *chicalote* «вид белого мака»; *soopcan* - *conquian* «два вида карточной игры» (*con quien*); *sambo* - *zambo* (*sambo*) «человек смешанной индейской и негритянской рас».

Другая специфическая особенность этой группы состоит в том, что нередко вторичное, а не первичное значение слова становится употребительным в АМА. Рассмотрим при этом разные случаи. Первый — когда оба значения слова из общеиспанского слоя. Например, *placer* «удовлетворение» и «отложения песка или гравия»: именно второе, производное значение заимствовано в АМА. Аналогично: *cola* «хвост» и «очередь», *rodeo* «окружение» и «публичное представление», *lasso* (испанское *lazo*) «узел украшения» и «веревка для поимки скота», *tembior* «дрожание» и «землетрясение», *mesa* «стол» и «маленькое плато», *canasta* «корзина» и «карточная игра», *cuartel* «район» и «бараки», *sañuon* «длинная палка» и «каньон».

Второй случай — заимствование производного значения в АМА из американского испанского, в то время, как исходное принадлежит иберийскому испанскому. Например, *tortilla* в Испании — «вид омлета», в Латинской Америке и АМА — «лепешка из кукурузного хлеба». Аналогично: *mozo* «мальчик» и «работник, слуга», *manga* «материя» и «пончо», *remuda* «замена» и «замена лошадей», *gancho* «общая еда, котел на всех» и «ферма для разведения скота», *stampede* «сильный шум» и «дикий галоп животных», *taco* «затычка» и «сэндвич из кукурузной лепешки», *ceja* «бровь» и «край плато». Интересна история заимствования слова *mustang* из АИ *mesteño*, которое, в свою очередь, восходит к испанскому слову *mesta*. В Испании последнее когда-то означало «организация, образованная в XVI в. владельцами пастбищ Кастилии, Леона, Экстремадуры для разрешения споров между владельцами равнинных ранчо (*ribieriegos*) и горных ранчо (*señaniegos* или *señanos*) по поводу бродячего скота для защиты своих интересов».

Последний, менее типичный случай, когда оба значения, и первичное, и вторичное, заимствованные в АМА, употребляются исключительно в Латинской Америке. Например, слово *lerero* имеет много значений в этом регионе: «вульгарный, плохо воспитанный человек», «хитрый, проницательный», «бродяга» и др. Но только его периферийное значение «мексиканец низкого социального происхождения» проникло в АМА. В целом при наличии латиноамериканского и иберийского значений именно первое со-

храняется в АМА. Единственное исключение слово *sancha* «закрытый дворик» (в АМА из ИИ), в Латинской Америке это - «просторное место».

В отдельных случаях отмечено расщепление полисемии, омонимии между общеиспанским и латиноамериканским значениями, например, *ladino* означает «еврей, выходец из Испании» и «упрямая лошадь» (АМА); *manta* «одеяло, используемое как покрывало» (испанское «одеяло») и «вид ската, рыба»; *monte* «карточная игра» и «кустарник, чапарель» (МИ и АМА); *cantina* «таверна» и «сумка на луке седла» (АИ и АМА).

Заметим, что хотя иногда англоязычные словари относят этимологию некоторых слов к американскому испанскому, никаких следов последних в испаноязычных словарях американизмов не обнаружено. Например, *nieveta* «низкая калифорнийская трава», *morada* «место встречи секты кающихся, практикующих самобичевание», *bisagre* «маленький кактус», *cachaza* «вид пирога», *sanarina* «растение *Malvacidae*», *palomino* «порода низкой лошади», *goncador* «рыба *Scianidae*», *presidente* «вид коктейля» и др. По всей видимости, эти лексемы образованы из испанского материала в ареалах самих США с преобладающим испаноязычным населением — Запад и Юго-запад, что наблюдается достаточно редко.

Ассимилятивные преобразования испанских заимствований в АМА нередко сопровождаются народной этимологией, эллипсисом, альтерацией, например, *to vamoose* «уходить» от *vamos!* «давайте уйдем!», *bunco* «жульничество в картах» от *banca* «банк в азартных играх», *buscaroo* «ковбой» из *vaquero* (оба — народная этимология), *perfecta* «вид ставки» от *quinela perfecta*, *Navajo* от *Apache de Navajo* (оба — эллипсис), *chicano* от *Mexicano*, *larigo* от *latigo* (оба — альтерация). Однако примерно 60% испанских слов сохранили свою первоначальную форму, что объяснимо из-за близости испанского и английского языков.

Среди испанских заимствований отмечены сочетания, например, *chili con carne* «жаркое с острым перцем», *palo amarillo* «кустарник *Oregon grape*», *tierra temblada* «зона умеренного климата», *melon loco* «дикий виноград *Apodanthera undulata*».

Примерно 16 % заимствований подверглись семантическим изменениям в процессе ассимиляции в АМА. Сужение понятий встречается редко, например, *barrio* «квартал» > «испанский квартал», *pueblo* «деревня» > «индейская деревня», *vigilante* «охранник, сторож» > «член дружины», *fogon* «камин» > «камин в углу комнаты», *bulto* «образ» > «образ святого, вырезанный на дереве», *potrero* «пастбище» > «пастбище на ранчо». Чаще отмечена метонимия как механизм ассимилятивных изменений: *engamada* «крыша из ветвей» > «убежище с покрытием для танцев, развлечений», *pada* «ничто» > «незначительность», *bosque* «лес» > «рощица», *hondo* «глубина» > «глубокое ущелье», *dulce* «сладкий» > «сладости», *Dago* «испанское имя» > «испанец (прозвище)», *honda* «рогатка» > «узел на конце лассо».

Метафора как механизм изменений присутствует в 50 % всех ассимилятивных трансформаций. Например, *panatela* «длинное печенье» > «длинная сигара», *tornillo* «маленький болт» > «маленький боб», *forastero* «иностронец» > «вид какао», *olla podrida* «испорченный горшок» > «вид похлебки», *mañana* «завтра» > «неопределенное будущее».

Грамматические изменения в процессе ассимиляции среди испанских заимствований и сложные лексико-синтаксические трансформации отмечены довольно редко: *mesteño* «дикий, бродячий» в *mustang* «дикая лошадь», *maduro* «зрелый» в «крепкая сигара», *maroon* «дикий, грубый» в «белый негр» (историзм), *dulce* «сладкий» в «сладости» (изменения грамматических маркеров при ассимиляции), *vamos* «давайте идти!» > *vamoose* «уходить», *dale vuelta!* «дай ей поворот!» > *dally welta* «скручивание лассо на луке седла», *conquien?* «с кем?» > «карточная игра», *sabe* «он знает» > «сообразительный».

Примерно четверть всей группы имеют в АМА более одного значения. Развитие полисемии основано преимущественно на различных видах смежности (метонимии): плод растения, место расположения объекта (апого «горный ручей» > «его ложе»), цвет референта (*sierra* «горная цепь» > «красноватый оттенок»), *mustang* «мустанг» > «темно-коричневый цвет», *mesa* «плато» > «светло-коричневый» цвет), содержание (*manta* «вид ткани» > «плащ»), частичное совпадение функций (*buscaroo* «ковбой» > «укротитель диких лошадей»). В других словах метафора лежит в основе развития полисемии, например, *olla podrida* «вид похлебки» > «смесь разных вещей», *cafeteria* «закусочная» > «свободный выбор», *mustang* «мустанг» > «офицер, выслужившийся из рядовых», *cinch* «подпруга» > «нечто определенное», *stampede* «спешка» > «фестиваль, включающий родео и другие соревнования», *coyote* «степной волк» > «обманщик», *maroon* «высаженный на необитаемый остров» > «компания на природе, пикник».

По количеству производных только 8 % слов имеют подобные образования в АМА, например, *coyote*: *to coyote* «минировать, закладывать неглубокие отверстия»; *coyote-brush* «вид кустарника *Baccharus pilularis*»; *mustang*: *to mustang* «объезжать дикую лошадь», *mustanger*, *mustang-grape* «вид дикого винограда»; *maroon*: *to maroon* «проводить пикник на природе», *marooner*, *marooning party*; *lasso*: *to lasso* «бросать лассо», *lasso-cell*; *cinch*: *to cinch* «завязывать подпругу», *cinch-binder*.

Большая часть испанских заимствований имеют низкую частотность употребления в АМА вследствие своей ареальной и тематической ограниченности. Лишь ряд слов обладают высокой частотностью употребления на всей территории США, например *chili con (carne)* «жаркое с острым соусом», *stampede* «суета», *cafeteria*, *tortilla* «лепешка», *tequila* «вид водки», *mesa* и др.

По тематике обозначаемых понятий испанские заимствования относятся к формам ландшафта и природным явлениям (*ciénaga* «болото», *escapinal* «дубовая роща»), растениям (*escobita*, *jalapasco* «мексиканский перец»), животным (*conepate* «свиноподобный скунс»), кулинарным понятиям (*bunuelo* «плоский пирог», *empanada* «мясной пирог»), предметам быта (*colcha* «вышитое шерстью одеяло», *comal* «жаровня на глиняном основании», *fogon* «камин в углу жилища»), ковбойскому инвентарю (*cinch* «подпруга», *hackamore* «уздечка»). Тематическая ограниченность свойственна испанским заимствованиям в АМА.

Около 40 % слов имеют ареальные ограничения в своем употреблении на территории США. Это — характерная черта испанских заимствований. Чем ближе мексиканская граница, тем ощутимей испанское влияние, и наоборот. Примерно 28 % слов этой группы употребляются на юго-западе США, охватывающего западный Техас, Аризону, Нью-Мексико, юг Калифорнии. Например, *bosque* «рощица», *cholla* «маленький кактус», *sabestro* «волосяная веревка, используемая как лассо», *tienda* «маленькая лавка» и мн. др. Примерно 10 % слов употребляются лишь на западе США (север Калифорнии и прилегающие штаты), например, *chico* «паренек», *grama* «кормовая трава», *cimarron* «вид дикой овцы *Ovis canadensis*», *embarcadero* «маленькая пристань». Менее многочисленные ареальные ограничения включают такие ареалы, отдельные штаты и части штатов: Юг (*huisache* «вид сандала», *coquina* «вид морского моллюска»); штат Калифорния (*reina* «вид рыбы *Surpaenidae*», *manzanita* «кустарник вида *Aretosyaphylos*», *dormidera* «калифорнийский мак», *escobita* «вид растения *Orthocarpus*»); южная Калифорния (*corita* «маленькая лодка», *Santa Ana* «сильный сухой ветер с севера»); Техас (*anaqua* «вьючное седло»); тихоокеанское побережье (*riqueño* «морская птица *Sulidae*», *madrona* «растение *Arbutus*»); штаты Орегон и Калифорния (*osoberry* «кустарник *Osmaronia cerasiformea*»); Флорида (*doncella* «дерево вида *Ehretia elliptica*», *canistel* «тропическое дерево *Pouteria campechiana*», *гонсо* «рыба вида *Haemulon*»); штаты Калифорния и Аризона (*rosilla* «кустарник *Helinium puberulum*»); долина реки Рио-Гранде (*terron* «строительный кирпич»); штат Нью-Мексико (*santo* «образ святого, вырезанный по дереву»); штаты Калифорния и Техас (*damiana* «высушенные листья растения *Turnera diffusa*»); штаты Луизиана и Флорида (*pompon* «рыба вида *Anisotremus*»).

Отдельные слова, нейтральные в испанском языке, при заимствовании в АМА приобрели ярко выраженную коннотативную составляющую. Например, *savvy* «сообразительность», *to vamoose* «уходить», *dinero* «деньги», *hombre* «большой человек» (в испанском просто «человек»), *Dago* «выходец из испаноязычных стран», *loco* «сумасшедший», *macho* «мужественный», *hoosegow*, *calabooze*, *carcel* (все) «тюрьма», *ladrone* «вор», *el primo* «отличный» и др. В АМА эти лексемы преимущественно сленгиз-

мы. Отдельные заимствования имеют дублиеты, образованные на английском материале: *alfilaria* это *pin-grass*, *malpais* - *badlands*, *chino* - *sweet orange*, *amole* - *soap-plant*, *sacomistle* - *ring-tail*, *romero* - *pilot-ish*, *chicarro* - *big-eyed scad*.

Из испанских заимствований в общеанглийскую и интернациональную лексику проникли (соответственно) *Dago*, *hombre*, *vamoose*, *pachuco* «малый», *chicano*, *aficionado* «болельщик, поклонник», *cinch* «нечто определенное», *mesa*, *sieita*, *cockroach* (Common English) и *lasso*, *rodeo*, *cañon*, *cafeteria*, *gancho*, *mustang*, *coyote*. Число таких слов составляет примерно 5 %.

Итак, влияние региональных форм испанского языка Латинской Америки на корпус испанских заимствований в АМА весьма ощутимо, на употребление испанских заимствований в АМА накладываются ограничения: тематическое и ареальное.

ЛИТЕРАТУРА

- Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. - М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. - 214 с. 2. Бруннер К. История английского языка: Пер. с нем. - М.: Изд-во иностр. лит., 1956. - Т.1. - 386 с. 3. Корловская Т.П. Лексические испанизмы в английском языке США: Дис...канд. филол. наук: 10.02.04. - К., 1984. - 296 с. 4. *Americanismos. Diccionario ilustrado* Sopena - Barcelona: Editorial Ramon Sopena, 1983. - 670 p. 5. Cusak M. (ed.) *About the United States*. - Washington: USIA, 1988. - 132 p. 6. *Diccionario General de Americanismos. Tomos 1-3.* / Santamaria F. (ed.) - Mexico: Editorial Pedro Robredo, 1942. - 1853 p. 7. Markwardt A. *American English*. - New York: Routledge-Oxford University Press, 1958. - 194 p. 8. Stevenson D. *American Life and Institutions*. - Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1994. - 144 p. 9. *The Compact Oxford English Dictionary* / Simpson J.A., Weiner E.S.C. (eds.) - Oxford: Clarendon Press, 1994. - 2371 p. 10. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language unabridged* / P.B. Gove (ed.). - Springfield: Merriam-Webster Inc., Publishers, 1981. - 2662 p. 11. *Time*. - New York: Time Warner Publishing B.V., November 18, 1991. - 76 p.

KONTRASTIV-TYPOLOGISCHE RELATIONEN DER DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN PHRASEOLOGISMEN MIT EIGENNAMEN

Kudina O.F. (Kyjiw)

Die Untersuchung des lexikalisch-phraseologischen Systems unter sprachtypologischem Aspekt ist eine relativ neue Richtung in der Sprachwissenschaft, die von großer theoretischer und praktischer Bedeutung im DaF-Unterricht ist. Die Phraseologismen (Phn) jeder Sprache sind mehr als die anderen lexikalischen Einheiten mit der Geschichte, Literatur und den

Traditionen des Volkes verbunden. Diese Eigenschaft ist besonders deutlich bei Phn mit Eigennamen /oder ihren Derivaten/ als Komponenten ausgeprägt. Dabei beschränken wir uns auf die Phn mit Antroponymen, Toponymen, Mythonymen als zahlreichste und produktivste Gruppen der stehenden Wortkomplexe. Phn mit Eigennamen bilden eine besondere Gruppe dank der Eigenheit ihrer Strukturkomponenten — der Eigennamen. Durch Analyse von phraseologischen Wörterbüchern (3), Sammlungen von Sprichwörtern und geflügelten Worten (6) lassen sich Aussagen über den wesentlichen quantitativen Bestand der Phn mit Eigennamen im gegenwärtigen deutschen und ukrainischen Wortgut gewinnen.

Das Vorhandensein oder Nichtvorhandensein der lexikalischen Bedeutung bei den Eigennamen ist eine Frage, deren Lösung eine prinzipielle Bedeutung für die Erforschung des Vorgangs der Phraseologisierung des Eigennamens hat (5:3), weil bei der Phraseologisierung dieser Ausdrücke die Hauptrolle ohne Zweifel die Eigennamen spielen.

Die Untersuchung des Tatsachenmaterials veranlaßt uns, das Vorhandensein der lexikalischen Bedeutung bei den Eigennamen vorzusehen. Davon ausgehend, analysieren wir das Funktionieren des Eigennamens in Phn der deutschen und der ukrainischen Gegenwartssprachen. Die Verbindung der Eigennamen in Phn mit ihrem primären Denotat ist verlorengegangen. Diese Verbindung ist nur auf dem Wege der etymologischen Analyse zu erschließen. Naturgemäß ist zu vermuten, daß der Eigenname beim Phraseologisieren seine individualisierende Funktion verliert. Dieser Vorgang wird von Qualitätsveränderungen begleitet, wobei der Eigenname neue, ihm nicht eigene Eigenschaften bekommt.

Die Grundlage der Bedeutung des realisierten Eigennamens bildet eine besondere Form des Denkens — ein Einzelbegriff, der ein Ergebnis der Verallgemeinerung und der qualitativen Umwandlung der Vorstellungen ist, die mit diesem oder jenem Denotat verbunden sind. Das Spezifische der Bedeutung des Eigennamens kommt im Vergleich mit den Gattungsbezeichnungen zum Vorschein.

Wir unternehmen einen Versuch, die Hauptmerkmale des phraseologisierten Eigennamens, systematische und strukturell-semantische Eigenschaften dieser Phn an dem Material zweier nichtverwandter Sprachen festzustellen.

Der Eigenname als Komponente der Phn spielt die Rolle des semantischen Kerns und verleiht den Phn Spezifik. Eine umfassende Erforschung dieser Art von Phn ist nur unter Berücksichtigung ihrer Genesis möglich. In einigen Phn dieser Art ist die etymologische Motivierung offensichtlich: „seit Adams Zeiten“, „за часів Адама“. Die anderen aber bleiben an der Peripherie des Wortbestandes, weil die etymologischen (konnotativen) Assoziationen ihrer Eigennamen unbekannt und unverständlich für die gegenwärtigen Sprachträger sind: „bei jemandem ist Schmalhans Küchenmeister“, „пан Твардовський“.

In solchen Fällen ist die etymologische Analyse notwendig, um auf diesem Wege die Motivierung des Eigennamens und damit des ganzen Phraseologismus erschließen zu können. Die Erschließung der genetischen Quellen dieser Art der Phn begünstigt die Erfassung ihrer "inneren Form" (4:100) und besitzt auch ein großes Erkenntnispotential.

Die kontrastiv-vergleichende Analyse unseres Erforschungsmaterials zeugt davon, daß die etymologischen Quellen der Phn mit Eigennamen in beiden Sprachen repräsentativ, mannigfaltig und gleichzeitig in mehreren Fällen isomorph sind. In der Diachronie sind alle Eigennamen als Bestandteile der Phn etymologisch motiviert, während in der Synchronie die Mehrheit von ihnen ihre Motivation verloren hat und als Gattungsnamen aufgefaßt wird (2:89). Die etymologische Erforschung der Phn dieser strukturellen Art trägt auch dazu bei, sie in der gegenwärtigen Etappe der Entwicklung der Sprache richtig zu beurteilen. Sie hilft dabei, den Mechanismus ihrer semantischen Entwicklung zu verstehen, weil die Art der Umdeutung dieser Phn größtenteils durch den Charakter ihrer Genesis bedingt wird.

Das Tatsachenmaterial zeugt davon, daß diese Strukturen in verschiedenen Funktionen auftreten können, und zwar: in nominativer: "*Lieschen Müller*"; "*Хома невірний*"; in kommunikativer: "*der Storch kommt bald zu Müllers*"; "*не відразу Москва будувалась*"; und auch in der Aufforderungsfunktion: "*ab nach Kassel!*"; "*сиди, Векло, ще не смеркло!*".

Die Phn dieses Typs können sowohl eine ständige Komponentenstruktur haben ("*j-n nach Buxtehude wünschen*")/ als auch verschiedene Variationen der Komponente zulassen ("*die Hunde bis Bautzen (nach Lenkenbach, nach Buschendorf, bis Ulm) tragen (führen)*", vgl: "*за царя Панька*" /*Тимка*/, як земля була тонка, /*Хмеля*/, як людей була жменя"). Kennzeichnend ist, daß einige Phn mit der Komponente Eigenname völlig umgedeutete Strukturen des metaphorischen, metonymischen und hyperbolischen Charakters bilden, während andere nur teilweise umgedeutet sind, d.h. man kann darin Komponenten oder eine Komponente mit eigentlicher (direkter) Bedeutung finden. Totale oder partielle Umdeutung ist ein notwendiges Merkmal der Phn, das ein zweifelsfreier Beweis für ihr phraseologisches Wesen ist. Die obengenannten Faktoren (Funktion, die der Phraseologismus hat; Charakter der Abhängigkeit der Komponenten; Grad der Umdeutung ihrer eigentlichen Bedeutung) bestimmen in ihrer Wechselwirkung diesen oder jenen Typ der strukturellen Bedeutung der Phn. Die Position jedes Phraseologismus in dieser Klassifikation wird von seiner strukturellen Bedeutung determiniert, unter der wir eine Bedeutung verstehen, die durch Struktur und Funktion des Phraseologismus bedingt ist. In lexikalisch-grammatischer Hinsicht unterscheiden wir substantivische, verbale, adjektivische und adverbiale Phn, die ihrerseits vier strukturell-semantische Hauptkategorien bilden: nominative: "*der Benjamin der Familie*"; "*das Ei des*

Kolumbus"; "дурний, як Омелько"; nominativ-kommunikative: "auf französisch Abschied nehmen"; "непейму Рубікон"; auffordernde und einschätzende: "Da will ich Matz heißen!"; "І ти, Брум!" und kommunikative: "Rom ist (auch) nicht an einem Tage erbaut worden"; "У кожного Павла своя правда".

Der Hauptweg der semantischen Umwandlung des Eigennamens in Phn der deutschen und ukrainischen Sprachen ist der Vergleich: "aussehen wie der dumme Junge aus (von) Meissen"; "добувсь, як під Очаковим".

Eines der führenden system-semantischen Merkmale des phraseologisierten Eigennamens sowohl in der deutschen als auch in der ukrainischen Sprachen kann man Synonymie nennen. Synonymie ist ein Merkmal, das den Eigennamen in Phn mit der Gattungsbezeichnung verbindet und sie vom Eigennamen im eigentlichen Sinne unterscheidet: "leben wie (der liebe) Gott (der Herrgott) in Frankreich", "wie im Abrahams Schoß ruhen (sitzen, schlafen)"; "Удалось, як тії Солосі", "Виграв, як Хома на булках".

Für die Feststellung der funktional-stilistischen Charakteristik der Phn mit einem Eigennamen als Komponente ist es auch zweckmäßig, die Zugehörigkeit dieser Phraseogruppe zu diesem oder jenem funktionalen Stil zu bestimmen. Unter Berücksichtigung der Verwendbarkeit dieser Phn, der Semantik ihrer emotionalen Komponente, der Herkunft dieser Phn sowie der lexikographischen Quellen unterscheiden wir folgende Gruppen: umgangssprachliche Phn: "faule Liese", "чугуївська / пирятинська верста" (Phn dieser Gruppe werden in mündlicher und schriftlicher Form verwendet. Sie werden in der Belletristik vielfach genutzt) und literatursprachliche Phn: "das Kainszeichen haben (tragen)"; "ніж Галайди".

Literatursprachliche Phn unterscheiden sich von den umgangssprachlichen Phn durch ihre spezifische expressiv-stilistische (feierliche, poetische, literatursprachliche usw.) Färbung. Die Hauptsphäre der Verwendung dieser Phn, die durch unser Material belegt wird, ist die schriftliche Form der Stile der schöngestigen Literatur und der Publizistik. Der Charakter und die stilistischen Funktionen der literatursprachlichen Phn veränderten sich je nach der Spezifik des Stils. Es soll betont werden, daß die phraseologischen Einheiten mit einem Eigennamen den einzelnen funktionalen Stilen nicht streng zugeordnet werden. Dank ihrer aphoristischen Natur, ihrer großen bildlich-sinnlichen Qualität können sie stilistisch vielseitig eingesetzt werden.

Beim Systematisieren der Phn mit einem Eigennamen nach dem funktional-stilistischen Prinzip halten wir die nominative Funktion für die Hauptfunktion. Aber der phraseologische Sprachbestand ist seitens der nominativen Bedeutung der Bestandteile nicht einheitlich. Dabei ist das spezifische Gewicht der nominativen Funktion verschiedener Phn unterschiedlich. Deshalb anerkennen

wir bei den untersuchten Phn sowohl den denotativ-signifikativen als auch den konnotativen Aspekt der phraseologischen Bedeutung.

Mit Rücksicht auf das oben Erwähnte klassifizieren wir die deutschen Phn mit einem Eigennamen nach dem funktional-stilistischen Prinzip in folgender Weise:

nominativ-neutrale Phn: *"Latein und Griechisch waren ihm, wie man zu sagen pflegt, böhmische Dörfer"* (W.Hauff). Zu dieser Gruppe zählen wir die Phn, bei denen die nominative Funktion über die expressiv-bewertende Funktion dominiert, d.h., der denotativ-signifikative Aspekt der phraseologischen Bedeutung überwiegt den konnotativen;

nominativ-expressive Phn: *"Er (Fleck) veranstaltete einen Kriegsrat und berichtete, wir hätten bald wieder eine Bande zusammen, dann würden wir es "denen" schon zeigen, "wo Barthel den Most holt"* (J.R.Becher). Diese Gruppe stellt Phn dar, die neben den konnotativen Funktionen einen neuen spezifizierten signifikativ-denotativen Inhalt aufweisen;

expressiv-nominative Phn: *"Der Offizier orientierte sich mit einem schnellen Blick und schritt dann auf Rankel zu, der offenen Mundes entgegenstarrte. "Servus, Fritz! Du hast ja nicht schlecht Fett angesetzt, alter Schwede"* (F.C.Weiskopf). Zu dieser Gruppe gehören die Phn, die sekundäre, expressive Benennungen sind. Sie unterscheiden sich von den lexikalischen Mitteln der primären Nomination hauptsächlich durch konnotative Elemente der Semantik und einzelne differenzierende Seme, die die invariante Bedeutung der semantischen Gruppe konkretisieren. Expressiv-nominative Phn — das sind Einheiten, die eine Bedeutung mit einem minimalen denotativ-signifikativen Inhalt besitzen.

Außer den kommunikativen, expressiven und nominativen Funktionen als Hauptfunktionen unterscheiden wir weitere Funktionen von Phn mit einem Eigennamen, z.B. die Funktion der Einwirkung auf den Adressaten, die voluntative, emotive (oder emotional-einschätzende) und ästhetische Funktion. Scharf ausgeprägt ist die Funktion der Einwirkung bei den Sprichwörtern. In ihrer Semantik sind verschiedene Sinnkomponenten vorhanden: Tatsachenfeststellung, Einschätzung, Handlungszwang (die letzten zwei Komponenten haben die unmittelbare formal ausgedrückte Verbindung mit der Funktion der Einwirkung). Emotive (oder emotional-einschätzende) Funktion ist den Phn (meist den Sprichwörtern oder sprichwörtlichen Redensarten) eigen, die in ihrer Semantik die Einschätzung der Tatsachen und Erscheinungen enthalten. Die ästhetische Funktion ist für viele (aber nicht alle) Sprichwörter charakteristisch, da sich die Besonderheit ihrer Struktur im inneren Rhythmus in der Alliteration, im Vorhandensein einer Gestalt zeigt, d.h. sie stellen eigenständige künstlerische Texte dar. Sprichwörter, die keinen Reim, keine Gestalt vorweisen, besitzen diese Funktion nicht. Voluntative Funktion besitzen die Phn, die in ihrer Semantik eine

Handlungsveranlassung ausdrücken, d.h. diese Funktion ist einem gewissen Teil der Sprichwörter und geflügelten Worte eigen.

Wir halten es für notwendig, die Funktionenhierarchie der Phn und die Zweckmäßigkeit ihrer Verteilung auf Haupt-, Neben- und pragmatische Funktion anzuerkennen. Unter der pragmatischen Funktion verstehen wir die Spezialisierung der Funktionen im Text im Hinblick auf eine adäquate Informationswiedergabe über die mitgeteilten Tatsachen, Ereignisse der objektiven Wirklichkeit, zwecks des Einflusses auf den Adressaten. Deswegen sind die pragmatischen Funktionen hierarchisch den Nebenfunktionen untergeordnet und bilden eine quantitativ neue Stufe in der Kompliziertheit der nominalen Funktion der Phn. Bei einer solchen Auffassung von den Funktionen der Phn ist es wichtig, die Spezifik der phraseologischen Bedeutung in Betracht zu ziehen, die denotative, signifikative und konnotative Bestandteile einschließt. Zusammenfassend stellen wir fest: Die Funktionen der Phn sind unterschiedlicher Art. Zwischen ihnen bestehen aber gewisse systematisch-hierarchische Beziehungen. Ihr Charakter offenbart sich bei der Verwendung der Phn mit einem Eigennamen im Text, wo diese oder jene Funktion der Phn sichtbar wird. Der Text verleiht ihr auch eine bestimmte pragmatische Markierung.

Bei der vergleichenden Analyse der deutschen und ukrainischen Phn mit Eigennamen ziehen wir folgende Kriterien der Komparabilität in Betracht: begriffslogische Bedeutung, strukturell-grammatische Gestaltung, denotative Bildhaftigkeit, funktional-stilistische und expressiv-emotionale Konnotation. Die Phn, die diese fünf Merkmale tragen, sind phraseologische Kongruenten, d.h. absolute phraseologische Äquivalente. Die Phn mit der gleichen begriffslogischen Bedeutung, die nicht allen weiteren Kriterien der Komparabilität entsprechen, betrachten wir als teilweise phraseologische Äquivalente. Darunter sind Phn, die sich nach ihrer Struktur, Gestalt, Stilangehörigkeit und Expressivität zwischensprachlich unterscheiden. Je mehr sie sich in ihren Merkmalen unterscheiden, desto niedriger ist der Koeffizient ihrer Äquivalenz. Die Phn, die keinem von den obenerwähnten Kriterien der Komparabilität entsprechen, gehören unserer Meinung nach zu den eigentlich nationalen Phn.

Man muß auch darauf hinweisen, daß viele Phn aus der Publizistik allmählich auch von der Belletristik und der Alltagssprache übernommen werden, was im allgemeinen zur Erhöhung des zwischensprachlichen phraseologischen Äquivalenzniveaus führt. Allem Anschein nach kann man auch von einem bestimmten Trend zu einer Internationalisierung des phraseologischen Bestands von Literatursprachen mit Weltgeltung sprechen.

Es sei betont, daß die phraseologischen Kongruenten, die in großem Maße zu den Internationalismen gehören, auf Gleichheit in den Gewohnheiten und Verhaltensweisen der Menschen unter gleichen Bedingungen basieren. Dazu

gehören in erster Linie literatursprachliche Phn. Viele davon sind ihrer Herkunft nach der Bibel entnommen: z.B. "alt wie Methusalem" — "старий, як Мафусаїл".

Auf Grund von intra- und extralinguistischen Faktoren gehört die Mehrheit der Phn mit Eigennamen in beiden Sprachen zu den teilweisen (größtenteils zu den graphischen) phraseologischen Äquivalenten: "Potjomkinsche Dörfer" — "потомкінські села". Die Phn, die für die deutsche und ukrainische Sprachen isomorph sind, zeugen von der gegenständlichen Orientierung der menschlichen Denkweise, bestimmt von den allgemeinen Gesetzen der Logik und Psychologie. Daraus ergibt sich auch das gleiche phraseologische Erfassen der objektiven Welt, der Betrachtungen und Schlußfolgerungen. Auf diese Weise entstehen gleiche oder ähnliche Phn.

Die eigentlichen nationalen Phn bergen in sich die spezifischen Züge der Denkweise, den Charakter der materiellen und historisch-kulturellen Lebensbedingungen der entsprechenden Sprache.

Ein wesentlicher Teil der Phn mit proprialen Komponenten ist ein ausdrucksvolles Zeugnis der Attraktion von solchen semantischen Bereichen wie "der Mensch" und "die Psychik". Dabei muß betont werden, daß im Rahmen dieser Gruppe die pejorative Tendenz vorherrscht. Das läßt sich dadurch erklären, daß es dem Menschen eigen ist, eine besondere Aufmerksamkeit dem Negativen zu schenken, weil das Positive als etwas Selbstverständliches wahrgenommen wird. Die stigmatischen Erscheinungen des Menschenlebens treten also als Objekte des Nominierens vieler erforschten Phn auf. Das findet seinen Ausdruck im semantischen Wesen der Phn, und letzten Endes übertrifft die Zahl der Einheiten des negativen Charakters die Zahl der Einheiten der positiven Charakteristik der Person.

Diese oder jene Benennung als solche hat keine negative Färbung, erwirbt sie aber im Prozeß der ständigen Korrelation mit dem stigmatischen Denotat und der Reaktion des Rezipienten darauf. Die Analyse dieser koloriten, nationaleigenen Phraseogruppe zeugt vom Vorhandensein der Einheiten mit isomorphen grammatischen Strukturen. Den Einheiten des phraseologischen Systems ist mehr als den Einheiten der anderen Bereichen der Sprache das Nationalkolorit eigen. Sie sind nicht nur Träger der begriffslogischen Bedeutung, sondern widerspiegeln auch in ihrer Form die Charakterzüge des ethnokulturellen Gesichtes dieses oder jenes Volkes.

Die Möglichkeit der Extrapolation der Lehre über den linguallandeskundlichen Hintergrund auf die Phraseologie, die noch von W.M.Wereschtschagin und W.G.Kostomarow (1:302-303) vorgesehen wurde, hat einige Besonderheiten. Da die Phn im Vergleich mit dem Wort der höheren Stufe der Hierarchie angehören, besitzen sie eine kompliziertere semantische Struktur, weil sie nicht nur den Begriff eines Semems der Lexeme-Komponenten

integrieren, sondern auch die semantischen hintergründlichen Bestandteile, die oft in den begrifflichen Teil der phraseologischen Bedeutung übergehen.

Zusammenfassend können wir bestätigen, daß die erwähnten Eigenschaften der Phn mit Eigennamen beider Sprachen von den allgemeinen Tendenzen des ganzen Nominationsprozesses, des Funktionierens der Phn und der zwischensprachlichen Asymmetrie zeugen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Верещагин В.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. - М.: Наука, 1980. - 417 с. 2. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. - М.: Высшая школа, 1980. - 141 с. 3. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. - К.: Вища школа, 1984. - 687 с. 4. Gawris W.I., Prorotschenko O.P. Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch. - K.: Вища школа, 1981. - 792 с.; Wahrig G. Wörterbuch der deutschen Sprache. - München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1982. - 941 S. 5. Černyševa I.I. Feste Wortkomplexe des Deutschen in Sprache und Rede. - M.: Vyšsaja škola, 1980. - 144 S. 6. Fleischer W. Eigennamen in phraseologischen Wendungen. // Namenkundliche Informationen. - Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1981. - S.1-6. 7. Frey Chr. u.a. Deutsche Sprichwörter für Ausländer. - Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1981. - 119 S.; Böttcher K. u.a. Geflügelte Worte. - Leipzig: Bibliographisches Institut, 1981. - 778 S.

ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ — ГОЛОВНИЙ ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ ЕВОЛЮЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ

Лебедева Т.Б. (Харків)

Мова пов'язана з дійсністю через знакову співвіднесеність. Вона, як форма соціальної пам'яті, зберігає інформацію, накопичену мовним колективом, фіксуючи у мовних знаках матеріальні та духовні потреби людини, її матеріальне оточення, рівень громадського та культурного розвитку, відмінності соціальних умов життя, "мова фіксує практично все, що заведено вважати національно-культурним надбанням народу-носія мови" [3: 175], тобто мова є функціональною системою, яка нерозривно пов'язана з суспільством. Її розвиток "...обумовлений цілою сукупністю різноманітних внутрішніх і екстралінгвістичних чинників" (2: 36). Виходячи з той тези, що мова є відкритою динамічною системою, яка постійно взаємодіє з середовищем та пристосовується до умов свого існування, можна розглядати її як результат і водночас як складову частину су-

купного суспільного розвитку, що у певній мірі стимулює у ній зміни як у цілому, так і в усіх її частинах.

У мовній системі найбільш динамічним є словниковий склад, саме "лексична система мови перед усім і більш за все обумовлена категоріями матеріального світу і соціальними чинниками" (4: 136). Це стосується і військової лексичної підсистеми, військового вокабуляру, під яким ми розуміємо мовні одиниці, які референціально і сигніфікативно пов'язані з такою специфічною сферою людської діяльності як військова справа. Функціональна сторона цих мовних одиниць пов'язана не тільки з структурою мови, але й з військовими доктринами (які визначаються політичними інтересами та цілями держав та цілих блоків), тобто цілеспрямованими соціальними діями людей, направленими на захист цілісності і недоторканості своєї держави, підтримання загального миру на континентах та планеті у цілому, тобто на рішення завдань політики безпеки, або, навпаки, спрямованими на рішення завдань загарбницької політики, політики експансії.

До об'єднання Німеччини можна було говорити, розглядаючи шари військової лексики, про дві мовні картини світу на її території. На той час у військовому вокабулярі, окрім лексичних одиниць, що співпадали за зовнішньою формою та змістом (наприклад, *das Geschütz, die Munition*) утворилася та продовжувала розвиватися лексика, яку можна поділити на чотири сфери. Це лексика, яка у колишніх ФРН та НДР

1) співпадала за зовнішньою формою, але мала різний обсяг значень.

Riegel, m - тимчасовий оборонний рубіж батальйону (ФРН)

- відсічна позиція (НДР)

Luftlandegeschwader, n - транспортно-десантна авіаційна ескадра (ФРН)

- транспортно-десантний авіаполк (НДР)

2) мала однаковий обсяг значень, але не співпадала за зовнішньою формою

ФРН

НДР

Runway, m = Start-und Landebahn, f

Verzögerung, f = bewegliche Verteidigung

3) була характерна тільки для ФРН

Wehrstrukturkommission, f

Oberdekan, m

4) була характерна тільки для НДР

Patenttruppenteil, m

Nomenklaturkader, m

Всі відмінності лексики, яка входила до зазначених сфер, є наслідком дивергентного соціального досвіду її носіїв. Крім того ці відмінності викристалізують процеси соціальної ідентифікації і розмежування пред-

ставників ННА та бундесверу, представників силових структур “нових” та “старих” земель. Крах СРСР і з ним радянської соціалістичної ідеології позбавив ННА будь-якого політично-ідеологічного ґрунту, а кінець протистояння між Сходом і Заходом і будь-якого військово-стратегічного, бундесвер просто поглинув ННА, хоч і був знайдений нейтральний термін “інтеграція”. Під час цього процесу відбувалося не тільки злиття двох армій-противників, але і двох культурних традицій, на основі яких раніше створювались різні умови для розвитку самосвідомості особистості і визначення її соціальної ідентичності. Після об’єднання країни проблеми інтеграції колишніх військовослужбовців Національної Народної Армії у бундесвер були більш гострими ніж проблеми, які виникали у цивільних мешкаців НДР (які були і є також далеко не незначними), тому що до матеріальних та загальних труднощів, пов’язаних з вживанням у нове суспільство, додаються особливі специфічні труднощі суто професійного характеру. Звичайно вже сама асиметрія між бундесвером і ННА полегшила пристосування представників східних земель у погонах до нових умов. Більший за чисельністю бундесвер мав кращі можливості включити до свого складу контингент ННА і забезпечити для її колишніх військовослужбовців, які б хотіли служити у бундесвері, проходження навчання, складання кваліфікаційних іспитів та відбір для подальшої служби. Але з другого боку ця асиметрія стала чинником, який пригнічував колишніх військовослужбовців Східної Німеччини, адже у той час як військовослужбовці бундесвера не повинні були переглядати свою орієнтацію на блок НАТО, ЄС та ЗЄС, колишнім представникам ННА треба було визнати неспроможність тих ідей, які лежали у основі їх професійної діяльності, внаслідок обставин, які тепер склалися, саме вони були вимушені знову визначити свою роль у житті і приймати цінності і норми нового для них суспільства.

Під впливом суспільних та соціальних змін у об’єднаній Німеччині стає іншою і мовна картина світу.

Перехід до нової військової доктрини на основі існування на території країни єдиних збройних сил не міг не відбутися без появи нових явищ дійсності, нових реалій та абстрактних понять, яка викликає потребу їх номінації, лексична система прагне до їх фіксації.

Наприклад, з’явилися лексичні одиниці, які пов’язані з новою військовою стратегією держави

*/ Krisenreaktionskräfte,
Hauptverteidigungskräfte
das Multinationale Korps/:*

"Es handelt sich um einen neuen konzeptionellen Grundkurs, den die Bundeswehr zu Beginn des Jahres 1992 einschlug. Er führte zur Ausformung der drei Komponenten der künftigen Bundeswehr:

- Krisenreaktionskräfte,*
- Hauptverteidigungskräfte,*
- Militärische Grundorganisationen. "* (7 : 171)

"Am 30. März 1993 unterzeichneten Verteidigungsminister Ruhe und sein niederländischen Kollege Relus Ter Beek ein Abkommen über ein Multinationales Korps mit zunächst deutsch-niederländischer Beteiligung" (8:131).

Одними із самих останніх неологізмів у військовому вокабулярі Німеччини (вперше зустрічається у 1999 році) можна вважати іменник die Kfor (скорочення від англійського словосполучення Kosovo-Force) та композити з ним, у яких іменник Kfor знаходиться тільки у препозиції:

- der Kfor-Einsatz
- die Kfor-Operation
- die Kfor-Truppe
- die Kfor-Verbände.

Вони відображають нові завдання військовослужбовців на тактичному рівні;

"Die russischen Streitkräfte sind unter eigenem Kommando an Kfor beteiligt " (5: 27)

"Allein in südlichen Sektor des Kosovo, der unter Kontrolle der deutschen Kfor- Truppen steht, existieren nach Angaben der Flüchtlinge noch zahlreiche Massengräber" (6: 30).

У зв'язку з архаїзацією відповідних понять частина лексики переходить до розряду архаїзмів (gepanzertes Aufklärungsfahrzeug, Rückwärtige Dienste). Крім того розвиток суспільства сприяє зникненню деяких явищ із життя носіїв мови, що зумовлює перехід певної частини лексики до розряду історизмів (Neuererrat, m; Politstellvertreter, m; Politoffizier, m).

"Politoffiziere und Angehörige der Militärgerichtsbarkeit hatte die Bundeswehr nicht übernommen" (8:130).

Проходить процес зміни значення та частотності вживання деяких лексичних одиниць.

Так слово Patrouille, f, що відносилось тільки до термінології військово-морських сил, починає вживатися у значенні Streife, f;

"In Prizren, der zentralen Stadt des Sektors unter deutschen Verantwortung, schossen zwei Serben unvermittelt aus einem gelben Lada auf eine deutsche Militärpatrouille" (5: 27).

До об'єднання Німеччини на території НДР було широко розвинуте таке явище, як шефство, наприклад, над сільськогосподарськими підприємствами, школами, дитячими будинками тощо, яке здійснювали також і

військові підрозділи та частини ННА. Воно знайшло своє відображення у таких лексичних одиницях, як

Pateneinheit, f,

Patentruppenteil, m,

що означали підрозділ, військову частину, що здійснювали шефство (над кимось або чимось). У наш час разом із зникненням цього явища із життя носіїв німецької мови ці слова перейшли до розряду історизмів. Але цікавим, на наш погляд, є поява таких лексичних одиниць, як

Patendivision, f,

Patenbrigade, f,

які вживаються у значенні “ті дивізії, бригади, підтримку яких здійснюють придані їм частини”.

“Von den genannten Brigaden werden die Panzerbrigade 21 Augustdorf, die Panzergrenadierbrigade 12 Amberg, die Luftlandebrigade 31 Oldenburg, die Jagerbrigade 37 in Sachsen, der Anteil der Deutsch-Französischen Brigade und die neue luftmechanisierte Brigade Frittlar als Krisenreaktionskräfte ausgebildet werden. Diese Fähigkeit können diese Brigaden nur erhalten durch vergleichbar strukturierte “Back up - Brigaden”, die mit Ausnahme der luftmechanisierten Brigade ebenfalls über krisenreaktionsfähige Bataillone für ihre Patenbrigaden verfügen” (8 : 115).

Лексична одиниця *Armee*, f сьогодні вживається тільки для позначення збройних сил інших держав або у словосполученні - історизмі *die NVA - die Nationale Volksarmee*

“Denn überall im Kosovo liegen unzählige Minen, häufig verlegt an den grünen Grenzen und dort, wo die Fronten verliefen zwischen der serbischen Armee und ihren paramilitärischen Verbänden und der kosovarischen Untergrundarmee UCK” (6: 29).

“Sie(die Bundeswehr) hatte die Nationale Volksarmee (NVA) aufzulösen und zugleich Soldaten der ehemaligen NVA für den Dienst in der BW auszuwählen und in sie zu integrieren” (7:8).

Термін “бойові дії” передається лексичною одиницею *Kampf*, m, а, як вважається, калька з російської мови *Kampfhandlungen*, pl, яка відносилася до термінології НДР, сьогодні у офіційному спілкуванні не вживається.

“Die wichtigste Lehre, die wir aus den blutigen Kämpfen auf dem Gebiet Ex-Jugoslawiens ziehen müssen, lautet, Konflikte vorbeugend zu verhindern, denn Krieg ist als Mittel der Politik nach Europa zurückgekehrt” (7 : 62-63).

“Als äußerst flexibles Einsatzmittel führen sie (Luftangriffskräfte) auch den Kampf in der Tiefe, halten so Konflikte auf Distanz und unterstützen den Kampf anderer Teilstreitkräfte” (8:117).

Ці процеси (неологізація та архаїзація лексики, зміна значення та частотності вживання лексичних одиниць) є у основному стихійним відбиттям у мові змін, що відбуваються у житті суспільства, але у той же час їх

мотивує і соціальна замовленість суспільства, що особливо стосується розвитку військового вокабуляру.

Враховуючи велику дивергентність між словниковим складом і об'єктивною дійсністю, головним екстралінгвістичним детермінантом еволюції лексичної військової підсистеми можна визначити об'єднання двох німецьких країн, ФРН та НДР, у єдину державу та його вплив на зміну німецької військової доктрини, розглядаючи це об'єднання не як механічне приєднання одна до одної певної кількості територій та населення, а як найскладніший процес, у який були втягнені країни з різними суспільними структурами, економічним потенціалом, політичною вагою і політикою, яку вони проводили, країни, що належали до різних суспільно-економічних та політичних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамский В.И. Региональные варианты военной терминалогической лексики ГДР и ФРГ: Учебное пособие. — Харьков: ХГУ, 1985.
2. Общее языкознание (Внутренняя структура языка) — Москва: Наука, 1972.
3. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. // Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С. и др. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. — Москва: Наука, 1988. — с.173 - 204.
4. Уфимцева. Роль лексики в познании человеком действительности и в оформлении языковой картины мира. // Серебренников Б.А. Кубрякова Е.С. и др. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. — Москва: Наука, 1988. — с.108-140.
5. Baumeister T. Die Kfor- Truppe: Schwierige Mission für die Bundeswehr// Deutschland, 1999. -Nr.4.-S.27-28.
6. Gob S. Zeichen der Hoffnung: Humanitäre Hilfe für Kosovo// Deutschland, 1999. - Nr. 4. - S. 29-30.
7. Naumann K. Die Bundeswehr in einer Welt im Umbruch.- Berlin: Siedler, 1994.
8. Ottmar H.M. Geschichte der Bundeswehr. - Berlin, Bonn, Hamburg: Mittler, 1995.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ РЕЧЕВОГО АКТА ПРОГИБИТИВА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Маслова Н.И., Паповяц Э.Г. (Харьков)

Речевой акт (РА) запрещения (прогибитив) - это иллокутивный акт, представляющий волеизъявление говорящего относительно невыполнения каузируемого действия.

Языковые средства, используемые при оформлении РА прогибитива в английском языке отличаются большим разнообразием ввиду того, что запретительный смысл может быть передан единицами разных уровней. Все конкретные средства английского языка, используемые для выраже-

ния прогибитивного смысла со всеми особенностями их формы и содержания, могут быть объединены в систему на основе общности и взаимодействия их семантических функций. Данная система представляет собой функционально-семантическое поле (ФСП) прогибитива. Являясь многоуровневым образованием, ФСП прогибитива имеет иерархическую структуру, включающую ядерную, околоядерную и периферийные зоны.

Количественный состав компонентов ФСП прогибитива представлен в нижеследующей таблице.

Таблица.

Функционально-семантическое поле прогибитива в английском языке

Ядро (прямые морфологические компоненты)	Аналитическая форма повелительного наклонения от глагола, обозначающего запрещаемое действие, с отрицательной частицей «not».	40%	
Околоядерная зона (лексико-грамматические компоненты)	1. NO + существительное, NO + герундий;	8%	13%
	2. never + инфинитив;	3%	
	3. to be going + инфинитив;	2%	
Периферия (лексические компоненты)	1. модальные глаголы + not + инфинитив;	37%	47%
	2. глаголы « prohibit », « forbid »;	2%	
	3. фазовый глагол « stop » и его синонимы: « quit », « cut it », « skip it », « dry up »;	2%	
	4. глаголы типа « avoid », содержащие имплицитное отрицание;	2%	
	5. ограничительная частица « only »;	2%	
	6. глаголы, называющие действие противоположное запрещаемому: « shut up », « leave alone », « clear out »	2%	

Ядром ФСП прогибитива является морфологическая, то есть аналитическая форма повелительного наклонения от глагола, обозначающего запрещаемое действие, с отрицательной частицей «not», что позволяет идентифицировать данное ФСП как моноцентрическое.

Данная единица является ядерным компонентом, так как:

а) обладает высокой частотностью употребления и систематически используется для выражения прогибитивного смысла (40% выборки) (см. таблицу);

- б) передает данное значение наиболее однозначно;
- в) наиболее специализирована для выражения данного значения;
- г) наиболее универсальна, так как встречается во всех типах коммуникативных ситуаций, то есть в ситуациях устной коммуникации, локализованных во времени и имеющих референтно-определенных участников, и в письменной коммуникации — инструкциях, рекомендациях, полезных советах, запрещающих актах, имеющих временной характер и анонимных, референтно-неопределенных участников.

Как в английском, так и в русском языках формы повелительного наклонения всегда передают темпоральность, ограниченную планом будущего, что вытекает из самого значения побуждения. Таким образом, в роли языковых средств выражения запрещения могут выступать такие компоненты грамматико-лексического поля будущего времени, как: повелительное наклонение, не прямые лексические компоненты, а именно: модальные глаголы (и их эквиваленты), грамматико-лексические компоненты, выполняющие футурализирующую функцию, такие как «*to be going + infinitive*». Присутствие данных компонентов свидетельствует о наличии зон пересечения двух полей: ФСП прогитива и грамматико-лексического поля будущего времени.

Околоядерную зону ФСП прогитива образует лексико-грамматический сектор, включающий следующие компоненты:

- 1) отрицательное местоимение «*no*» в сочетании с существительным или герундием; удельный вес данных конструкций составляет 8% всех случаев (см. таблицу):

In the midst of excited expectation he retained enough modernity to think:
«No more blurb! Go and eat your breakfast quietly! (G.Galsworthy)

All done with; no puzzling over it any more (J.Priestley);

- 1) отрицательное наречие «*never*» в сочетании с инфинитивом (3% выборки) (см. таблицу):

Never to ever let any girl talk you into that (J.Susann);

- 3) конструкция «*to be going*» в сочетании с инфинитивом; удельный вес данных конструкций предельно низкий - 2% (см. таблицу):
You are not going to see him again, Ann (J.Susann).

В целом компоненты околоядерной зоны характеризуются наименьшей частотностью употребления (13%).

Периферийная зона представлена разнообразными лексическими компонентами, выражающими значение запрета. К ним относятся:

- 1) модальные глаголы, являющиеся основным представителем данной зоны ФСП прогитива: удельный вес случаев употребления модальных глаголов в сочетании с отрицательной частицей «*not*» и инфинитивом достаточно велик - 37% (см. таблицу).

Все модальные глаголы, используемые для передачи запретительного смысла, могут быть классифицированы по принципу категоричности выражаемого ими запрета.

По мнению Т.А.Юрьевой (3:12), запрет, выражаемый модальными глаголами «should», «ought» и «need» характеризуются наименьшей степенью категоричности. Значение запрета, выраженного глаголами «**should**» или «**ought**» автор трактует как совет говорящего о неуместности данных действий:

Girls shouldn't think too much, not good-looking ones, anyhow (J.Priestley).

Запрет, выраженный при помощи модального глагола «**need**», указывает на отсутствие необходимости выполнять определенное действие и является советом адресату со стороны говорящего:

Fleur: You needn't kiss me in Piccadilly Circus, Michael (J.Galsworthy).

Запрет, выраженный модальным глаголом «**will**», представляет собой волеизъявление говорящего по поводу невыполнения определенного действия. Причем, данный запрет характеризуется определенной долей настойчивости со стороны адресанта, что свидетельствует об увеличении степени категоричности высказывания:

I've told you before and I tell you now: she won't go out with you any more (J.Steinbeck).

Модальный глагол «**can**», используемый для выражения запретительного смысла, придает запрету значение «невозможности выполнения данного действия в связи с существованием конкретных обстоятельств или общепринятых законов, препятствующих выполнению адресатом данного действия» (2:18).

You can't have everything you want the minute you want it, not in this world, you can't, it's a law of our society (J.Priestley).

Запрет, выражаемый с помощью модального глагола «**must**», носит характер команды, приказа. Данный запрет обладает большой степенью категоричности и употребляется для выражения запретительного смысла в таких видах прогитива как: приказ, угроза, инструкция, распоряжение:

You must not speak to a prisoner in a foreign language, ma'am (L.Voynich);

Doctor: You mustn't talk.

Fleur: But I want to frightfully...

Doctor: I said you mustn't talk or you you'll die (J.Galsworthy);

Sherrife: Where do you come from?

Ma: Right near Sallisaw...

Sherrife: You mustn't stay here or I'll imprison you (J.Steinbeck).

По мнению Е.М.Беляевой (1:9), наибольшей степенью категоричности выражаемого запрета обладают высказывания, содержащие модальную конструкцию «**to be + infinitive**».

Данный запрет представляет собой категорический приказ не выполнять то или иное действие и чаще всего используется для передачи запрещающего смысла в таких видах прогибитива как табу и приказ:

Turgis, remember one thing, the Bible says: «You are not to commit murder; anyone who does will be brought to trial» (J.Pricstley);

2) глаголы «**prohibit**», «**forbid**», основным значением которых является - «запрещать кому-либо что-либо делать», удельный вес данного компонента невелик и составляет 2% (см. таблицу):

I forbid you to tell her the things that can upset her or she'll never recover (J.Susann);

3) фазовый глагол «**stop**» и его синонимы: «**quit**», «**cut it**», «**skip it**», «**dry up**» (2% выборки) (см. таблицу):

Stop thinking about him. He isn't wasting a moment thinking about you (J.Susann);

Tom: Quit playing games with me, I'am not your pet any more! (J.Priestley);

Turgis: Dry up, Jimmy. You're getting nervous (J.Priestley).

4) глаголы типа «**avoid**», «**forget**», содержащие имплицитное отрицание (2% выборки) (см. таблицу):

Forget about pictures, Neely: they'll drive you mad! (J.Susann)

Avoid borrowing from him unless you are sure you know him well (J.Priestley).

5) ограничительная частица «**only**», имплицитующая запрет на действие, не входящее в круг тех, что обозначены, связанными с «**only**» словами (2% выборки) (см. таблицу):

Local traffic only! (запрещающий знак)

Sleep cure only: she has had enough barbiturates already, let her sleep (J.Susann).

б) запрет может быть выражен глаголами «**shut up**», «**leave alone**», «**clear out**», называющими действие, противоположное тому, которое говорящий намеревается прекратить. Употребление таких глаголов в императиве равносильно волеизъявлению, направленному на прекращение действия слушающего, происходящего в момент речевой коммуникации. Эти глаголы семантически близки к фазовым.

No, don't touch me, leave me alone, I just want to go miles and miles away and never see anybody for months (J.Priestley);

He winked so lecherously, that Granma thought he had spoken and retorted: «Shut up, you, sinful old man» (J.Steinbeck).

Как показывает количественный анализ, данный способ выражения запрещающего смысла встречается в 2% случаев (см. таблицу).

Если границы отрицательно оцениваемой ситуации точно не очерчены и прогибитив направлен на целый комплекс нежелательных для гово-

рящего действий слушающего, он может быть выражен репрезентантом «don't», обладающим синтаксической самостоятельностью и не передающим референтной определенности:

Fleur: One more person in the world or one more out of it - what does it matter?

Michael: Don't! It matters frightfully! (J.Galsworthy).

В таких случаях употребительны и фазовые глаголы: *Stop it!* где «it» указывает на целый ряд нежелательных для говорящего действий:

Wilson: That was a pretty thing to do. He would have left you too.

The wife: Stop it (E.Hemingway);

Wilson: Of course it's an accident. I know that.

The wife: Stop it (E.Hemingway).

Итак, все составляющие ФСП прогибитива передают основные смысловые компоненты категориального прогибитивного значения, а именно: побуждения и запрета, что позволило рассмотреть прогибитив с позиций функциональной грамматики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беляева Е.М. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке. - Автореф. дис. ... докт. филол. наук: Москва, 1988.
2. Давыденко Л.Г. Коммуникативная модальность предложения с глаголами «can/coped», «may/might» в современном английском языке. - Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1984.
3. Юрьева Т.А. Модально-стилистическая обусловленность просодии директивных актов разрушения и запрета. - Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 1991.

ФАТИЧЕСКИЕ МЕТАКОММУНИКАТИВНЫЕ РЕЧЕВЫЕ АКТЫ ПРОДОЛЖЕНИЯ КОНТАКТА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ 16 – 20 ВВ.

Матюхина Ю.В. (Харьков)

Фатическая (контактоустанавливающая) функция является одной из фундаментальных функций языка. К проблеме фатической функции языка в течение последних нескольких десятилетий большой интерес проявляли как отечественные, так и зарубежные исследователи. Фатическая функция обслуживает такие фазы речевого общения, как установление контакта (приветствие), поддерживания речевого контакта и его размыкание (прощание). В данной статье особое внимание уделяется фатическим метакоммуникативным речевым актам, специально предназначенным для продолжения речевого контакта, которые функционируют на стадии